

Els papers
del Pavelló de la República

1

Centre d'Estudis Històrics Internacionals

FONS
JORDI ARQUER
Correspondència
(1939-1985)

Edició, introducció i notes
Josep Termes

editorial afers
centre d'estudis històrics internacionals
Catarroja – Barcelona
2004

*Aquest llibre no podrà ser reproduït,
ni totalment ni parcialment,
sense el permís escrit de l'editor.
Tots els drets reservats.*

primera edició: octubre 2004
© CEHI-Pavelló de la República
© d'aquesta edició: Editorial Afers
apartat de correus 267
46470 Catarroja (País Valencià)
e-mail: afers@editorialafers.com
<http://www.editorialafers.com>
coberta: carta de George Orwell a Jordi Arquer (fragment)
disseny de la col·lecció: Jaume Gómez Muñoz
fotografia de la coberta: Richard Bristow
imprès: Impremta Palàcios
Sueca (País Valencià)
ISBN: 84-95916-29-0
dipòsit legal: V-3992-2004

Índex

Nota introductòria	9
Introducció.....	11
Correspondència.....	21
Índex de cartes	185
Índex onomàstic	191

Nota introductòria

Amb aquest primer número d'«Els Papers del Pavelló de la República», el Centre d'Estudis Històrics Internacionals inicia una col·lecció de llibres que, amb voluntat de continuïtat sempre que les condicions materials ho permetin, donarà a conèixer una mostra dels fons documentals existents al Pavelló de la República.

Aquest fons té una doble procedència. Per una part, el CEHI és un centre fundat per Jaume Vicens i Vives el 1949 que, en 1977, va incorporar el fons de la Fondation International d'Études Historiques et Sociales sur la Guerre d'Espagne (FIHES), que havia tingut les seus a Ginebra, primer, i a Perpinyà, posteriorment. En l'any 1980 aquest fons documental passa a formar part del fons que ja tenia el CEHI, i el FIHES s'autodissol.

Per una altra part, en 1967 es funda el Centre d'Estudis d'Història Contemporània-Biblioteca Figueras que, entre 1967 i 1978, funciona com a biblioteca privada; aquest any es converteix en fundació i s'obre a tots els investigadors i estudiosos. Finalment, en 1994, se signa un conveni entre la Universitat de Barcelona, l'Ajuntament de Barcelona i la Biblioteca Figueras amb la finalitat que tots els fons documentals es dipositin a l'edifici del Pavelló de la República, juntament amb els del CEHI.

Així, doncs, 108.000 monografies, més de 14.000 publicacions periòdiques, més de 13.000 cartells, milers d'adhesius,

un gran arxiu, etc. formen una de les biblioteques més importants del món sobre el període entre la II República i la Transició a Catalunya i l'Estat espanyol.

Els documents que publicarem poden ser complets o una mostra dels fons existents. En tots els casos, la publicació serà precedida d'una presentació a càrrec d'un especialista reconegut que situarà històricament la documentació.

Comencem, doncs, aquest primer número per la correspondència del fons Jordi Arquer i esperem que el seu interès suposi una bona acollida.

Molt aviat editarem el segon número d'aquests Papers, aquesta vegada dedicat al Movimiento Ibérico de Liberación (MIL), amb edició i introducció d'Antoni Segura.

Finalment, vull agrair a les persones que han fet possible aquests Papers el seu ajut i, en especial, als amics Vicent Olmos i Tamarit (Editorial Afers) i Antoni Vives i Tomàs (en aquell moment al Departament de Presidència de la Generalitat de Catalunya), sense els quals aquesta publicació no s'hauria editat.

Barcelona, juny del 2004

Rafael Aracil i Martí
Director del
Centre d'Estudis Històrics Internacionals
Pavelló de la República
Universitat de Barcelona

Introducció

A l'arxiu del Centre d'Estudis Històrics Internacionals del Pavelló de la República, entre els centenars de caixes de materials de la col·lecció que Jordi Arquer va arregar al llarg de la seva vida, hi destaquen més de trenta caixes que contenen la correspondència sostinguda per ell des del 1939 fins al 1976, encara que va morir el 1981. Són milers de cartes i centenars de corresponals els que s'hi guarden. Els temes són sempre els mateixos: la guerra, l'exili, el moviment obrer, el socialisme i el comunisme, i el futur de Catalunya. N'he fet una breu selecció d'un centenar (104 exactament, incloses les quatre de George Orwell) per donar a conèixer l'interès del personatge i del fons arxivístic.

Jordi Arquer i Saltor és una figura poc i mal coneguda. Va ser un home cantellut i hiperactiu: fundador del comunisme català, independentista, organitzador frustrat de l'exili, esdevingut ferotge anticomunista arran de les persecucions contra el POUM (del qual era dirigent destacat) el 1937 durant la guerra i, per evolució personal, socialista moderat contrari a tota mena de dictadures. Sempre, però, va ser un catalanista radical: introductor els anys trenta del mot «nacionalitari» per evitar l'equívoc de la paraula «nacionalista», sobiranista sense defallences i partidari de l'emancipació dels Països Catalans. A més, va ser un bibliòfil, investigador dels fets i dels homes de la guerra i el comunisme. Tot plegat fa dels seus papers una peça clau per als temes del

comunisme, a casa i a fora. Cal considerar provisional la selecció ara presentada, com un tast. Els milers de cartes acumulades demanen un llarg i pacient treball d'arxiu, que el dia que es realitzi donarà com a resultat centenars d'apassionants pàgines, si es vol amb opinions subjectives i arrauxades, sobre Catalunya i les esquerres socials.

L'Enciclopèdia Catalana del 1970, en la veu que li dedicà (signada pel seu company de lluites Josep Soler Vidal), el fa néixer al 1906 a Bellcaire d'Urgell, per bé que, de fet, havia nascut a Barcelona. La confusió es produí perquè el seu pare, Jaume Arquer, hi havia estat mestre de minyons (i el jove Jordi hi havia residit els primers anys de la seva vida). En la primera nota bibliogràfica que se li féu (el 1966 al Diccionari Albertí) no constava ni la data ni el lloc de naixement. A partir de l'Enciclopèdia, l'error del naixement s'ha repetit de manera invariable. Hem citat el seu pare, que segons Jordi fou per a ell el mestre i l'exemple: Jaume Arquer havia estat un dels fundadors, el desembre del 1898, de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, i dirigí l'Escola Nacional Catalana de Bellcaire d'Urgell fins que va desaparèixer el 1922. El seu pare fou, doncs, un dels sacrificats i heroics pioners de l'escola catalana i en català.

Fem ara una breu semblança de Jordi Arquer. S'inicià en les lluites socials com a membre del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i la Indústria de Barcelona i fou un dels dirigents de la seva secció de treball; al periòdic *Lluita*, òrgan d'aquesta secció, combaté els sectors reformistes. Durant la Dictadura, treballà a la clandestinitat relacionat amb els grups independentistes de Francesc Macià. El 1927 fou un dels fundadors del Centre d'Estudis Marxistes, constituït clandestinament a l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona. El 1928 va ésser un dels fundadors del clandestí Partit Comunista Català (oposat al Partido Comunista de España), del consell del qual fou elegit membre. Caiguda la Dictadura, fou un dels organitzadors del Bloc Obrer i Camperol (1930), dirigent del Sindicat Mercantil, i propugnant de l'Aliança Obrera (1934). En acordar la majoria del BOC la fusió amb l'Esquerra Comunista dirigida per Andreu Nin i crear-se el Partit Obrer d'Unificació Marxista

(POUM) el 1935, formà part d'aquest partit. En esclatar la guerra civil del 1936-1939 va ser un dels organitzadors i caps de la columna del POUM que operà al front d'Aragó. I visqué tràgicament els esdeveniments del maig del 1937.

Durant aquests anys col·laborà en nombrosos periòdics, com ara *L'Hora*, *Treball* (primera època), *Front*, *L'Espurna* i *La Batalla*. És traductor, prologuista o anotador d'obres com ara *El comunisme i la qüestió nacional i colonial* (Barcelona:1930) de Lenin, Stalin i Bukharin —pioner en la introducció al món obrer del principi del dret a l'autodeterminació dels pobles—, i *Crítica del programa de Gotha* (Barcelona:1936) de Karl Marx. Entre d'altres, és autor de: *De Pi i Margall al comunisme* (Barcelona:1931), *Los comunistas ante el problema de las nacionalidades ibéricas* (Barcelona: 1931), *Salvador Seguí* (Barcelona:1932), *L'evolució del problema agrari a Rússia. Des de la servitud feudal al comunisme* (Barcelona:1934), *El proletariat mercantil i la consciència de classe* (Barcelona:1935) i *Las interpretaciones del marxismo* (Barcelona:1937). Exiliat a França, visqué a Lió i, durant la Segona Guerra Mundial, marxà a Mèxic, on fou secretari de la delegació de la Unió de Catalanistes Independents, fundada el 1943 a Santiago de Xile i presidida a Mèxic per Artur Costa. Quan retornà a França, residí a París, on milità al moviment socialista, i a Perpinyà. Mort Franco, a partir de 1977 vingué diverses vegades a Barcelona. A Perpinyà havia format una gran biblioteca sobre l'exili i la guerra civil, actualment dipositada al Pavelló de la República de la Universitat de Barcelona. Fins a la seva mort fou sempre un catalanista radical defensor dels Països Catalans i de la desvinculació amb Espanya. Va col·laborar amb les publicacions periòdiques *Endavant*, *L'insurgent*, *Quaderns de l'Exili*, *La Nostra Revista*, de Mèxic, *Ressorgiment*, de l'Argentina, i *Germanor*, de Xile, així com també en diverses revistes estrangeres. És autor de l'opuscle *El futur de Catalunya i els deures polítics de l'emigració catalana* (Mèxic:1943). I va traduir al castellà el llibre del sociòleg austríac Anton Sieberer (del 1936), el títol del qual indica la complexitat de la qüestió de noms: *Catalonien gegen Castilien* en alemany, *Espagne contre*

Espagne en francès, i *España contra Cataluña* en castellà.

Al seu primer llibre, *El comunisme i la qüestió nacional i colonial*, del 1930, Arquer escrivia: «La lluita de classes, doncs, ha d'ésser també dintre de la península ibèrica l'incentiu que desencadeni la revolució social, que amb l'establiment de la Unió de Repúbliques Socialistes d'Ibèria resoldrà d'una manera democràtica els problemes nacionalitaris que hi ha plantejats, problemes respecte els quals la burgesia ha demostrat a bastament la seva incapacitat per a resoldre'ls; Catalunya, Baskònia i Galícia sols tindran la llibertat per mitjà del comunisme.»

Al primer número de la revista *Ateneu* (del desembre del 1931), de l'Ateneu Enciclopèdic Popular, Arquer va publicar un article apologetic sobre Francesc Layret, advocat d'obrers, en què deia: «Contra el Parlament de vells monàrquics, de monàrquics convertits i de republicans sense esperit revolucionari, les noves promocions obreres, autodidactes, que no hem d'agrair res a ningú, aixequem com un símbol el record de Francesc Layret i amb ell per bandera girem els ulls a la rutilant resplendor de l'orient roig i seguint les petjades de les multituds de l'URSS ens imposen l'obligació de fer una realitat les idees de Francesc Layret donant al poble obrer i explotat la Constitució de la Unió de Repúbliques Socialistes d'Ibèria.»

Al llibre que va publicar a l'exili —a Mèxic— el 1943, *El futur de Catalunya i els deures polítics de l'emigració catalana* (la dedicatòria del qual era per als «combatents anònims de la nostra guerra civil que en tots els fronts d'Ibèria han lluitat i han mort per Catalunya i pel socialisme»), escrivia: «faig història i combat, jo no sóc neutre, no ho he estat mai, no ho seré mai. Català-nacional i socialista revolucionari internacional, es presenten davant meu una sèrie de problemes a resoldre en aquesta doble condició. És partint d'aquest doble punt de vista que actuo, des de fa vint anys, a la política catalana i d'una manera més intensa en el moviment obrer (...) correspon al proletariat català aixecar la bandera intransigent de les llibertats nacionals de Catalunya. I el proletariat sols pot fer-se seu aquest problema d'una forma revolucionària, única forma que s'ha

demostrat històricament que es resolen aquests problemes. És ell que ha de començar a rompre, per la violència, si cal, la falsa unitat que pretén encarnar l'Estat Espanyol, sigui monàrquic, totalitari o republicà. I serà el proletariat català, nacional per consciència i internacional per convicció, el qui donarà solució al problema de Catalunya, i per aquest fet, es guanyarà l'aliança tàcita, i volem esperar el suport efectiu de les masses explotades dels altres pobles d'Ibèria.»

Em sembla claríssim que la persecució i el procés contra el POUM desencadenat a partir dels Fets de Maig del 1937 marquen un canvi en la vida de Jordi Arquer: des d'aleshores és un acèrrim militant de l'antiestalinisme i, més tard, de l'anticomunisme. Cal recordar, per exemple, que al llibre del 1989 *El proceso del POUM. Documentos judiciales y policiales*, apareix que en els interrogatoris a Arquer, el juliol del 1938, hi figura com a comissari general de policia Julián Grimau, del partit comunista. Allí es veu com Arquer fa les declaracions a la policia i els jutges en català i, si no l'entenen, obliga a posar un intèrpret. Arquer denuncià davant dels jutges la intromissió de l'URSS en la política catalana i espanyola; en aquest procés fou condemnat a onze anys de presó, que hauria d'haver complert en un camp de treball.

Finalment, reproduïxo un fragment d'unes breus memòries d'Arquer, manuscrites i inèdites, que defineixen prou bé el nostre personatge: «El Partit Comunista Català, del qual jo vaig ser des de la seva fundació el secretari general i director del seu òrgan periodístic *Treball* (...), es fongué amb la Federació Comunista Catalano-Balear quan aquesta s'hagué separat del 'Partido Comunista de España' i [van] crear ambdues el Bloc Obrer i Camperol de bona memòria, [que] no va ser mai ni stalinista ni trotskista. Va nèixer precisament contra el Partido C. E. per espanyol, espanyolista i per la política extravagant fins la follia que menava a Catalunya en tots els aspectes. Per donar una idea de com els dirigents del PCE tractaren els problemes catalans, un sol fet serà suficient.

»En certa ocasió, durant la Dictadura de Primo de Rivera, s'enviaren als comunistes de Catalunya uns manifestos per ser repartits com a programa d'agitació entre els pagesos

catalans. Aquests manifestos eren un monument d'estultícia. Es recomanava que formessin 'comités de cortijo' i altres bestieses per l'estil. Amb molt bon sentit i desafiant les ires dels dirigents de Madrid, els paquets de manifestos van ser destruïts.

»Quant als problemes internacionals de l'acció comunista i al problema de la I. C. i de l'URSS mai no ens en vàrem preocupar massa. Va ser un error. Car amb la nostra ingenuïtat —la meva també— crèiem que eren els mals dirigents del PCE que tenien la culpa del que passava, sense pensar ni remotament que els mals que patia el PCE —com els d'altres partits, però llavors amb la nostra immensa ignorància ni se'ns havia ocorregut de pensar-ho— tenien el seu origen en la degeneració que havia sofert el bolxevisme a l'URSS, de la qual el propi Lenin no n'era pas absent, com la història ens ha provat més tard.

»Nosaltres vivíem encara enlluernats per les flames purificadoras de la revolució d'Octubre, quan vista a distància i explicada per plomes benèvoles, tenia un sentit moral: la dictadura del proletariat pressuposava la democràcia obrera; qui no treballa no menja; la terra als pagesos; drets dels pobles a disposar d'ells mateixos... per què continuar? El nostre abandament juvenívol no tenia el necessari, imprescindible, sentit crític ni la passió de la informació i la documentació que ens permetessin de saber i de comprendre, abans d'acceptar i de lloar. És per aquest abandament desenfrenat fet de fe i d'ignorància, que poguérem escriure frases com aquesta en un editorial o article a *Treball*: 'I si un dia els clarins de la reacció cridessin a les armes contra la pàtria socialista, nosaltres encendríem ací la guerra civil o travessaríem Europa per anar a lluitar sota les banderes de la República del Treball.'

»De tirades com aquesta n'hem escrit bastantes. Jo no sé fins a quin punt la joventut inexperimentada i apassionada les fan excusables. En tot cas el bolxevisme, després de valorar els seus aspectes positius i negatius, m'ha deixat un mal gust a la boca.

»Potser tenia raó [quant al fet de] ser efectivament comunista —és a dir el que s'entén per ser bon comunista

a l'època de Stalin— Óscar Pérez Solís, que va ser durant uns anys del PC d'E per acabar retornant al catolicisme actiu i al franquisme si no al falangisme, quan escrigué a *La Antorcha*, de Madrid, òrgan oficial del Partido, que jo no passava de ser un catalanista amb gotes comunistes... Aquestes gotes, però, han estat prou fortes per no haver desertat mai de la lluita obrera.»

Josep Termes
Barcelona, gener del 2003

Correspondència

Transcripció

José Manuel Rúa Fernández

Hem transcrit literalment les cartes. A fi, però, de fer més comprensible i accessible el text al lector, i atès el desgavell ortogràfic d'algunes cartes, n'hem corregit l'ortografia, algunes qüestions de morfosintaxi i, en casos molt concrets, la puntuació. En aquest sentit, hi hem fet prevaler el contingut i el valor històric dels textos per damunt del seu estat lingüístic.

Taula d'equivalències: [...], fragment no transcrit perquè Josep Termes no n'ha indicat la transcripció. / [sic], transcripció literal. / [***], mot irreproducible.

París, 25-IV-1939

Amic Terradelles¹ [sic]:

He cercat, infructuosament, de poder-vos parlar. Endebadés. Per això, fent una violència amb mi mateix, em decideixo a escriure-us.

No us parlaré ara de coses polítiques a fer, possibles al nostre entendre [...].

Sinó concretament de la meva situació personal. I ho faig particularment, a simple títol d'amic i al marge completament de la meva significació política.

Estic a França amb la dona, tres fills, dos germans i dues cosines germanes. Jo sóc el més gran de la família, tots em demanen consell i ajuda i jo estic sense un clau. De la presó —i en quines condicions!— vaig passar la frontera i he viscut sempre, des que sóc fora de Catalunya, de la solidaritat de companys socialistes revolucionaris. Però això ha de tenir un límit. Ni ells estan en situació de mantenir-nos indefinidament ni la meva dignitat em permet d'abusar de la seva generositat: riscaria de convertir-me en «refugiats provisional» i per un comunista, català i antistalinista que ha viscut sempre del propi treball, això no pot ésser.

Els meus germans i les meves cosines, en camps de concentració els primers, en refugis les segones, no presenten de moment un problema greu. Però necessiten roba, objectes d'ús personal i altres petites punyetes i això val uns diners que jo no tinc. L'Oficina de la Generalitat a París

¹ Tarradellas, Josep (Cervelló, 1899-Barcelona, 1988): dirigent d'Esquerra Republicana de Catalunya i president de la Generalitat.

no m'ha donat res al·legant que es tracta d'un cas especial. La Generalitat, per la seva banda, i en tant que catalans tampoc ha fet res per ells, tot i que un dels germans és un antic funcionari del Departament de Treball.

La Generalitat, segons informes sols ha tingut cura de certes categories de catalans de significació política ben inferior a la meva. [...]

Concretament sobre el meu cas: crec tenir tants drets com el qui més a ésser ajudat. He lluitat segurament més que molts d'altres que heu ajudat, per Catalunya i contra el feixisme. He tingut càrrecs que poden equiparar-se en certa manera als de més responsabilitat dintre de la vida pública: si no n'he tingut més ha estat perquè he preferit sempre ésser un home de carrer, de lluita, que un «figurón»; per això a l'esclatar la insurrecció vaig marxar de seguida al front quan no hi havia càrrecs ni es cobrava. [...]

Vull restar a França, treballar per la classe obrera i per Catalunya i aprofitar la guerra que s'atansa per reentrar al nostre país a lluitar contra el feixisme espanyolista. De moment voldria entrar a la Sorbona a estudiar Dret i a investigar en biblioteques i Arxius sobre les relacions del moviment obrer català amb el francès. [...]

2

JORDI ARQUER A PERE BOSCH GIMPERA

París, 8-V-1939

Senyor Pere Bosch Gimpera²

Oxford

Distingit amic:

Espero que si no em recordeu personalment, el meu nom no us serà desconegut. Sóc aquell xicot que durant la dictadura primoriverista venia a cobrar-vos els rebuts del

² Bosch Gimpera, Pere (Barcelona, 1891- Mèxic, 1974): prehistoriador, membre d'Acció Catalana i rector de la Universitat Autònoma de Catalunya. Fou conseller de Justícia de la Generalitat.

Club Esportiu Catalunya a les golfes de l'Institut d'Estudis Catalans. Els amics Josep Colomines i Josep de C. Serra Ràfols poden informar-vos sobre jo.

Sóc un dels condemnats, com dirigent del POUM pel Tribunal d'Espionatge de Barcelona, mediatitzat pels stalinistes. He cursat com estudiant lliure, aprofitant els lleures del treball, el batxillerat. Darrerament m'estava preparant per fer l'ingrés la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona.

L'emigració m'ha atrapat sense els documents d'estudiant i a l'anar per ingressar a la facultat de Dret de la Sorbona, tot i fent-se càrrec de la situació, em demanen, ja que no els hi puc presentar el títol de batxiller [...].

3

JORDI ARQUER A TOMÀS TUSSÓ TEMPRADO

Paris, 12-VII-1939

Estimat Tusó³,

L'altre dia la Joana em va dir que estaves un xic fotut (de calers, s'entén!) Noi, és el mal de tots els que allà baix ens portàrem honradament [...].

Tenim un patrimoni moral a salvar i una missió a complir. A salvar, l'exemple del primer partit proletari comprensiu a totes les realitats justes de Catalunya i Espanya [...].

El teu parent Martí Feced em llegí una carta teva en la qual t'oferies per si per Catalunya podies ésser útil. Bé, noi! Catalunya és també nostra. Els «revolucionaris» del P. [Partit], els que mai no han estat al front i la revolució l'han vist des de les finestres, m'han qualificat com un despreiable *petitburgès nacionalista*. I bé el meu internacionalisme m'obliga a defensar tot allò que de Catalunya hi hagi de defensable. Sóc tan patriota que puc estimar sense reserves tots els obrers d'altres pobles d'Íbèria i despreciar i combatre la burgesia catalana [...].

³ Tussó Temprado, Tomàs (Sariñena, Aragó, 1892-Mèxic, 1974): dirigent de la Federació Comunista Catalanoblear, del BOC i del POUM; exiliat al Marroc i a Mèxic.

A Barcelona hi han quedat la mare i les dues germanes. L'amo del pis els ha fotut fora, però sé que estan bé de salut. La meva germana gran (la que treballava a la Clínica del Parc) ha passat una temporada a la presó.

El David ha estat condemnat a 30 anys. Un dia d'aquests a Saragossa es veurà el judici contra Fernández Jurado. A Terrassa han afusellat 5 xicots del Partit.

Les notícies que tenim d'Espanya són que allò no marxa ni amb rodes. No es treballa, no es menja, l'administració no rutlla. Els trens no van, la indústria catalana no té crèdits. Monàrquics alfonsins, carlins i falangistes es barallen. Cal esperar que no es consolidaran.

Ací Lamoneda ha fotut fora del PSOE l'Araquistain. Aquest ha fet un merder de mil dimonis. Caballero prepara un llibre sobre la intervenció stalinista a Espanya. Els stalinistes com sempre fent deslleialtats i porqueries. Per tal que el moviment obrer torni a anar endavant cal destruir-los. D'acord? Ja deus saber que l'Arlandis morí en un bombardeig a Figueres. En un camp ha mort el cabró de Roca i Roca. Calvet ha marxat a Veneçuela emportant-se'n els di-ners de la F.E.S.A.C. i deixant abandonats els rabassaires.

4

JORDI ARQUER A TOMÀS TUSSÓ TEMPRADO

París, 25-VII-1939

Amigo Tusó

[...] Hace 4 ó 5 días que dura la sesión de la Comisión Permanente de las Cortes. Parece que hay mar de fondo. Dicen que Prieto lleva la ofensiva contra Negrín. Puede que también esta prolongada reunión sea debida a que examinan los recientes acontecimientos de España.

En el último barco que partió para México del SERE han desembarcado 500 al Havre porque no eran stalinistas. Esto va a llevar mucho «merdieri».

En Madrid han fusilado a Aymerich de Sabadell. A Barcelona está condenado a muerte, no sabemos si a estas horas

ya ejecutado, Lorenzo Vila. En Terrassa nos han fusilado 5 camaradas. La represión se ve que no va de baja. Todas las noticias que tenemos son malas, para el movimiento obrero pero también para Franco, que es incapaz de poner el país en marcha. Hay pues que tener esperanza sin llegar no obstante a optimismo desenfrenado.

He recibido carta de mi familia de Barcelona. Está fechada el 12-6-39. Hay letra de mi madre y de las dos hermanas. Sólo dicen que están bien y que pronto podremos volver...

Mira si me pones en contacto con el movimiento nacionalista árabe. Mira si tienen centro en París. Diles que me manden sus publicaciones. Entérate si han publicado algún libro exponiendo sus aspiraciones y posiciones.

5

TOMÀS TUSSÓ TEMPRADO A JORDI ARQUER

[30-VII-1939]

Mi querido amigo Arqué:

[...] estos emigrados de por aquí, que salvo raras excepciones, tienen una mentalidad centralista y anticatalana agudizada, por lo que ellos consideran causa del desastre de nuestra guerra la falta de decisión por parte del pueblo catalán, figúrate, si sabrán ellos lo que ha dado Cataluña en esta guerra y los sacrificios que ha hecho el pueblo, tanto en vanguardia como en retaguardia [...].

El movimiento nacionalista [àrab] está formado por estudiantes y capas de intelectuales, son muy perseguidos en sus propagandas, las leyes para los indígenas no son las mismas que para los demás, en contra de la agitación, a pesar de la persecución, en el Parlamento se presentó un proyecto Blur-Violet que aquí defienden los partidos de izquierda (antinacionalistas desde luego); los de Argelia forman el P.P.A. partido popular argeliano, hacen un diario, *El Parlamento Algerian*, [que] sale con irregularidad: es antiestaliniano furibundo, su líder es Meshali, está preso y con él muchos más; aquí en Orán hay juventud poco importante,

mas al interior dicen que hay muchos afiliados. En Marruecos hay el Comité de Acción Marroquí, su líder es el Fasi, hacen un diario en árabe, tiran 6.000 ejemplares. También está [***] y en Túnez, el partido se llama Neo-desturien, aquí como en Argel los periódicos de izquierda dedican una página árabe que en general habla de esto y de contrarestar la propaganda radiada y escrita que hacen los agentes y radios al servicio del fascismo; en concreto al nacionalismo, se le persigue mucho y se le corrompe mucho más; en París hay un centro de estudios nacionalistas coloniales, hacen un diario, se llama el *Ouma*, el P.S.O.R. hay dos camaradas: Daniel Guerin y Ruze, a éste le conozco, nos viene por aquí con frecuencia y puedes presentarte en mi nombre, los dos conocen estos problemas y pueden informarte de cuanto te interese.

Ahora no tengo ningún manifiesto de los que corren por aquí; en adelante ya procuraré recogerlos y mandároslos; el último que he visto es de Wenceslao Carrillo, que es una diatriba contra Negrín y su gente [...].

6

JORDI ARQUER A TOMÀS TUSSÓ TEMPRADO

Lió, 14-X-1939

Estimat Tusó,

[...] Jo crec que la retirada catastròfica de Catalunya fou l'obra d'aquest canalla de Stalin. He llegit declaracions de premsa que ho proven. Ara més que mai, cal combatre sense pietat tots els miserables que encara el segueixen. Són la sífilis del moviment obrer [...].

7

JORDI ARQUER A JAUME MIRAVITLLES

Lió, 23-II-1940

Estimat Met⁴

Comprenc que no és feina el que et falta! Tens sort perquè d'altres com jo mateix el que ens fot és no tenir-ne! Aviat ens podrem classificar com parats professionals [...].

Finalment en la meua darrera tarja et demanava que m'enviessis una fulla de petició d'auxili del JARE; m'han dit que tu ets home influent en aquest organisme i et demanava de recolzar la meua petició [...].

La dona *encara* és amb mi. Els nanos en una colònia de nens refugiats espanyols, controlada per àcrates d'Espanya i que els ensenyen en castellà. Mentre no treballi no puc pensar prendre'ls amb mi. La Generalitat no ha fet res pels infants catalans, mirar d'agrupar-los i donar-los-hi l'ensenyança primària en llengua materna [...].

Kim [Joaquim Maurín] escriu de tant en tant cartes a la seva dona. Creiem que es troba al penal de Burgos. La seva cel·la és una gelera i es passa tot el dia al llit. No li deixen llegir diaris. Passeja una hora diària acompanyat sempre d'un oficial i no pot parlar amb ningú. Es preocupa molt de l'educació del seu fill i amb insinuacions pregunta per tots nosaltres. Mai no s'ha queixat. Ha estat greument malalt. Han intentat corrompre'l i s'ha mantingut ferm. És un HOME! Ara han començat a instruir el seu expedient de responsabilitats polítiques. Fas bé Met de recordar-lo. S'ho mereix. És l'home políticament i personalment més gran de Catalunya!

8

JORDI ARQUER A PERE BOSCH GIMPERA

7-III-1940

Senyor Pere Bosch-Gimpera

[...] el vostre certificat que m'enviàreu m'ha servit totalment i el ministre

4 Miravittles i Navarra, Jaume, «Met» (Figueres, 1906-Barcelona, 1988): polític i escriptor. Prengué part en els fets de Prats de Molló (1926); milità al BOC i a ERC, organitzà el Comitè de Milícies Antifeixistes i dirigí el Comissariat de Propaganda de la Generalitat durant la guerra.

d'Educació Nacional m'ha concedit l'equivalència amb el batxillerat francès, el que m'ha permès d'inscriure'm a la Facultat de Dret de Lyon [...].

Ara bé, la vida d'estudiant sense recursos econòmics és impossible de seguir-la. Menys encara donada la meva situació familiar, com vaig pel món amb la meva esposa i tres infants el més gran dels quals té 8 anys. He intentat de trobar feina que em permetés de seguir assistint a les classes i m'ha estat impossible [...].

No tinc professió tècnica —a Barcelona feia d'empleat d'escriptori i periodista— i quant a fer de manobre, ademés de no estar en condicions físiques per treballs feixucs, la mà d'obra marroquí ho acapara tot [...].

Se m'ha dit que vós manteniu excel·lents relacions amb la Fundació escocesa GEDDES, és que aquesta Fundació o alguna altra podria concedir-me una beca per continuar els meus estudis de dret? [...].

9

ANTONI M. SBERT⁵ A JORDI ARQUER

6-IV-1940

Sr. Jordi Arquer

Distingit amic,

[...] D'acord amb la vostra petició ha estat resolta en la sessió del dia 3 darrer, la concessió de la bossa d'estudis per al segon semestre a la Facultat de Dret de Lió. Per mandat poste [sic] rebreu el seu import de 500 francs.

Jo no dubto que sou catalanista; ara bé, crec que la lluita de classes és contrària a l'interès nacional de Catalunya, com és contrària als interessos nacionals de tots els països en crisi, i més encara quan aquesta crisi afecta essencialment la pròpia independència [...].

⁵ Sbert, Antoni Maria (Palma de Mallorca, 1901-Mèxic, 1980): dirigent d'ERC, conseller de cultura de la Generalitat, organitzà a l'exili la Fundació Ramon Llull, d'ajut als escriptors catalans.

Lió, 5-IX-1940

Amic Carreres,

[...] Sí, noi, he estat obligat, donades les circumstàncies, a enviar la dona i els fills a Catalunya. L'aventura d'Amèrica, donades les condicions [...], no els hi convenia. Penso que les passarem molt putes i anar pel món i fer llàstima, em revolta [...].

La dona i els fills, després de molts incidents i de passar una setmana al camp de dones d'Argelés, passà la frontera el dia 21 d'agost, amb el nen mitjà malalt i a 40° de temperatura... i no he sabut res més d'ells. Tinc la impressió que el cònsol de Perpinyà descobrí que era la meva dona. I potser, de moment, l'han tancada en algun lloc per saber si anava a Espanya a fer alguna missió oposicionista al règim... No puc atribuir a altra cosa el seu silenci. Mentrestant jo em vaig consumint en la incertitud de l'espera.

Lequerica ha estat a Espanya amb la suggestió del govern francès que plantegés a Franco la conveniència de donar una amnistia pels refugiats de base. Ell sabia naturalment que França i Mèxic estaven negociant l'arranjament del problema dels refugiats i es donava compte del mal efecte moral que faria arreu del món que 100.000 espanyols marxessin a Mèxic [...].

La situació d'Espanya? El transport automòbil gairebé completament paralitzat per manca de gasolina: el [bloqueig] és força eficaç. El règim sofreix una forta descomposició interna: les lluites intestines s'accentuen en lloc d'aminorar. Les contradiccions econòmiques no hi són estranyes. S'ha perdut totalment la collita de l'arròs. Manca de feina i escassetat de productes. [Terror]. Els carlins conspiren: Orgaz ha estat destituït, també Sánchez Mazas, es parla de generals detinguts. Ambient de guerra i oposició dels neutralistes [...].

Lió, 13-X-1940

Amic Pep⁶,

[...] Quines notícies tens de l'Honorable [Companys]?
Et vaig a donar per ordre cronològic les que jo tinc:

1a) L'Honorable, segons rumors que corrien per Barcelona i que em reportà aquell amic del qual vaig parlar-te, estava a la Model de Madrid.

2a) Josep Xirau presencià la detenció de Rivas Cherif, Montilla i Salvador els quals foren detinguts per la policia alemanya a indicació de la policia de l'ambaixada espanyola i portats a Espanya sense seguir cap tràmit legal. Xirau no sabia res del que es deia sobre l'Honorable.

3a) Una carta del Clota del 9-X-40 em diu: «Estàs enterat de l'execució de Companys i altres que detingueren a la zona ocupada? Fins ara es parla de la Nelken, Zugazagoitia, Fco. Menéndez, Rivas Cherif i fins l'Aguirre. És monstruós però és cert.»

4a) El dissabte 12 d'octubre la ràdio suïssa ha donat la notícia: «Ens comuniquen de Brussel·les que la policia alemanya ha detingut a Brussel·les l'expresident de la Generalitat Lluís Companys el qual ha estat entregat a les autoritats espanyoles.»

5a) Un refugiat de Lyon afirma que ell ha vist a Toulouse en el mes de juny (a darrers) baixar d'un auto Companys, Terradelles i Sbert.

6a) Avui s'ha rebut de Lyon una carta de Marsella (de Baresta) dient que Companys ha estat «penjat» a Madrid.

Jo he escrit una carta a Sbert que em digui què hi ha de veritat.

Tinc al davant un informe cenetista sobre el problema de l'embarc. Substancialment diu:

«La cosa marxa però lentament. Pels organismes oficials i d'acord amb l'administració francesa s'aniran donant les

⁶ Rovira i Canals, Josep (Rubí, 1902-Boulogne-sur-Seine, França, 1968): dirigent del BOC, cap de la 29 Divisió durant la guerra, fundador del Moviment Socialista de Catalunya a l'exili.

instruccions sobre qüestionaris a omplir, forma d'obtenir l'ajuda econòmica, etc.

»Dintre de poc temps s'establiran centres per la inscripció dels refugiats que vulguin anar a Mèxic. S'establirà una fitxa que permetrà a cada qual tenir un document d'identitat. Explica com seran tècnicament aquestes fitxes per triplicat.

»Mèxic considera els refugiats espanyols com ciutadans del seu país.

»Es busquen vaixells. Han fracassat ja algunes gestions en aquest sentit. És possible que no puguin marxar en el mateix vaixell tots els membres d'una mateixa família si no es troben en el mateix lloc.

»S'estudia la possible assistència als refugiats. Segurament es crearan nous consolats mexicans en poblacions d'importància.

»Perspectives de vida a Mèxic: precisions oficioses: llibertat. Drets de ciutadania com els indígenes, àdhuc serem electors i elegibles.

»Podran exercir les professions liberals. Llibertat de treball en les professions manuals. Els agricultors trobaran terres i eines i facilitats per al seu treball.»

Tot el demés d'aquest informe que és llarg, és literatura intrascendent. [...]

Per un cas que ens fotessin a una companyia de treball no sé on deixar depositats fins el moment d'embarcar o perquè m'ho enviïn després a Mèxic si per qualsevol motiu no m'ho puc emportar, els llibres i papers. Ací a Lyon no em puc fiar dels psopistes, massa deixats i porucs [...].

Seria en conjunt una maleta i un paquet. M'angunieja la idea de perdre aquest embrió de biblioteca i d'arxiu després del que ja he perdut a Barcelona i París i ademés són coses de documentació que voldria conservar [...].

Lió, 31-X-1940

Benvolgut amic:

M'han dit que per tal d'organitzar l'emigració a Mèxic dels refugiats espanyols, ademés de les oficines d'evacuació que funcionen a Vichy i Marsella, se'n crearan entre altres llocs a Toulouse i Montauban. Si això fos veritat i vós podeu influir-hi, jo us demano treball com a simple buròcrata a la de Toulouse. No sols perquè aquest treball remunerat resoldria la meva situació econòmica sinó que havent decidit en principi traslladar-me a Toulouse per reunir-me amb els meus germans un dels quals hi resideix i l'altre en un poblet veí en una companyia de treballadors (no ens hem vist des d'un any abans de finir la nostra guerra car ells eren al front i jo a la presó) [...].

Mercantil de professió, he treballat durant 13 anys a l'important despatx comercial del diputat del vostre partit Sr. Josep Sunyol: jo puc escriure a màquina, fer funcionar màquines multicopistes i de calcular, redactar correspondència, treball de fitxers, arxiu i classificació, etc. Naturalment estic disposat a sotmetre'm a totes les proves de capacitat que calguin.

Si no pogués ésser a Toulouse i hi hagués treball d'aquest en les oficines d'alguna altra ciutat, també hi aniria [...].

Lió, 31-VI-1941

Amic Met,

[...] D'ésser català jo n'estic cada dia més orgullós i m'ape-
na veure tants catalans que a l'estranger fan el ximple, com
si res hagués passat. D'allò que fins avui ha estat substancial
en mi, de res he abdicat, però crec que a penes m'hi queda

res d'aquell totalitarisme pseudoproletari que en nom de finalitats meravelloses justificava emprar mitjans abjectes. No, els fins no justifiquen els mitjans i per obtenir certs fins cal ésser honest, digne, etc., en els mitjans. Això fora llarg d'explicar, però crec que ja em comprens.

Saps que el teu cosí Artur Sitjà Navarra, de Granollers, fou afusellat?

Com esperes sortir? Quines possibilitats hi han? Fes-me'n cinc cèntims. Saps l'adreça de Nicolau M. Rubió Tudurí.

T'abraça.

14

HENRY PAECHTER⁷ A JORDI ARQUER

18-X-1942

Cher Arquer,

Ta lettre est tombeé en mes mains, avant qu'elle arrivait chez les Americans Friends: ils l'auraient probablement envoyé a moi.

La litterature, qui est parue en Angleterre et en France jusqu'a la fin de 1938 est marquéé completament dans Rabassaire «Espagne creuset politique» [...].

La litterature, qui est parue apres 1938, peut avoir d'apres le catalogue de la bibliotheque a peu pres 300 volumes (inclus quelques grands articles de revues). En ce moment il n'y a personne qui a le temps de copier cela [...].

Ta lettre n'était pas tout a fait claire. Avant que quelqu'un sedonne la peine et prenne le temps de copier le 300-500 li-vres a la bibliotheque, je proposerais que tu precises un peu tes désirs; Est-ce qu'on doit citer tous les livres? Seulement les plus importants? Si non tous, alors ceux qui ont caractere politique ou descriptions générales? Aussi articles de revues? Toutes les langues? Tu trouveras certainement

⁷ Paechter, Henry (conegut per Henri Rabasseire): autor d'*Espagne, creuset politique* (1938).

beaucoup d'indications bibliographiques dans les *Spanish Studies* qui sont édités par Allison Peers a Londres et qu'on trouvera sûrement dans une bibliothèque mexicaine. Le Bolletín édité par les fascistes pendant la guerre civil avec destination a l'étranger contient aussi quantité d'indications de littérature.

Le mieux qui est paru en langue anglaise est sûrement le Survey for 1937 de la Brithish Historical Society édité par Toynbea. Si tu nous fait connaitre le bout de la bibliographie, nous pourons mieux copier ce que tu as besoin.

Meilleurs amitiés, aussi a Souchy et a Marceau.

15

JORDI ARQUER A CARLES PI I SUNYER

Mèxic DF, 1-IX-1942

Senyor Carles Pi i Sunyer⁸:

Distingit connacional:

Si bé tinc l'esperança que el meu nom no us serà desconegut, tal vegada ja no us recordareu personalment de mi. Ens coneguèrem en plena dictadura amb motiu de tres conferències que vós pronunciàreu a l'Ateneu Enciclopèdic Popular. Més tard el dia 14 d'abril de 1931 ens vegèrem novament i conversàrem sobre els aconteixements que es succeïen en el despatx de la presidència de la Generalitat. Després en diverses ocasions hem conversat en les sales del Parlament català, on jo hi feia informació periodística.

Vós deveu conèixer la meva posició irreductible de socialista revolucionari. És per això que mai no he militat en cap partit catalanista, si bé des de les files obreres he sostingut sempre el dret de Catalunya a la seva autodeterminació i he recolzat tots els moviments encaminats a fer de Catalunya-Nació un Estat com coronament lògic de la nacionalitat.

⁸ Pi Sunyer, Carles (Barcelona, 1888-Caracas, 1971): polític i escriptor, militant d'ERC, conseller i cap del govern català, ministre de la República i alcalde de Barcelona. A Londres, a l'exili, presidí el Consell Nacional de Catalunya.

Fa cinc mesos que sóc a Mèxic. Així que hi vaig arribar i per primera vegada en la meua vida sense abandonar en el més mínim els meus ideals socialistes, considerant-la com un moviment i no com un partit vaig ingressar a Comunitat Catalana, car crec que a l'exili i en els moments actuals, cal que tots els catalans nacionals, per damunt de partits i de concepcions ideològiques, haviem de fer un front comú encaminat a lograr no la reconquesta de Catalunya dintre d'un Estat republicà espanyol, sinó la independència pura i simple de Catalunya i un cop lograda aquesta en plenitud i sobirania, si ens convé i els altres ho volen, fer en plena llibertat els pactes que calguin [...].

És per això que el moviment de les Comunitats Catalanes ha atret obrers de totes les tendències i és mirat amb simpatia per totes les organitzacions obreres de Catalunya, excepte per aquella que té els seus orígens en llunyanies extraeuropees i que per tant les seves accions i reaccions, ni en el nacional ni en el social, no tenen origen català.

Ara però, per motius que vós coneixeu més que jo, les Comunitats passen una certa crisi, degut a la vostra dimissió. Si contra totes les pressions que hagin pogut ésser exercides sobre vostre, vós haguéssiu estat fidel al moviment de les Comunitats que és la força viva i operant que us sosté, vós no hauríeu hagut de dimitir [...].

Jo no sé si tindrà cap influència sobre les vostres decisions la veu d'un socialista català. La meua carta reflexa al meu entendre l'opinió d'una ampla zona del moviment obrer català que sent la inquietud del futur de Catalunya, que està disposat a avançar conjuntament amb les altres forces nacionalistes per lograr la independència de Catalunya, però que es retraurà si veu que els catalanistes abandonen la seva intransigència nacional per acceptar un simple Estatut d'Autonomia dintre de l'Estat Espanyol. Els obrers mai no han estat sords a les llibertats dels pobles, però: quan s'han batut per simples concessions autonòmiques?

Vós heu iniciat una gran obra que ha despertat grans esperances a tots els catalans nacionals. No puc creure que volgueu defraudar-les per acatar legalitats (?) caduques, inexistents, superades. Vós heu d'ésser fidel a la pròpia obra

i a les voluntats catalanes que havien posat confiança en vós. Vós sou dels pocs homes que sortíreu ennoblit i engrandit de la nostra guerra i faríeu un tort a Catalunya malbaratant el vostre prestigi amb una defecció inspirada en legalismes que sols recolzen aquells que, desprestigiats, sense fe en el poble, volen fer reviure artificialment organismes que deixaren morir per consumició i que per viure necessiten no l'interès personal de gent que sense les crosses d'un càrrec no poden caminar, sinó l'escalf popular que avui li mancaria de la part dels catalans exiliats, els quals tenen una concepció nacional més avançada que uns diputats elegits en 1932 i que hi han quedat petrificats, com si els torrents de sang vessada a Catalunya i la lluita que enfronta quasi tots els pobles de la terra, no haguessin fet variar res.

Si aquesta carta pogués influir en fer retirar la vostra dimissió de president del Consell Nacional de Catalunya i a reemprendre la direcció de les Comunitats amb una ferma actitud combativa, jo en sentiria una doble joia com català i com socialista.

16

DR. SALVADOR ARMENDARES⁹ A JORDI ARQUER

18-XII-1942

Volgut amic:

El col·lega que va fer l'autòpsia de Trotski i que té fotografies interessants va ésser el Dr. Francisco Ortega, domiciliat a: Observatorio 17, Tacubaya D.F., amb els telèfons 15-02-55 i P-33-55. I té el consultori a: Madero 55, despatx 106, amb els telèfons: 12.14.94 i J-10-00.

Per tal d'orientar-vos, vull fer-vos avinent que el Dr. Ortega no és trotskista, però és un home amb el qual es pot parlar i crec que l'autòpsia la va fer amb interès, doncs quan parla ho dóna a conèixer.

⁹ Armendares, Salvador (Malgrat, 1893-Mèxic, 1964): diputat d'ERC. Del 1953 al 1964 presidí el Consell Nacional de Catalunya a l'exili.

1-I-1943

Estimado Arquer,

Ante todo, mi enhorabuena por haber logrado salir de Europa, aunque ya bastante tardíamente. Con todo, los que nos hemos salvado constituímos una minoría tan insignificante que no podrá recompensar nunca las pérdidas terribles de los mejores amigos de toda una generación revolucionaria. Cuando pienso en el drama de nuestra emigración y en el abandono delictivo en que ha sido dejada en Francia y Norte de África por quienes se apropiaron de los dineros de España para sus mezquindades políticas particulares, caigo en un pesimismo completo y hasta me pesa y me avergüenza el privilegio de pertenecer a los que pudieron salvarse. Me acuerdo de ti sobre todo por haberte encontrado en 1934 en uno de los barcos prisión de Barcelona. Era un periodo en que cual-quier divergencia doctrinaria nos mantenía en compartimentos estancos como enemigos. Si los acontecimientos de julio del 36 no nos hubiesen obligado a mantener ciertos contactos, para comprendernos y respetarnos, yo, por ejemplo, no habría podido apreciar el alto valer de Nin y habría desaparecido sin dejar recuerdos de admiración y de cariño más que en el círculo de sus amigos de partido [...].

10 Santillán, Diego Abad de (Sinesio García Fernández) (Burgos, 1898-Barcelona, 1983): dirigent anarquista, membre del Comitè de Milícies Antifeixistes i conseller d'Economia de la Generalitat durant la guerra.

17-II-1943

Sr. Jordi Arquer-Mèxic

He rebut la vostra lletra del 24 de gener. Em parleu del vostre llibre *El futur de Catalunya i els deures polítics de l'emigració catalana*. Cregueu, amic Arquer, que si em ve-gés en cor de vendre els que em dieu, us els demanaria de seguit, contentíssim; però la realitat és una altra. Jo faré tot el que pugui per vendre'n, però per optimista que sigui, mai la venda arribarà a ésser tan important com voldríem. De tota manera crec que si m'envieu 25 exemplars podré col·locar-los, si no tots, la majoria; però no me n'envieu més perquè fóra tenir-los guardats a casa [...].

Per bé que no us conec personalment, conec en canvi, en línies generals, la vostra actuació social i política, com l'actuació de tots els homes que a Catalunya han actuat; sé una mica de les vostres lluites i de les persecucions que heu sofert i no cal dir-vos que comparteixo amb vós no sols els ideals d'independència catalans sinó el que toca a reivindicacions de classe obrera. Jo sóc obrer i no he estat res més durant la meua vida; i ara que ja he tombat la cinquantena puc dir que moriré essent obrer manual. He actuat poc en qüestions socials, però; solament en 1919, ací Buenos Aires, vaig ésser delegat dels meus companys en una vaga que plantejàrem i que guanyàrem. Sempre, però, pertanyo al sindicat del meu ram, que és el de vestir [...].

¹¹ Nadal Mallol, Hipòlit (El Port de la Selva, 1891-1978): emigrat a l'Argentina. Propugnà un catalanisme radical i dirigí *Ressorgiment* (1916-1972) a Buenos Aires.

17-III-1943

Benvolgut amic:

És possible que enmig de les discussions un xic tumultuoses i apassionades de la darrera assemblea, quedés confusa la nostra posició en relació amb els partits obrers i per evitar interpretacions equivocades crec útil precisar-la un xic en el terreny amistós i valent-me del bon sentit del que vàreu donar proves en la Presidència de la mesa de discussió.

Nosaltres som liberals i demòcrates en el sentit humà i polític. Això vol dir que per la lliure discussió i per l'actuació normal dintre dels òrgans d'un país democràtic no hi ha avenç que resti barrat en cap ordre econòmic i social, així com no reconeixem privilegis ni castes de cap mena, ni que ens considerem lligats a cap tipus d'organització social ni econòmica; per tant, ni defensem la burgesia opressora ni creiem que sigui necessari dir més que «liberal i demòcrata» per establir una àmplia base de col·laboració i d'intel·ligència amb els partits obrers. Perquè creiem que dintre d'un règim democràtic amb llibertat d'expressió i amb un desig sincer de justícia social com és el que té el nostre poble els partits obrers poden arribar dintre de la legalitat a realitzar tots els progressos, àdhuc els més avençats, no som revolucionaris, perquè creiem la revolució innecessària i pertorbadora en quant els seus estralls no compensen amb el que pugan crear el que destrueixen. Com que som demòcrates i liberals desitgem un règim de justícia social, no creiem en l'eficàcia de la lluita de classes, sinó que volem superar-la en una intel·ligència cordial: *en el nostre país les classes socials no estan prou acusades ni són prou irreductibles perquè sigui inevitable la seva lluita.*

Ni hi han classes tancades, ni els obrers catalans (em refereixo als autèntics obrers catalans, no als al·luvions forasters que temporalment poden alterar l'estat de les coses, però que acaben a la llarga adaptant-se al país i fruit de la seva prosperitat) són miseriosos, ni predomina l'alta burgesia.

Pel contrari l'estament típic de Catalunya és la menestralia que en un extrem passa insensiblement a un ample benestar i que per l'altre té una zona en què es confon amb bona part de l'estament obrer. Els governs de la Generalitat representaven precisament aquesta organització típicament catalana i menestrala i ells havien facilitat la solució harmònica dels conflictes socials i els avenços obrers.

20

CARLES PI SUNYER A JORDI ARQUER

Londres, 19-IV-1943

Sr. Jordi Arquer

[...] Recordo perfectament aquells temps llunyans, i també enyorats, de l'Ateneu Enciclopèdic, les conferències en aquelles sales on potser la intimitat hi afegia fervor; i per molt de temps he vist sovint entre el munt desordenat dels meus papers, en cercar qualsevol altra cosa que no trobava, les còpies fetes per vós mateix del resum de les esmentades conferències. Després, amb les successives etapes de l'èxode, i el naufragi del paperam, qui sap en quin racó haurà quedat i quina sort haurà tingut? Però si els papers naufraguen, no s'esborra el record; i és amb el sentit d'aquesta antiga amistat que avui us envio un exemplar del meu report [...].

Però parlem-ne una mica del report. Temo que no esteu d'acord amb bona part del pensament que l'inspira, ja que és indubtable que tendeix a arribar a una entesa, si és que pot fer-se en condicions dignes, tant en qüestió de principis com de tàctica [...].

Buenos Aires, 15-VI-1943

Estimat Jordi Arquer:

He rebut el vostre llibre sobre *El futur de Catalunya i els deures polítics de l'emigració catalana*. Em demaneu la meua opinió i us la puc donar amb la sinceritat en mi acostumada. Literàriament, és bo. El vostre estil és sobri, àgil i variat. Sempre us he llegit amb gust. Políticament, que és el que més m'interessa, jo no puc dir sinó que estic en la posició de sempre —la que vós defenseu— de considerar-nos nacionals catalans —no nacionalistes— sense mixtures ni flexions. Això no vol dir que no puguem tractar amb els espanyols en aquell pla d'igualtat que han de saber conservar els homes. Per altra part no sé veure cap possibilitat de recuperar la Pàtria sense una acció conjunta de tots els peninsulars. Ja que aquesta és, al meu entendre, la condició dominant en el nostre plet col·lectiu, considero que hem d'estar en estreta relació amb bascos i gallecs per tal d'imposar la nostra concepció de l'organització futura en la federació regional peninsular. Pel que del vostre llibre he pogut deduir, crec que coincidim i que treballem en la mateixa direcció.

Us he fet enviar un exemplar de *La reconstrucción económica de España* i de *La economía de post-guerra*. No tinc manera d'enviar altres publicacions ja esgotades, una de les quals, *La Rusia de hoy*, probablement us hauria interessat. No espereu trobar en les coses que faig ara doctrina socialista ortodoxa o heterodoxa, sinó més aviat estudis objectius del curs que van prenent les coses a conseqüència de la guerra. Personalment voldria equivocar-me i veure abans de morir la realització dels meus vells somnis, però no hi ha motius aparents per a covar gaires esperances. Les guerres solen representar un retard i aquesta té tots els aspectes d'acabar malament [...].

¹²Serra i Moret, Manuel (Vic, 1884-Perpinyà, 1963): fundador de la Unió Socialista de Catalunya (1923), conseller de la Generalitat, president del Parlament català a l'exili i fundador de l'MSC.

9-I-1944

Amic Arquer:

[...] Després del 6 d'octubre, l'Esquerra no representava l'opinió del país. Les eleccions del Front d'Esquerres Catalanes —el seu triomf— va ésser una cosa improvisada i l'opinió estava pressionada i influïda per la política espanyola. Era un moment que ja marcava l'inici de la declinació de l'Esquerra. Per aconseguir la victòria va haver de pactar amb els anarquistes i formar una candidatura amb tots els partits marxistes. El triomf no va ésser dels partits polítics organitzats: va ésser un triomf revolucionari. Si no s'hagués sublevat Franco, ens hauríem sublevat nosaltres. El govern del resultat electoral del 16 de febrer era un govern sense autoritat.

La vella política catalana —16 de febrer— està en descomposició, la situació que la va substituir —19 de juliol— també. Les esquerres burgeses voldrien refer les seves forces a base d'una política paternalista —Macià— però avui no tenen ni pare ni avi, ni el trobaran [...].

El darrer intent, Pi i Sunyer, ha fracassat malgrat l'esforç neci de sectors obrers. Hem de fer política sense pensar en els homes, sense pensar amb els càrrecs.

Ens trobarem amb una Catalunya plena de venjances, però organitzada sindicalment en una sola força, el poble tindrà ja certa habitud. Caldrà no dividir. Cal pensar que ens trobarem en uns moments de la més profunda crisi que haurà conegut la història [...].

No crec amb les Comunitats folklòriques ni amb els fronts populars.

La descomposició actual és salvadora, liquida el passat, prepara l'esdevenidor prepara el pas al gran partit obrer que

13 Serra Pàmies, Miquel (Reus, 1902-Mèxic, 1968): dirigent de la Unió Socialista de Catalunya i del PSUC i conseller de Proveïments de la Generalitat durant la guerra. S'establí a Mèxic després de trencar amb els comunistes.

es formarà el dia que la llibertat pugui de nou renéixer al nostre país.

Els partits espanyols no es descomponen encara, però els símptomes són que ha començat també el mateix procés. Aquest no segueix un ritme tan accelerat perquè bona part dels seus líders o homes de direcció són funcionaris i la resta són aspirants. Pitjor per ells. L'Espanya espanyola es desintegrarà. Espanya ha perdut el timó; no el recobrarà mai més [...].

23

JORDI ARQUER A MANUEL SERRA I MORET

1-II-1944

Benvolgut company:

Fa alguns dies he rebut la vostra carta del (no porta data), que fins avui no he tingut lleure de contestar. També he rebut el vostre llibre *Los fundamentos de la historia y la Filosofía*, que us agraeixo sincerament [...].

Dèieu en una carta vostra anterior que hem d'ésser catalans-nacionals —no nacionalistes—, sense mixtures ni flexions i que en tractar amb els espanyols ho hem de fer en aquell pla d'igualtat que han de saber conservar els homes [...].

I donada la polèmica viva que existeix entre els nuclis catalans emigrats sobre quin ha d'ésser el camí més viable per lograr la llibertat de Catalunya és natural que les vostres actituds «públicament conegudes» mereixin la crítica dels que davant el futur de Catalunya creguin superades totes les legalitats passades i en tant que catalans nacionals sols volen tractar amb els espanyols en un pla d'igualtat. Aquestes consideracions que espero voldreu considerar-les amb la mateixa objectivitat que les escric em vénen inspirades pel paràgraf de la vostra carta en el qual em dieu: «Les posicions momentànies i circumstancials no compten. El fet que em veieu a Montevideo o en altre lloc, amb republicans o socialistes espanyols o d'altres nacionalitats no canvia abso-

lutament res, primer perquè ningú no gosaria demanar-me abdicacions, segonament perquè sigui allà on sigui, d'una manera o altra, predico substancialment el mateix.» I com que en publicacions en les quals jo col·laboro us han atacat pel que diuen que heu dit a Montevideo, em faig càrrec de la raó que ha induït als vostres contraopinants a atacar-vos. Han circulat per ací unes fulles contenint —així resa en les mateixes— els textos taquigràfics dels parlaments de Montevideo i en el del vostre feu en certa manera l'apologia del règim estatutari quan afirmeu «que bastó una tímida prueba de respetarla (a Catalunya) para que se sintiese por primera vez sinceramente española, durante aquellos cinco años que gozó de autonomía, desde 1931 a 1936, etc.» Naturalment, els que creuen superada la Constitució republicana espanyola i l'Estatut de Catalunya i actualment s'orienten cap a formes de llibertat més àmplia per a Catalunya han cregut veure en vós un defensor de la passada legalitat. Hi han altres passatges del vostre discurs d'un sentit polític semblant al que he transcrit que també es presten a confusions i tot plegat —donat sobretot el clima polític dels exiliats catalans que resideixen a Mèxic on els legalistes han fet mans i mànegues per entendre's amb els espanyols situant-se en una situació d'inferioritat— que ha fet creure que vós éreu partidari de retornar a la passada legalitat. Aquesta opinió ha estat en molts reforçada per la lletra que adreçàreu als que foren diputats del Parlament català i en el qual hi han vist un intent de fer revivre la legalitat estatutària i posar-vos més a la dreta del Consell Nacional de Catalunya. Jo que conec pels vostres coreligionaris d'ací quina era la vostra intenció al fer la consulta esmentada puc valorar en la seva significació exacta la vostra actitud, però els que han de judicar solament per allò que llegeixen no és estrany que us ataquin [...].

Gent tan allunyada del clima polític de Mèxic com l'exdiputat al Parlament Català Dr. Solé i Pla resident a Colòmbia em deia fent referència a la vostra carta «que tot Déu vol ésser president del Parlament català...» Demés, la premsa d'ací en donar referències telegràfiques dels actes de Montevideo us presentava com delegat dels catalans en

general, i això féu botar a molts i l'ERC publicà una nota dient que a ells no el representàveu car no podien oblidar que havíeu sortit de Catalunya amb la significació de diputat comunista, mentre que per altra banda els independentistes per totes les coses que us he dit veien en vós un legalista dispost a pactar amb els espanyols sotmetent Catalunya a la República espanyola. Per acabar-ho d'adobar Martínez Barrio quan retornà ací donà una conferència en la qual també us presentà —copio textualment del text taquigràfic imprès— com «el representante de los partidos catalanes». I ara fa pocs dies quan els exdiputats del Parlament català han fet pública la seva opinió en tant que representants de la legalitat que ells reconeixen la Diputació permanent desautoritzant el Sr. Santaló i els seus amics que han signat en nom de l'E.R. de C. el pacte amb els partits espanyols, després en les converses privades en les quals fan gran plat d'aquest organisme la presidència interina del qual han conferit al Sr. Antoni Xirau no deixen de dir que aquest cessarà immediatament així que vós vingueu, car per dret pro-pi us toca a vós presidir l'esmentat òrgan, i ho diuen de manera a deixar entendre que vós esteu d'acord amb ells [...].

Sincerament, no crec que sigui un fill espiritual vostre. Si ho cregués us ho diria francament. Jo procedeix d'una família catòlica creient i practicant, si bé el catolicisme del meu pare era bon xic especial. No sé si el recordeu però ell m'havia parlat de vós amb admiració quan jo no tenia encara 14 anys i ja m'interessava per les coses polítiques. Ell era de la colla en l'aspecte nacionalista del mestre Martí i Julià pel que sentia gran devoció, si bé tot hi acceptant totes les reivindicacions de la classe obrera mai no tingué consciència socialista. Ell era per sobre de tot això que avui en diem català nacional, liberal fins a desfigurar en els seus raonaments panteistes els dogmes estrets del catolicisme i obert a les més àmplies concepcions socialistes. Per mi sol, a través d'experiències personals, de lectures i marrades vaig arribar al socialisme marxista. Per temperament i per la idea de perfecció absoluta del misticisme àcrata l'anarquisme se m'enduia amb fe religiosa. Però la visió de la realitat circumdant del nostre moviment obrer, un més acurat examen

del material humà em féu desviar de les meves inclinacions temperamentals i l'ideal roussounià de la bondat natural de l'home, etc. i de la bona voluntat dels àcrates per resoldre els problemes del món modern, i la manca d'una concepció econòmica lògica en els anarquistes em feren tot plegat comprendre que a desgrat de la bella utopia els camins per a arribar a la societat sense classes eren els del marxisme. Però tot això m'ho vaig fer sol, sense contactes personals amb ningú i quan vaig descobrir la Unió Socialista i *Justícia Social*, jo tenia en línies generals un criteri més o menys format que després noves lectures, el contacte permanent amb el moviment obrer, el coneixement del mateix en la seva actuació internacional, les idees que l'informen, el procés històric de les seves organitzacions, etc. han anat afermant, precisant, reformant... Mai no vaig ingressar a la Unió Socialista doncs no m'hi sentia identificat. Si durant un temps vaig col·laborar a *Justícia Social* és perquè no tenia cap altre lloc on vessar les meves primeres inquietuds i experiències, perquè estava redactada en català. Si mai no he militat en els rengles de la I.C. ni en els anys d'esplendor fou perquè menysconeixia el problema català, perquè la democràcia hi era absent i d'ella en els seus bons temps sols n'admirava el delit revolucionari, etc. Així que vaig trobar qui em fes costat vaig fundar el Partit Comunista Català del qual en vaig ésser fins a la seva fusió amb la Fed. Catalana del Partit Com. Espanyol que es separà d'aquest i de la disciplina de la I.C. el seu secretari general. D'aquesta fusió nasqué el BOC i més tard al fusionar-se amb una part dels trotsquistes que es decidiren a trencar amb la seva organització —jo no he admès mai tampoc aquesta tendència com a justa i encertada per moltes raons—, sorgí el POUM en el qual continuo esperant el retorn amb ganes de superar-los per fundar junt amb els companys que no hagin desaprofitat les experiències tràgiques d'aquests darrers vint anys el gran partit de la classe treballadora disposat a acabar en el nostre país amb el règim capitalista, unint les reivindicacions socials i les nacionals i integrar la Catalunya socialista a les noves construccions socialistes internacionals de la postguerra.

Perdoneu-me si m'he embalat altra vegada. No hi puc fer més. A mi aquestes coses m'apassionen i no puc a desgrat d'anys i desenganys i tristes experiències patides, considerar-les en fred [...].

I la vostra esposa? Recordo que el pare m'havia parlat que estigué delicada —d'això deu fer uns vint anys!— d'una malaltia de pit que us obligà a passar una temporada a les Canàries. Es dedica encara als estudis folklòrics? Saludeu-la de part meva encara que no la coneixo personalment però no oblidó que després de l'octubre del 34 i mentre jo sojornava a l'ergàstula m'envià el Cançoner de Pineda.

Be, prou per avui. Una cordial estreta mà del vostre amic.

P.S. Estem treballant en un moviment d'unitat catalanosocialista d'ampla volada. El document inicial que està ja redactat i sols espera una aprovació definitiva així que estigui imprès us l'enviaré.

24

JORDI ARQUER A ENRIC ADROHER I PASCUAL

Ciutat de Mèxic, 3-III-1944

Gironella¹⁴:

He pensat una cosa i voldria posar-la en pràctica amb el teu ajut. Quan tiris el pròxim N^o de *Mundo* podries aprofitar la composició del meu article sobre el problema de Catalunya i amb paper tablet del més barat fer-ne tirar un fascicle amb una coberta corrent: 500 exemplars. Podries pensar-hi, darrera la coberta, 0'50 i els que vendria per Mèxic pensa que cobriria les despeses, car sense comptar la composició, paper i tiratge no seria car. Podries fer-lo cosir amb una sola grapa i posar-hi a la coberta Ediciones Mundo o de Ediciones Socialismo y Libertad. Si no vols que hi vagin aquests noms, podries posar-hi Ediciones Ho-

¹⁴ Gironella (Enric Adroher i Pascual) (Girona, 1908-Barcelona, 1987): dirigent del POUM i, a l'exili, reconstructor del socialisme democràtic català; europeista.

rizontes, Apartado Postal, 2901 —México, D.F. i en faria una repartida per tots els centres catalans d'Amèrica i la premsa catalana i així donaríem a conèixer la tesi socialista quant a la solució definitiva del problema català [...].

25

MIQUEL SERRA PÀMIES A JORDI ARQUER

12-III-1944

Amic Arquer:

[...] Em mantinc que el PSU a Catalunya hauria pogut tornar a ésser una gran força política (majoritària?) si no estès sotmès al PCE. Em dius que el mal del PSU és el lligam amb la III Internacional, jo crec que no. El mal del PSU no és la seva política internacional sinó la nacional, i aquesta sempre ha estat imposada pel PCE, moltes vegades contra les directrius de la IC [...].

El manifest que signes amb en Perelló i en Cabanes no concorda amb la lletra de l'11 del passat, de glorificació del POUM.

Jo sempre he vist el POUM com un partit catalanoespanyol, de base catalana, mixtificat per uns espanyols, purs i tossuts, com Maurín i Gorkin.

La Unió dels Catalans Independentistes haurà o podrà combatre amb els mateixos arguments al PSU i al POUM [...].

26

JORDI ARQUER A ENRIC ADROHER I PASCUAL

22-IV-1944

Amic Gironella:

Amb molts dies de retard he llegit a *Excelsior* del 17 d'abril el text del discurs de Lombardo Toledano. Caldria que des de *Mundo* mexicans o bé sud-americans del Brasil, Veneçuela, etc. contestessin a n'aquest cretí que ha fet en

certa manera l'elogi de les dictadures dels esmentats països, recomanant als obrers que les recolzin i diu que els dictadors poden convertir-se en els líders democràtics dels països que tiranitzen. Cal respondre a n'aquestes bretolades. També al final del discurs té la gosadia de recomanar, per al final de la guerra, la unió d'industrials, banquers, tècnics, obrers, camperols, etc. per lograr la independència econòmica de Mèxic! Del socialisme com a sortida de la guerra ni una paraula! En canvi demana als refugiats espanyols que s'apleguin sota la Junta Suprema de Unidad Nacional dels stalinistes! Cal desemascarar a n'aquest servent de Moscuà [sic]!

27

J. CARNER RIBALTA¹⁵ A JORDI ARQUER

6-III-1945

Estimat amic Arquer:

Adjunt us envio els números de *Free Catalonia* que em demaneu i prenc bona nota de la vostra adreça per enviar-vos-hi els números que vagin sortint.

M'heu d'excusar la meva manca de puntualitat a contestar la correspondència, car com ja podeu deduir, sóc molt menys ordenat que vós en aquest aspecte. No per això la meva amistat s'ha refredat en el més mínim i ja sabeu que sempre us he considerat entre els bons amics. Si no ens unís cap més afecte, hi hauria sempre la veneració i l'estima que sentia pel vostre pare i el record d'aquells dijous a la tarda que ell venia a peu de Bellcaire a Balaguer (duent-vos a vós de la mà) per poder parlar de les coses de la pàtria.

Respecte als ideals de Catalunya, no tingueu el més petit dubte que coincidim plenament (deixant de banda, naturalment, el camp social, en el qual no actuo). Políticament, només hi ha una manera adient de sentir i actuar,

15 Carner Ribalta, Josep (Balaguer, 1898-Califòrnia, 1988): participà en els fets de Prats de Molló (1926); s'exilià als Estats Units.

pels catalans nacionals: la independència. Ara bé, situat als EE.UU., jo crec que l'única manera pràctica d'actuar a favor de Catalunya és propugnar per la llibertat de Catalunya, en un llenguatge que sigui entenedor a la gent del país. Una nació que ha arribat a ésser el que és pel procés d'anar confederant estats, entendrà molt més fàcil la idea d'una confederació ibèrica que no pas el separatisme i secessionisme. El plantejament d'un plet de separació representa afegir un nou problema als ja existents; el plantejament d'un programa confederatiu és proposar un solució, encara que implica la premissa d'una separació teòrica prèvia. Aquesta, naturalment, és una tàctica exigida pel lloc i per l'hora. Pot fallar o ésser improductiva, però si hem de jugar la carta internacional és solament amb aquest llenguatge i en aquests termes que la podrem jugar.

Vosaltres, des de Mèxic i en un pla, podríem dir de Catalunya endins, trobareu més convenient seguir altres viarany. No els discutiré. Tots els medis són bons si es basen en principis incommovibles. Demés, a Mèxic teniu raons per actuar com ho feu, molt diferents de les que existeixen als EE.UU. Potser davant de patriotes que claudiquen i de gent que evidentment va errada, teniu dret a actuar diferentment de nosaltres. En fi, confiem que amb l'abnegació i el patriotisme de tots arribarem allí on anem.

Esperant sempre les vostres agradables noves, sóc vostre.

28

JORDI ARQUER A JOSEP CARNER RIBALTA

15-III-1945

[...] M'ha plagut força el record emocionat que dediqueu al meu pare, del qual tots els que el conegueren estimen la seva memòria. I tots els seus fills hem fet honor al seu exemple i ensenyances.

El fet que per fer la propaganda del nostre plet nacional als EE.UU hagueu d'emprar una tàctica adient a la mentalitat del país, no és condemnable, sobretot si els catalans

saben bé el que volen. El que passa és que el federalisme en abstracte actualment ens està fent molt de mal car, arma neutra, serveix als nostres enemics per sembrar el confusio-nisme a les nostres files. Per què el CNC quan s'adreça als catalans no parla pur i simple d'independència? Tots els pobles independents d'Europa parlen ara de federalisme, cosa que prova que la independència nacional no és pas un obstacle. Com socialista sempre he propugnat per una Confederació de les nacionalitats ibèriques. Ara bé, per arribar-hi cal la separació prèvia, posar cada poble davant les pròpies responsabilitats nacionals i fer que puguin pactar lliurement [...].

Una altra cosa: estic treballant, des de fa molt de temps, en la confecció d'un índex bibliogràfic sobre la guerra civil dels pobles hispànics (1936-19...) en què hi figuri tot el que s'ha publicat arreu del món en forma d'opuscle o llibre, en l'idioma que sigui i de *tots* els camps ideològics. És un treball històric i per tant objectiu. Si em poguéssiu remetre les fitxes bibliogràfiques d'allò publicat als EE.UU us ho agrairia [...].

29

JOSEP CARNER RIBALTA A JORDI ARQUER

23-IV-1945

Estimat amic Arquer

Corresponc a la vostra del 15 de març, naturalment amb menys puntualitat que vós.

Estic plenament d'acord amb els vostres punts de vista respecte el federalisme en abstracte i respecte la Confederació. Jo entenc que qualsevol al·lusió a aquests conceptes ha d'ésser amb la condició prèvia d'assumir que qualsevol solució d'aquest ordre ha d'anar precedida del ple reconeixement de la sobirania nacional, del dret a la independència o a la separació, com vulgueu dir-ne. És en aquesta única accepció que jo els al·ludeixo i els he al·ludit sempre, tant a *Free Catalonia* com en tota la nostra actuació als EE.UU.

Respecte a la Conferència de San Francisco, ací hem

decidit presentar-hi (ja està enviat) l'*Appeal* a les Nacions Unides, còpia del qual us adjunto [...].

30

JORDI ARQUER A JOSEP CARNER RIBALTA

24-IV-1945

Estimat Amic:

Acabo de rebre la vostra carta del 23 d'abril junt amb l'*Appeal* que heu presentat a la Conferència de San Francisco. Heu fet bé d'enviar-me'l encara que ja el coneixia —Fontanals l'envià a Perelló— i l'hem traduït al català i dintre de pocs dies *Enllà!* el publicarà. Envieu-me de seguida tots els apèndixs per publicar-los també. Demanaré que la nova publicació en castellà *Vida Catalana* ho publiqui, quant menys extractat, per donar-ho a conèixer al públic mexicà. En línies generals estic d'acord amb el vostre document.

Espero la publicació de tots aquests documents en forma de pamflet. I no oblideu d'adjuntar-me un parell d'exemplars de *Facts about Catalonia* i de tots els altres fascicles en anglès que hagueu editat sobre el problema català, per al meu arxiu.

Cal apretar molt en la Conferència de San Francisco. No és que jo m'hi faci cap il·lusió quant a resultats pràctics. Però cal d'una vegada irrumpir amb decisió en el món internacional i aquesta és una bona ocasió. Aguirre ve cap a aquí i segons un cable periodístic d'Europa, l'acompanyen el Dr. Negrín i Pi i Sunyer. Aquest no ha anat a França, però sembla que a través de l'Aguirre han arribat a un acord Pi i Sunyer i Irla. Si l'acord recolza una plataforma digna no hi tinc res a dir. Però per ací corre el rumor que ha estat un pasteig en el qual hi ha intervingut activament Terradelles i que l'acord està molt per dessota del programa del Consell de Londres. Així ho dóna a entendre Miravittles, el qual ho accepta com una imposició assenyalada per la necessitat. Dedueixo doncs que els membres del Consell residents a Mèxic accepten també l'acord. Jo espero conèixer els

termes concrets abans de pronunciar-me. Però si l'acord retorna al regionalisme híbrid i al federalisme espanyol amb un Estatut més o menys semblant al que tinguérem i amb la promesa d'una reforma de la Constitució del 31, em separaré de la Comunitat i junt amb els meus amics emprendrem una ofensiva despiadada contra el Consell que ens hauria traït. Espero que vós i els independentistes de N.Y. ens secundareu [...].

31

J. MAURÍN¹⁶ A JORDI ARQUER

Nova York, 17-II-1948

Estimat Jordi:

Si no he contestado antes a tu afectuosa carta de fines de noviembre, que te agradezco, no lo atribuyas ni a negligencia ni a olvido. Aún no me han entrado del todo las ganas de escribir, lo cual hace que mi correspondencia con los pocos amigos con quien me relaciono epistolarmente, y tú eres uno de ellos, esté muy espaciada, y además, y esta es la razón fundamental, sigo en la fase de observación y estudio. Voy llenando poco a poco el vacío que dejaron en mí once años de muerte civil.

Este lugar, en tanto que observatorio y lugar de estudio, es magnífico. Creo que hoy día sólo puede verse la perspectiva del mundo desde dos lugares: N.Y. y Moscú. Lo que podríamos llamar el polo boreal y el polo austral. No es porqué el hombre tenga menos capacidad de irradiación en otro lugar del planeta, sino porqué Nueva York y Moscú son, en realidad, los dos centros polarizadores del planeta en los instantes actuales.

Más voy ahondando el estudio de este país, más lo admiro políticamente. Constituye una cantera inagotable de estruc-

¹⁶ Maurín Julià, Joaquim (Kim) (Bonansa, Alta Ribagorça, 1896-Nova York, 1973): fundador del BOC i del POUM; va ser empresonat a la zona franquista durant la guerra (1936-1947) i es va exiliar als Estats Units.

turación político-social basada en el respeto a la libertad humana. Nosotros, los europeos, atiborrados de ideologías, tenemos mucho que aprender del espíritu práctico de esta gente. A propósito: estando en la prisión, por una verdadera casualidad, cayó en mis manos un libro de Almirall en el que hacía un estudio muy concienzudo de la estructuración federal norteamericana, que aprobaba en líneas generales. Es un libro, con un extenso prólogo de quien tuviese autoridad para hacerlo —tú, por ejemplo—, merecería la pena editarlo de nuevo, cuando eso sea posible, claro está.

Estant ací he llegit la teva Oda a Sant Jordi. Els temps són vertaderament sorprenents. Mentres tu feies versos, jo escrivia novel·les... Qui ho hauria dit! —També he llegit *Diari d'un refugiat català*. Roc d'Almenara és el xiquet de Belcaire?

Tornant a Sant Jordi. Dalí va fer una exposició a fins d'any. Vaig assistir a la inauguració, i vaig conèixer personalment l'autor. El quadro que em va agradar més fou *L'espiga de Sant Jordi*. Una espiga dreta clavada damunt d'una fusta envellida. El quadro es va vendre per cinc mil dòlars.

Records als amics i d'una manera particular a en Coll, per l'*esquinazo* del passat estiu. Saluda ben afectuosament la teva família.

I tu rep una forta abraçada del teu amic,
Joana i Mario agraïxen els teus records, i et saluden.

32

MIQUEL SERRA PÀMIES A JORDI ARQUER

Guadalajara, Jal., 3-V-1948

Amic Arquer:

[...] Casualment, fa uns dies, l'amic Bolloten va escriure a en Gilabert i li adjuntava una foto d'en «Pedro» demanant-li que jo la confrontés. Les tres fotos que et retorno són la imatge d'en Pedro. La que té el peu en alemany, el vell de trajo blanc, corbata negra, calb i amb ulleres té una semblança amb el Diputat Comunista (1938) de nom Du-

tiueil; tresorer del PC francès i administrador de *L'Humanité*, tresorer general dels Comitès Comunistes Emigrats a París, i el que gestionà la compra de paper i armes al PSUC i més tard intervingué en el sumistre [sic] dels mateixos articles al Govern Negrín. És home molt simpàtic i dins la Internacional tenia el prestigi d'home hàbil i efectiu. Molt amic de Pedro. Simpatitzant dels catalans i sempre es fotia dels espanyols.

Passem al que sembla que més t'interessa. (No estic molt segur d'Arlandis). Assistiren a la reunió:

PSUC	PSOE	PC	PCP
Comorera	Vidiella	Valdés	Cussò
Serra	Pàmies	Almendros	Matas
Álvarez	Cirera	Colomer	Arlandis

Hi havien hagut moltes reunions preliminars per arribar a la «dita» Unificació Marxista. No oblidis que l'aglutinant de la —unificació— va ésser la por a la FAI i la por al POUM. El pànic a ésser eliminats políticament era general. Comorera, íntimament, deia «fem la unificació abans que en Maurín prengui posicions». Valdés estava preocupat pels trotskistes.

La reunió va ésser relativament ràpida. S'acordà els punts principals per redactar el primer manifest; es passà a la distribució de secretaries i quan la reunió estava per acabar-se en Valdés va dir que creia convenient que al constituir el Partit Socialista Unificat s'acordés també a quina Internacional s'havia d'adherir. Vidiella tot seguit que creia que havia d'ésser la III, doncs la II no tenia esperit de lluita. Comorera digué que també creia que havia III [sic] la Internacional de PSUC. Sense més intervencions així s'acordà.

Valdés insistí que ells ja estaven a la III Internacional i que interinament procedia adherir-se a la Internacional a través del Partit Comunista d'Espanya, doncs la Internacional solament reconeixia un sols partit a cada País. Així quedà acordat.

És tot quan recordo d'aquesta cèlebre reunió.

En Comorera no estava venut als stalinistes. Després

d'Octubre, estant a la Presó de Madrid, durant el procés, féu arribar a la direcció del PC el desig de tenir una entrevista. La direcció del PC va enviar a la presó a tenir l'entrevista en nom del PC (en aquest moment no recordo el nom, fou redactor en cap de *Treball*, güero, molt borratxo, d'origen valencià) a en Comorera li va semblar que la poca categoria del delegat demostrava el poc interès del PC en l'entrevista.

Aquesta anècdota la vaig conèixer quan en Comorera se'n lamentava a en Pedro. Al·legant que si en aquella ocasió la direcció del PC l'hagués atès degudament, amb seguretat la USC hauria estat el Partit Comunista de Catalunya.

No he llegit el llibre d'en Castro. Tots sabem que a Espanya era un home de confiança de la direcció. A Moscú quan jo hi estava en Castro era el representant del PC a la Komintern. A més d'ésser delegat resolva els afers. No era un ninot de palla com en Vidiella.

No obstant en aquella època no estava content d'estar a l'URSS en una llista de camarades per anar a Mèxic s'hi va incloure ell, sense permís de la Dolores. Va ésser molt censurat, però no crec que això ho consideressin una falta greu. Crec que és home enterat per explicar coses íntimes de la direcció del Partido.

Per primera vegada arriba a mi la versió de la mort d'en Pepe [Jose Díaz] de Can Guitarres. Quan jo estava a Moscú, estava molt malalt. De quan en quan anava a fer acte de presència a l'Oficina de la Komintern, estava tan malalt que semblava que en una bufada podia ésser suprimit. Políticament ja no podien comptar amb ell. Tenia poca veu, no pensava res, es conformava a tot, no estorbava ni podia ajudar ningú. No puc creure que l'haguessin ajudat a morir [...].

18-V-1948

Estimada camarada:

Ja suposo que tens molta feina, però comprendràs que no puc fer altrament que demanar-te que em dediquis uns minuts per respondre'm, car ets la més indicada per informar-me sobre la cosa que m'interessa i que té un interès general pel nostre moviment obrer. La història té les seves exigències i quan no hi ha documents escrits, cal anar a cercar els testimonis personals per tal de fer esclatar la veritat, que tots hem de tenir interès que resplandeixi.

Es tracta del següent:

El 9 de febrer del 1937 Álvarez del Vayo, llavors ministre d'Afers Estrangers, envià una nota als governs d'Anglaterra i França, dient que Espanya «estaria disposada a examinar conjuntament la conveniència o no de modificar la present situació en mèrits de la seva posició a l'Àfrica Septentrional, zona espanyola del Marroc, a condició que qualsevulga modificació de tal gènere no fos feta a favor de potències diferents que el Regne Unit o França» i que «si aquesta proposta fos apreciada en el seu veritable valor pels governs britànic i francès, serien els esmentats governs els responsables per a l'adopció de qualsevulga mesura que tinguessin a mà per a privar la ulterior intervenció germanoitaliana en els afers espanyols d'ara endavant». Suposo que la iniciativa partia d'Álvarez del Vayo i tinc la creença íntima que li va ser suggerida pel Komintern que, en aquesta època, del Vayo servia ja. Et donaràs compte de la importància d'aclarir bé aquest punt, car com si jo crec és el govern soviètic que va fer la proposta a Álvarez del Vayo —naturalment ell devia dir que era una manera de fer intervenir a favor de la República les democràcies

¹⁷ Montseny i Mañé, Federica (Madrid, 1905-Tolosa de Llenguadoc, 1993): dirigent anarquista, filla de Federico Urales, ministra de Sanitat durant la guerra, i a l'exili, des de Tolosa de Llenguadoc, figura destacada de la CNT.

occidentals contra les potències de l'Eix— seria una prova més del que tots crèiem: que l'URSS volia desencadenar a través de la guerra d'Espanya una conflagració a l'occident, ben lluny de les seves fronteres. Això li hauria permès: o bé intervenir quan els dos blocs contendents estessin esgotats i fer d'àrbitre tallant-se sense cap sacrifici la part del lleó i quedant la potència més forta d'Europa o bé, si la seva proposta es complia i la guerra no esclatava, arribar a un acord a través d'Espanya amb França i Anglaterra contra l'Eix i sortir de l'isolament diplomàtic que es trobava. De totes maneres hi sortia guanyant. I quedaria més demostrat encara que en la nostra guerra no li interessava la revolució —car França i Anglaterra haurien posat la condició d'esclafar la revolució— i ben poc la República la qual sols utilitzava com base de maniobra [...].

34

JORDI ARQUER A JUAN LÓPEZ¹⁸

18-V-1948

Estimat company:

Fa tants anys que no ens hem vist, que potser ja ni et recordes de la meva figura física. Del 1934, quan férem l'Aliança Obrera, que no recordo que ens hagem vist més. Jo però he guardat sempre de tu un bon record a desgrat de les nostres diferències ideològiques i espero que tu també de mi. I quan pel juny del 1937, llavors que va ser empresonat a instigació dels stalinistes el C.E. del POUM —del qual formava part— tu vas escriure aquell valent article en defensa de la nostra integritat revolucionària, jo en vaig estar molt content i encara que mai no he tingut l'ocasió d'agrair-t'ho, ara em plau fer-ho tot i que ja sé que ho feres en defensa de la veritat i que no cercaves pas el nostre agraïment personal. Com també agraeixo a Peiró els articles que

¹⁸ López Sánchez, Juan (Bullas, Múrcia, 1900-Madrid, 1972): dirigent de la CNT, ministre de Comerç durant la guerra, reformista.

féu a favor nostre i que la censura no els hi deixà publicar i que hem hagut de conèixe'ls després del seu vil assassinat!

Bé, anem pel motiu d'adreçar-te aquesta carta, que fa molt de temps que tenia intenció d'escriure't però fins fa pocs dies no m'han donat aquesta adreça teva que espero que serà bona. Des que sortírem de Catalunya queestic recollint documentació sobre la nostra guerra civil i enterrant-me de les coses que, quan la guerra, a la nostra zona no se'ns en digué res. Entre aquestes coses que he «descobert» remenant arxius, n'hi ha una de la qual tu n'ets testimoni i pots informar-me. És la següent: el 9 de febrer del 1937 Álvarez del Vayo, ministre d'Afers Estrangers envià una nota als governs d'Anglaterra i França, dient que Espanya «estaria disposada a examinar conjuntament la conveniència o no de modificar la present situació en mèrits de la seva posició a l'Àfrica Septentrional, zona espanyola del Marroc, a condició que qualsevulga modificació de tal gènere no fos feta a potències diferents que el Regne Unit o França» i que «si aquesta proposta fos apreciada en el seu veritable valor pels governs britànics i francès, serien els esmentats governs els responsables per a l'adopció de qualsevulga mesura que tinguessin a mà per a privar la ulterior intervenció germanoitaliana en els afers espanyols d'ara endavant». Naturalment una proposta d'aquesta naturalesa va fer-se per acord del govern i el que voldria saber és: 1) De qui va partir la iniciativa? 2) Quines varen ser les objeccions, en pro o en contra de cada ministre? 3) És que els ministres, quan es va fer la proposta, demanaren prèviament un temps per reflexionar i posar-la a la consideració de les respectives organitzacions i partits? 4) Com va votar individualment cada un el dia que l'acord es va adoptar? Per un cas que no et recordessis quins eren els ministres te'ls enumero: Largo Caballero, Álvarez del Vayo, Juan Negrín, Anastasio de Gracia, J. Tomàs i Piera, Bernardo Giner de los Ríos, Manuel Irujo, Ángel Galarza, Indalecio Prieto, Federica Montseny, Joan López, Vicente Uribe, Jesús Hernández, Mariano Ruiz Funes, José Giral.

Tot el que em puguis dir sobre aquesta qüestió t'ho agrairé, doncs tinc interès a respectar la veritat històrica.

Així mateix t'agrairia que em diguessis el que sàpigues dels fets de Maig i com va anar la sessió del govern en la qual a causa de la dimissió dels ministres stalinistes es plantejà la crisi de juny de 1937 [...].

35

JORDI ARQUER A MIQUEL SERRA PÀMIES

19-V-1948

Estimat amic:

[...] I anem al gra: trobaràs junt amb la carta tres fotos d'Erno Géro, el ministre de Transports d'Hongria, stalinista. Jo tinc la sospita, com em sembla que et vaig dir, que es tracta de «Pedro». Examina doncs bé les fotos i diga'm si ho és o no. Si ho fos, llavors faria demanar a emigrats hongaresos quina ha estat la seva vida i miracles abans i després de la nostra guerra i sabríem quina mena de persona és. Et recomano que no en parlis a ningú, ni tan sols que jo t'escric, car no ho he fet a la majoria de la gent que freqüentava a Mèxic, doncs crec que no val la pena i a d'altres sols els hi escrit per arranjar coses que vaig deixar penjades al marxar.

Una altra cosa: una vegada en Colomer, parlant de com va anar l'ingrés del PSUC acabat de formar a la I.C. digué que, acordada la fusió, el nom etc. en Valdés digué: ara cal que decidim la qüestió de quina Internacional ens hem d'adherir i que Vidiella, com si no hi donés importància, exclamà: Que carai! Que sigui la III. I que sense protestes per part de ningú, així quedà acordat. Ja comprendràs que tingui els meus dubtes a acceptar aquesta versió, car per militants de l'antiga Fed. del PSOE i de la USC he sabut que hi havia l'acord de no resoldre aquesta qüestió —per evitar divergències i pugnes— fins acabada la guerra civil. Aquesta posició em sembla lògica, car: ¿com podien els que estaven afiliats a la II (Fed. Cat. del PSOE i els que espiritualment hi combregaven com la USC) abandonar-la i passar a la III, amb tot el que tal canvi significava? T'agrairia doncs que em

diguessis el que sàpigues d'aquesta qüestió, quin era l'acord de cada grup que integrà el PSUC sobre l'assumpte, quines persones assistiren a la reunió que s'acordà l'ingrés a la III i com reaccionà cada grup un cop l'acord establert. I quin rol jugà Comorera en aquesta qüestió: ¿creus tu que en aquella data ell ja s'havia venut als stalinistes?

Has llegit el llibre d'Enrique Castro —publicat a Mèxic— en el qual el que fou secretari de Pepe Díaz explica les baralles i el comportament que tingueren a l'URSS els dirigents del PC d'Espanya? Jo sols en sé el que ací n'ha dit la premsa anarquista, avalat per testimonis vinguts de l'URSS i segons els quals P. Díaz va ser assassinat, tirant-lo daltabaix del sanatori on s'estava, per amics de la Pasionaria. Llegeix-lo i dóna'm la teva opinió [...].

36

JORDI ARQUER A JAUME MIRAVITLLES

23-VI-1948

Estimat Met:

Ben content de la teva carta. Jo no estic pas segur que en Tomás García no sigui un pseudònim. Dic això car aquest nom mai no l'havia vist entre les signatures de la premsa stalinista catalana o espanyola. Si no hi ha ningú d'aquest nom —que procuraré enterar-me'n— penso que l'autor real és en Vicente Arroyo, que sempre fa els articles de caràcter econòmic. Sense signatura, les mateixes dades i arguments van ser donats també en un article sense signatura que publicà *Lluita*, l'òrgan a França del PSUC. De tant en tant, d'esquitllentes, aquest t'atacava i sempre, sense signatura. És una tàctica que ara empren sovint per atacar els homes de l'Esquerra. Pel caràcter d'aquesta prosa, tot i que els arguments deuen ser fornits pel delegat del Kominform —saps que l'actual ministre de Transports d'Hongria, stalinista, Erno Gëro és el cèlebre «Pedro» que era, durant la nostra guerra civil, el delegat del Komintern a Catalunya i qui de fet dirigia el PSUC alhora que vigilava l'Antonov-Ossenko?

62

Un dia d'aquest faré un article posant-lo al descobert!—; crec que les plomes anònimes que fan els atacs més vils són les de Granier Barrera i de l'Amadeu Bernardó. Ho fan així, car l'Esquerra és tan ingènua en aquestes coses, que tenia Granier-Barrera com funcionari de la Generalitat a la redacció del *Butlletí de la Generalitat* i ara el conserva com professor de català. D'aquesta manera no es comprometen directament i algun dia es podran adreçar als homes de l'Esquerra a demanar-los-hi algun servei.

Aquest mateix article que m'has enviat i que em dius que l'has enviat a periòdics de Veneçuela, Uruguai, Colòmbia i Xile, ho ha estat per haver-lo enviat tu directament a periòdics d'aquests països o bé a una agència que els publica en cadena? Et pregunto això perquè a mi, políticament, pel meu combat contra els stalinistes m'interessaria que un mateix article em fos publicat en els països que existeix nombrosa colònia espanyola i especialment refugiats. Ara mateix tinc al magí un article comentant la nova posició del PCE (i per tant del PSUC i del PC d'Euskadi) de fomentar aquest anunciats Consejo Central de la Resistencia, que és un veritable *chantage*. Si em poguessis doncs arranjat això seria una bona feina. Si paguen aquests periòdics millor, però si no paguen també els hi enviaria de tant en tant articles simplement posant al descobert les maniobres stalinistes. Si preferissin que no signés amb el meu nom, també ho faria, per bé que m'agradaria més signar-los, car no m'agrada atacar ningú —ni els més criminals dels enemics— sense donar la cara. Ja me'n diràs alguna cosa.

No crec que *La Humanitat* no et publiqui l'article per raons d'espai, sinó simplement perquè periodísticament ja és un tema vell i respondre ara a *Mundo Obrero* després d'haver ells publicat fa tant de temps l'article atacant-te, resultà desplaçat. Tu saps prou bé que en el periodisme de polèmica política cal fer-ho al dia; del contrari els temes resulten desplaçats i cal conreuar l'actualitat. Però no tinguis por, que ocasions per cantar-los-hi les veritats no ens en faltaran. És per aquests mateixos motius que jo de moment no el podré utilitzar. Però el guardo en cartera per fer-ne ús a la primera ocasió. I ja saps que jo no en desaprofito

cap d'ocasió quan es tracta de posar al descobert els crims d'aquesta gentussa. Precisament fa pocs dies, en una assemblea del Casal de Catalunya de París, vaig citar el teu nom entre altres de l'Esquerra, del PSOE, de la CNT, etc., que ells ataquen de fer el joc a l'imperialisme nord-americà —i per tant de ser aliats de Franco— i quedaren ben empenyats car, naturalment, tota la gent que hi havia d'aquestes organitzacions reaccionaren contra ells.

Jo suposo que aquest Miralles del qual em parles és el periodista cubà d'origen català —Rafael Miralles— que a Mèxic col·laborava a *Novedades*. Quan em contestis anota'm en lletra ben clara el segon cognom (en la teva carta d'ara no l'entenc) i el nom de pila, per fer les averiguacions necessàries. Si és el que em penso —i tinc motius per creure que no m'equivoco— aquest Miralles va ser del PSUC durant la guerra civil i finida aquesta anà a Cuba on per la influència del ministre d'Instrucció Pública del Govern Batista anà com *attaché* de premsa a Moscuà. Allí li caigué la bena dels ulls i quan tornà, s'especialitzà a fer articles contra l'estalinisme i l'URSS (molt dolents per cert) i tingué un cert èxit car va ser el primer que explica una part de les intrígules que havien passat i passaven a la pàtria del proletariat entre els refugiats espanyols. Publicà un llibre: *¿A dónde va Rusia?* una part del qual està dedicat a n'aquesta qüestió. A Mèxic coquetejà un xic amb el PSOE del qual crec que havia estat membre de les Joventuts abans de la guerra civil. I devia ser l'any 46 o 47 que se n'anà a Espanya a atacar des d'allí l'estalinisme i féu mítings. Naturalment ara tot el que ha dit contra els stalinistes, etc. no es pot aprofitar car nosaltres som més morals que els stalinistes i no podem treure punta dels gossos de Franco. Sé que preparava un llibre sobre els Fets de Maig de 1937, car ell els visqué des de l'interior del PSUC i en aquest aspecte, si vol ser objectiu, potser dirà coses interessants. Era amic del Martín de les Olimpíades Populars (tu el devies conèixer aquest i et prego que me'n diguis tot el que en sàpigues) que durant els Fets de Maig féu matar bèstiament la gent que comanava amb una sortida estúpida que féu fer a les forces que hi havia a la caserna de la petita *impasse* del

carrer Barbarà. Crec que allí hi havia també Miralles, però no n'estic segur. En aquella època Miralles era comandant de Milícies. Quan em diràs el prenom i el segon cognom i podré establir si és el Miralles de marres, i t'interessa, tal vegada et pugui fer donar més detalls. No oblidis —però no en parlis amb ningú— que estic amb relacions directes amb Barcelona i per altres motius he donat ordre que em localitzin en Miralles [...].

L'altre dia en Sauret (de l'Esquerra) em digué que ell guardava una còpia de la carta que Companys adreçà a Negrín quan la detenció de Nin, carta que tu vas ser l'encarregat de portar-la a València. Però Sauret la donà al germà de Companys, en Josep, i aquest se n'ha anat a Barcelona. És que per atzar tu en tindries una còpia o que mentre miro de trobar-ne una, podries reconstruir en línies generals el que deia? A més t'agrairia que em fessis un relat ben detallat de com va anar que Companys et delegués per aquesta gestió íntima de confiança, fixant bé dies i les hores i quan vas sortir, a qui vas entregar-la, la reacció i la resposta del que la va rebre, amb quines persones del govern d'Espanya o influents en la política vas parlar en aquesta ocasió sobre l'afer Nin, fets de Maig, detenció del C.E. del POUM, etc. i què et digueren. Ben entès diré o no que has estat tu qui m'has facilitat aquesta informació, segons el que tu vulguis i ja saps que jo compleixo sempre les meves promeses [...].

37

JOAN FERRER¹⁹ A JORDI ARQUER

R, 27-VI-1948

[...] El meu llarg treball sobre història proletària de Catalunya inserit a *CNT* no és tot l'important que sembla perquè no està recolzat en una documentació que fóra preciosa. Tot el que dic ho he viscut —a part el que va més

19 Ferrer Farriol, Joan (Igualada, 1896-Montreuil, França, 1978): dirigent cenetista. Exiliat a França, va escriure *Interpretació llibertària del moviment obrer català* (1946) i *De l'Anoia al Sena sense pressa* (1966).

enllà de la meva edat— i és sortit de la meva memòria [...].

Recordo bé la relació tinguda amb vós al nostre casal periodístic del carrer del Consell de Cent, durant la guerra civil. Us havia deixat per mitjà d'un igualadí del POUM una sèrie de treballs sobre història social de la comarca d'Anoia que jo havia publicat a la revista *Tiempos Nuevos*, que dirigia Santillán. A la redacció de *Catalunya*, vós em vaü entregar personalment els tres números que conteniën la sèrie d'articles de referència.

Recordo que em vàreu participar la vostra impressió que la guerra era perduda. Jo, com tota persona de magí, també veia la cosa tal com era, però què voleu!, quan em veig fotut sempre confio en els imponderables. És aquest un remei insegur, però que a vegades dóna resultats positius, com l'autosuggestió, poso per cas [...].

El mateix company Ester em va fer arribar un treball vostre que jutjo interessant. Tot el que serveixi per a posar en mala situació el totalitarisme (no importa si feixista o bolxevic) ho crec aprofitable. Solament que el fet de venir de vós —o d'un altre no cenetista que fos— aquell treball em planteja un problema —passi el barbarisme— d'*ètica periodística*. Vós compreneu bé el que jo vull dir [...].

38

JUAN LÓPEZ A JORDI ARQUER

14-VII-1948

[...] Con mucho gusto contestaría a las diferentes preguntas que contiene tu carta, en relación con la nota enviada por Álvarez del Vayo a los gobiernos de Inglaterra y Francia, pero no me es posible satisfacerte, habida cuenta de que de hacerlo, tendría que ser con toda precisión y sin riesgo de incurrir en ningún error, con lo cual, en vez de ayudarte a establecer la verdad histórica, como es tu sano propósito, podría inducirte a mixtificar la verdad.

En primer lugar, yo perdí al salir de España, todo mi archivo. Con la ayuda de documentación conservada por

mí durante aquel periodo, podría darte todos los detalles que te interesan, no obstante y no haber llevado un diario sobre todas las cuestiones tratadas en el Gobierno durante el tiempo que yo participé en él. Pero como te digo, me falta tan valiosa ayuda. Me parece estar seguro en un detalle, esto es, de quien partió la iniciativa para plantear ese problema a Francia e Inglaterra. La sugerencia fue hecha, en forma muy velada, por el Presidente Azaña, con motivo de presidir un Consejo de Ministros —no recuerdo la fecha— única vez que lo hizo durante los seis meses que nosotros intervinimos en el Gobierno. Pero te ruego no concedas a lo dicho una veracidad absoluta, dado que, Azaña, no abordó la cuestión de Marruecos en los términos que refiere la nota que citas. Por lo demás, no insisto. Sí puedo asegurarte que todas las cuestiones de importancia en materia de política internacional, antes de que fuesen objeto de acuerdo del Consejo de Ministros, eran conocidas por el Comité Nacional de nuestra Organización y el voto de los representantes de la CNT fue siempre avalado por nuestro organismo superior [...].

39

JORDI ARQUER A JOAQUIM MAURÍN

15-VIII-1948

Estimat Kim:

Per fi em queda, avui diumenge, un xic de temps per tornar-te a escriure i parlar-te del document de Justo Montfort [...].

En línies generals la tesi de J.M. és la meva. Hi ha al món una jerarquia de perills i l'estratègia comanda d'abatre el més gran i el més terrible. I aquest és sense cap mena de dubte l'estalinisme. La tàctica que aquesta conclusió comporta, donat que les nostres pròpies forces, tant en el terreny nacional com en l'internacional, són insuficients per abatre un enemic que té ja les característiques de força històrica i que per la virulència i el perill que comporta

fan inútils un treball pacient i lent de termites. L'estalinisme ha pres no sols volum de força històrica sinó àdhuc, en la mesura humana, de còsmica. Res doncs d'un treball pacient de reorganització, de captació, de convenciment per anar-li restant forces i sumar-ne al nostre costat. Seria un suïcidi. A més, la corrupció general de la nostra època i en primer lloc dels intel·lectuals i de nombre de polítics i tècnics i científics, que per la badoqueria de la gent els hi atorguen també categoria de dirigents polítics, fan que ens trobem mal situats per lluitar sols contra un enemic que no és pas solament un corrent polític sinó una força material immensa que recolza en un aparell d'Estat, armat i centralitzat fins a esclavitzar (entre els països que controla i la «independència» dels quals administra) més de 200 milions de persones [...].

Aquesta posició meva d'ara ha estat penosament elaborada des de finals de la nostra guerra civil. Va ser un drama íntim i dolorós anar trencant successivament amb moltes de les concepcions del passat i a refer-ho tot davant les realitats noves. I vaig quedar gairebé solt. Quan passàrem a França els revolucionaris fossilitzats del POUM em dèiem reformista, nacionalista petitburgès, que havia perdut la fe en el proletariat i el socialisme, que estava preparant-me ideològicament i cercant justificacions teòriques per passar-me a l'Esquerra, etc. Tantes insanitats i tantes tonteries com crec que feien va fer que el 1938 m'apartés del C.E. i mai més no n'he volgut formar part ni de cap comitè. Sense negar-me però a col·laborar tècnicament en els treballs que calguessin però sense assumir cap responsabilitat política. Seria llarg explicar-te totes les petites misèries de què he estat objecte. Un fet però et vull contar: una part de la direcció, a principis de la guerra se n'anà a Amèrica. Ací a França i en el pla de simple militant vaig ajudar el que quedà del C.E. i vaig anar perfilant la meva posició políticoteòrica-pràctica. Com resultat, en el terreny de l'acció, vaig entrar a la resistència, car considerava que el més urgent en aquell moment (la teoria encara de la jerarquia de perills) era destruir el nazisme. No podíem pas triar els nostres aliats en la lluita. Si hi havien nacionalistes francesos, catò-

lics, etc., crec que ens n'havíem de felicitar i d'oldre'ns que els stalinistes en els primers temps estessin a l'altre costat de la barricada. Ni en la primera etapa de la guerra ni en la segona, mai però no vaig creure que la necessitat de contactes a què obligava la lluita contra un enemic comú, m'obligués a compartir els punts de vista dels altres ni a abandonar les meves concepcions socials. Però hi ha gent que es sent tan poc segura d'ella mateixa i de les conviccions que verbalment propugna que no pot admetre que es pugui col·laborar sense abdicar, trair, etc. [...].

A principis del 1942, en part ja inservible a França car estava «cremat», la Joana reeixí que em paguessin el viatge a Amèrica i jo, que ja tenia els papers quasi preparats per a possibles contingències, etc. i d'acord amb els companys, vaig anar a Mèxic. Allí vaig trobar-me amb una part de la direcció i de base que havien emprès un camí ben diferent del nostre. D'acord amb en Pivert i altres desferres de totes les emigracions i que cap d'ells no representava res en el seu país (més tard els fets ho han demostrat) estaven embrancats en un teoricisme polític químicament pur i sense cap comprensió de la realitat, simiejaven el passat: el fantasma de Zimmervald els alimentava, com si la guerra del 14-18 tingués les mateixes característiques històriques que la que estàvem patint. I crearen sobre el paper el Tercer front. I feren frases, frases, frases... [...].

Espero que queda clar que fonamentalment doncs la meva posició política va d'acord amb la de J.M. Però hi ha un *detall* que val la pena que te'n parli. J.M. fa el punt de la situació internacional i d'aquesta realitat n'extreu la tàctica adequada per a la nostra posició a l'àrea espanyola, però al meu entendre comet una omisió greu: l'estudi de tots els factors en presència del que anomenen «Espanya». El fet que tu em diguis en la teva carta del 21 de maig que algun dia és possible que el POUM s'hagi d'integrar a un partit de tipus peninsular em fa creure: a) que has enterrat la teva concepció de l'expansió peninsular del POUM (de la qual cosa, si encerto, te'n felicito i me'n felicito), jo quan menys *mai més no en vull saber res*. Amb els socialistes espanyols estic disposat a tenir-hi tractes i contactes i àdhuc pactes,

però mai fondre-m'hi orgànicament. És també aquest un punt admès *definitivament*. No cal tampoc que et digui per què, que ja ho saps de sobra i tots els arguments que podria aportar per justificar la meua actitud et són ben coneguts.

Sobre aquest darrer punt vull però fer-te encara unes breus consideracions: el moviment nacional català anirà augmentant en extensió i intensitat. És un fet podríem dir biològic que ja no es pot aturar. Doncs, els partits polítics i les organitzacions sindicals a Catalunya s'adaptaran a n'aquesta realitat nacional *que jo no considero reaccionària*. La continuació a Catalunya d'un partit espanyol fracassarà per molt que vulgui interpretar les necessitats de la classe obrera i àdhuc del país. I jo em consideraré amb el deure de combatre aquesta anomalia d'un partit espanyol a Catalunya. Això no vol dir, repeteixo, que em negui a pactar amb el PSOE (quan parles d'una gran unitat socialista de tipus peninsular jo només puc pensar amb el PSOE). Però ho faré en tant que socialista català i en igualtat de condicions, amb socialistes espanyols. I d'aquest punt de vista continuaré propugnant una Confederació de nacions ibèriques. Ara no val la pena d'estendre'm ni sobre els motius que em menen a no voler que cap organització catalana s'hagi de sotmetre (per la força del nombre) a una d'espanyola —ni altres arguments de tipus diferent que recolzo en la meua tesi— ni com entenc les modalitats de la Confederació, sobretot en la primera etapa, etc. [...].

I la reacció que el document de J.M. ha causat als que no actuem en nom del POUM: el document el llegirem alhora Pep, Cortines i jo. Quant a l'exposició hi estiguérem unànimement d'acord i a les conclusions que d'ella en derivava hi posàrem petits comentaris de discrepància. La qüestió catalana fou la principal.

En Coll sense haver parlat amb nosaltres m'ha escrit: «He llegit la lletra que J.M. va enviar al congrés del POUM. És bona. En J.M. no és poumista ni en serà mai més (vull dir poumista en el sentit de la fracció i en sentit del que era el POUM quan encara ell el dirigia). En general ell i nosaltres hem tret les mateixes conclusions d'aquests últims temps. L'únic que ens separa d'important: la interpretació

de la qüestió catalana. És inútil intentar, de moment, una entesa purament política amb ell. L'única cosa que la faria possible a l'avenir seria una entesa del MSC amb el PSOE. Entesa que al meu entendre caldria facilitar i resoldre-la com una cosa orgànica del socialisme a Catalunya.» I més avall: «Tornant a la tesi de J.M. podria ésser útil fer una espècie de butlletí del POUM (nostre) publicar-la i comentar-la.» Aquest mateix pensament el tinguérem Pep, Cortines i jo i si no ho hem fet és per marasme i manca de temps [...].

El POUM érem nosaltres els que ara en som fora formalment o els que com tu n'ets fora moralment i políticament. Els que ara en viuen políticament s'han apropiat d'una herència que els hi ha caigut a les mans per xeripa. Volen conservar-la sense renovar-la i no s'adonen que el seu secret consistia en la contínua renovació i assimilació dels elements nous.

Els que durant aquests anys terribles que hem passat no han comprès ni après, no m'agafaran mai. No vull viure com ells, presoner de fórmules que la realitat ha depassat ni vull ser dels que com ells es nodreixen de la vulgaritat orgànica. Fixa't en els debats que hi hagué. Cap discrepància essencial, gens d'imaginació. Va ser un desert [...].

PS:

Coses que he oblidat:

1.— Voldria rellegir la carta que quan vas passar per París vas adreçar a la direcció del POUM. Envia-la si vols i si no ho vols, diga-m'ho, que no insistiré més. Tinc la mania de demanar sempre resposta a les qüestions que plantejo.

2.— Em vas dir que vas fer coneixença amb Dalí. Quan ara ha estat a Barcelona ha fet declaracions a la premsa i, *segons aquesta*, ha dit: «Sin embargo, el olvido de la intelectualidad española no ha llevado aparejado el de Dalí por España. En sus escritos ha habido siempre una obsesión racial. Filosófica y estéticamente se ha mostrado siempre como un español y amante de la España actual, como fenómeno ibérico que trata de llegar a lo universal por lo local. De su fugaz impresión de Europa destaca, que a su juicio, hoy más que nunca, volvemos a la pintura teológica. 'A mi paso por Francia —dice— he visto un catolicismo triste, en

España un catolicismo alegre, optimista. Francia se repite en la pintura. Continua la experiencia. Lo nuevo, una vez más, ha de salir de España.» Sense comentarís.

3.— Mantens bones relacions amb Lowestone? Si és així i creus que estàs en condicions de dir-li una cosa que m'interessa, quan em contestis, si ho fas en sentit afirmatiu, te la plantejaré.

4.— Si tens feina, no cal que et preocupis per contestar-me de pressa la part política d'aquesta carta, però sí que t'agrairia un mot sobre la cosa de Lowestone —faig referència al col·laborador de David Doubinski—; no sé si escric bé els noms d'aquestes dues persones, aquesta darrera, el secretari del famós sindicat de modistes dels EE.UU, doncs em corre certa pressa i és per a mi important resoldre un afer de família.

5.— Com estan els teus treballs literaris? Les teves memòries sobre els anys que has passat a les ergàstules franquistes són necessàries políticament per a molta gent. No oblidis que tens molts enemics i pretesos amics que van arribar a dubtar de tu. I a més, la teva visió de l'Espanya franquista vista durant un període tan dilatat serà de molt interès. Per ara sols hi ha un llibre en aquest sentit, sovint massa personal però que és un document: el de Sánchez Guerra, *Mis prisiones*.

6.— A París em vas dir que Martínez Barrio et deixà un llibre escrit pel Dr. Giral sobre el «canje» de presoners durant la guerra. Podries dir-me el títol exacte i les característiques bibliogràfiques? Gràcies.

40

JAUME MIRAVITLLES A JORDI ARQUER

25-VIII-1948

Estimat amic Arquer,

[...] no crec que la meua intervenció prop de Companys fos motivada pel fet de la detenció de Nin. Amb tota franquesa he de dir-te que, dades les circumstàncies en què es produïren els fets de Maig, jo estava contra els seus instiga-

dors i, per tant, mal podia jo protestar de la detenció d'un dels líders confessats del moviment. No, jo vaig moure'm quan l'acusació contra Nin era d'espionatge. Ho vaig fer, primer, perquè tenia consciència que era mentida i, segon, perquè era la prova més evident que es donava al món de la profunditat de la intervenció russa en els fets espanyols.

Ara bé, no puc precisar dates de cap mena. Una cosa absolutament segura, però. No hi hagué nota escrita del president Companys. Fou un encàrrec verbal del tipus que publico en el capítol. Parlo sovint amb el Quim i em va dir que tu estaves preparant un llibre. Suposo que no és en el *teu* llibre que vols publicar un capítol inèdit del *meu*. Com pots suposar, això no ho autoritzo. Creia que tu volies fer ús de la meva informació per algun congrés o algun document de protesta. En aquest cas, fes el que vulguis, però en cas que fos veritat la meva primera suposició t'agrairia que desistissis. Seria un cas sense precedents el que un capítol d'un llibre a publicar sortís en un altre. A més, el capítol va lligat i constitueix, fins a cert punt, el nucli central de tota la part del llibre dedicada a la intervenció russa a Espanya. Compto, doncs, amb la teva amistat personal i amb la teva ètica d'escriptor.

Quant al que em dius de Dalí, impossible. El llibre fou originalment escrit en francès i té ja tractes amb una casa de París per a la seva publicació.

41

JORDI ARQUER A MIQUEL SERRA PÀMIES

26-VIII-1948

[...] De mica en mica, entre tots, confio que de la part que dels historiadors de l'Occident depengui, arribarem a posar en clar tots els punts obscurs de la nostra guerra. Sempre hi quedarà però una llacuna que no podrà omplir-se fins que no poguem posar la mà als arxius del Kremlin. Quan això sigui possible, és que el punt de recolzament de l'estalinisme internacional estarà ja destruït: l'aparell d'Estat urssià!

Per retraçar la figura «humana» de «Pedro», em caldrien encara algunes dades personals que tu pots proporcionar-me:

1.- Quina edat aparentava, per exemple, al 1936?

2.- On dormia regularment?

3.- On tenia el seu despatx «públic» habitual i el seu despatx privat «normal»?

4.- Tu tens la sensació que era a Barcelona, el funcionari de la GPU encarregat de vigilar el personal del consolat i l'Antonov Ossenko?

5.- Podries retraçar-me (més o menys, és clar!) un dia de la seva vida i activitats normals, des de l'hora que es llevava fins que se n'anava a dormir? I la seva figura física, moral i intel·lectual? [...].

Sobre una altra persona que tu has conegut —i segurament tractat— m'agradaria de conèixer la teva opinió: Joaquim Olaso, el valencià que va ser, si mal no recordo, inspector general de Serveis de la Comissaria de Seguretat o de la Junta de Seguretat. Corren rumors sobre el seu rol, i em sembla que ja vaig parlar-te'n a Mèxic; algú informà el vell socialista Abràmovitx que el seu fill —l'enginyer rus Marc Rein que va ser raptat a Barcelona durant la guerra civil per la G.P.U.— desaparegué quan estava «a les mans o sota el poder» de l'Olaso. Que saps tu d'aquesta qüestió? Creus que l'Olaso va arribar a ser un element important de la G.P.U. a Catalunya? Va sortir de les seves funcions a comissaria quan hi entrà el «Manco»? Que féu l'Olaso durant els Fets de Maig? Dintre del PSUC se'l considerava persona important? Quines qualitats personals i polítiques se li consideraven perquè fos nomenat per un càrrec a la policia?

Quan recordis el nom del «güero», molt borratxo, d'origen valencià, que fou redactor en cap de *Treball...* que en nom del PC anà a veure en Comorera quan aquest estava a la presó de Madrid, no oblidis de dir-me'l [...].

Veig que, últimament, amb motiu de l'aniversari del PSUC, Vidiella, ha fet un article parlant de la futura i segura unitat orgànica del PC amb el PSUC. La tonada de *Lluita* ha estat represa per *Mundo Obrero*. És doncs una cosa cuinada i sols falta una oportunitat perquè ho facin. No

crec que això faci cap gràcia a Comorera. No pas perquè es senti ferit en la seva catalanitat, sinó perquè serà llavors molt fàcil eliminar-lo políticament. I com està tan desprestigiat, serà encara una bona operació fer-ho i fer recaure les faltes polítiques que el PC ha fet cometre al PSUC en la seva persona [...].

42

JORDI ARQUER A JAUME ROS²⁰

3-IV-1949

[...] T'estranyarà que t'escrigui a través de Mrs. Gladys Bolloten. Ho faig perquè vegi, amb proves, que m'ocupo d'un afer que interessa al seu marit, historiador anglès que està escrivint una història de la guerra civil i al qual li vaig prometre, ja fa molts mesos, que li faria enviar el paquet N° 1 dels que vaig deixar a l'amic Toledo. Jo t'he escrit dues vegades perquè li enviéssiu, però com que no ho heu fet, ells m'ho reclamen car dintre d'aquest paquet hi han publicacions que els hi interessin per al seu treball [...].

Suposo que ja deus saber que l'experiència Gorkin-Gironella de treballar plegats amb la gent que utilitzen indugudament el nom del POUM, ha fallat completament. Gironella ha dimitit el seu càrrec al C.E. i Gorkin se n'ha apartat. T'hauria d'explicar ara masses coses sobre la política i les rebequeries poumistes i nostres perquè n'estessis al corrent del que passa ací i no tinc temps. Sàpigues però (sé que això et farà plaer) que Gironella i Gorkin estan en moltes coses força acostats als nostres punts de vista i que en alguns aspectes d'actuació pràctica comencem a treballar plegats. Kim continua en desacord amb el grup de «La Batalla».

El M.S.C. no ha donat el seu acord que Serra i Moret entrés a formar part del Govern Albornoze. Va ser una cosa

²⁰ Ros, Jaume (Urgell, 1918-?): catalanista radical i biògraf de Miquel Badia.

personal seva i sense consultar ningú ens posà davant un fet acomplert per tal que no ens hi oposéssim prèviament, com ja ho havíem fet abans. Aquest home està ansiós de figurar, de tenir càrrecs i té de la política una concepció ben diferent de la nostra [...].

El Met m'escríu que conversa sovint amb en Kim i que estan el 99% d'acord en els problemes polítics. Met ha dimitit el seu càrrec [...].

43

GEORGE ORWELL* A JORDI ARQUER

22-VI-1949

Cher Camarade,

Veuillez me pardonner d'écrire en Anglais. Merci mille fois pour les coupures de presse.

Je suis et j'ai été pendant très longtemps sérieusement malade de la tuberculose et les médecins m'interdisent de travailler pendant quelque temps, probablement pendant une année. En relation avec la Federación Española de Internados y Deportados, je ne peux pas faire plus que mon aide nominelle. Si vous désirez vous servir de mon nom, vous êtes libre de le faire et je pourrais faire une petite souscription, p.e.: Livres 10, si vous pouvez indiquez quelqu'n auquel je pourrais payer la somme. Mais je ne peux pas faire un travail comme p.e. écrire des lettres, organiser, parler etc. Je regrette, mais j'adois essayer de guérir de cette maladie et la seule façon de le faire c'est du repos. E n'aurai même pas la permission de quitter mon lit pendant plusieurs mois.

Je donne des instructions à mon agent de vous adresser des copies de la traduction italienne de *Hommage à la Catalogne* et l'Observer du 27 février; faites moi savoir au cas où cela n'arrive pas, et pardonnez-moi de nas être d'une

* Transcripció d'una traducció, mecanuscrita, al francès de la carta original de George Orwell, manuscrita en anglès.

grande aide. Pardonnez également ma mauvaise écriture, mais j'écris dans le lit.

Fraternellement

George Orwell

Moore, Ltd.

Literary, film & dramatic agents

44

JOHN C. SMITH A JORDI ARQUER

27-VI-1949

Dear Sir,

At the request of our client Mr. George Orwell I have today sent you by separate post a copy of the Italian edition of *Homage to Catalonia* and a copy of *The Observer* dated Feb 27th 1949.

Yours faithfully,

p.p. Christy & Moore, Ltd.

John C. Smith

45

JORDI ARQUER A GEORGE ORWELL

24-VII-1949

Cher camarade,

Excuse-moi si j'ai tant tardé a répondre a votre aimable lettre. Je suis toujours très occupé: père de tres enfants et en plus du travail pour gagner la vie de cinq personnes (ce qui n'est pas toujours facile pour un réfugié politique) le travail politique.

J'ai reçu l'édition italienne du livre sur notre guerre civil et le N° de *The Observer* que j'avais besoin et je vous en remercie.

Les camarades de la Federaci6n de Deportados m'ont dit qu'il vous ont écrit directement, mais je les ai fait déjà partie du contenu de votre lettre. Naturellement ils ne vous

demandent ni vous demanderont aucune tache; ils veulent seulement mettre votre nom avec beaucoup d'autres gents honnetament antifascistes parmi ceux qui patronnent son organisation.

Je suis très attristé le meme que le camarade Rovira de votre état de santé et tous vous suohaitons un rapide rétablissement. Il faut que vous vous soignez bien car de grands batailles se preparent encore et nous voulons vous avoir a notre coté comme vous y avez été au temps de notre révolution.

J'ai lu avec plaisir qu'une maison d'édition sudaméricaine a fait une édition en espagnol d'*Animal Farmers* et je vous promets que le jour que nous pourrons entrer en Catalogne d'en faire une en catalan.

A propos de votre dernier livre sur le monde en 1984 si vous n'avez encore d'éditeur en français je peux me charger de ça. Je n'ai parle a une des plus importantes maisons d'édition françaises —Bernard Grasset, éditeur— et ils seront contents de l'éditer. Si ça vous convient envoyez-moi un exemplaire et une autorisation de traiter en votre nom et je vous dirais les conditions que j'espère seront bonnes.

Ci-joint quelques coupures qui peut-etre vous intéreseront. Vous pouvez les gardor.

Refrent aux 10 livres que vous voulez donner pour aider les camarades de la ressistance intérieure qui sont en prison et ses familles vous pouvez les envoyer a cette adresse:

Mr. Pere Voltó,
Spanish Relief Com.
39 Victoria St.
London

Si vous connaissez des gens susceptibles de nous aider economiquement ne laissez pas de les toucher. Vous savez bien que nous ne sommes aidés dans notre lutte par aucune des grandes organisations internationales. Et merci beaucoup.

Vous pouvez m'écrire si ça facilite votre travail toujours en anglais.

Combien d'enfants vous avez? Quel age ont-ils? Lisent-ils le français? Ça me fera plaisir de le savoir.

Dans l'attente de vous nouvelles, croyez a ma camaraderie fraternelle

Private Wing
University College Hospital,

46

¿? A JORDI ARQUER

Gower Street, W.C.L.
14-IX-1949

Dear Monsieur Anquer [sic]

George Orwell is very ill indeed at the moment, and is trying to avoid writing letters. He asked me to write and thank you very much indeed for your letter and the things you sent him and to say how pleased he was to her from you.

Yours sincerely,

47

JAUME MIRAVITLLES A JORDI ARQUER

R, 13-X-1949

Estimat amic,

[...] Jo vaig estar en desacord amb el govern des del primer dia, però vaig continuar fins que vaig arribar a la conclusió que continuar era més nociu a la *causa de l'antifranquisme* que retirar-me. L'acord amb Giral va ésser el següent: jo era director d'una agència d'informació antifranquista; jo publicaria el que, al meu judici, fos més favorable a la causa de l'antifranquisme als Estats Units. Per exemple, jo no he recollit mai en els butlletins publicats, una declaració comunista i, en canvi, he recollit, no ja totes les accions antifranquistes del Prieto, sinó, fins i tot, dels monàrquics. El butlletí no va fer mai una propaganda a favor del Govern. L'acció del govern era *una de tantes*, encara que la més sovint anomenada, de les accions contra el Franco. En cap butlletí hi ha l'afirmació que el Govern sigui l'única alternativa a la situació de Franco. Quan pujà el govern Llopias vaig presen-

tar-li la meva dimissió i vaig acceptar continuar a base del mateix acord amb Giral. El mateix vaig fer amb Alborno. Sent «funcionari» del govern, com dius tu, he publicat una sèrie d'articles anticomunistes al *New Leader*, he parlat amb Norman Thomas en un míting de l'1 de Maig i he presidit, junt amb els exiliats dels països de darrera la Cortina de Ferro, l'acte de presentació a Nova York de l'escriptor Koestler. Quan se me'n feia retret, que se me'n feia, contestava sempre el mateix: mentre hi hagi membres del govern que actuïn en actes on hi ha comunistes, jo actuaré en actes on se'ls ataquï. Quan la situació amb Alborno es féu difícil vaig consultar al meu partit la necessitat de dimitir. El partit i, sobretot els bascos, em demanaren amb insistència que em quedés. Ara bé, no he estat encara dimitit, ni se m'ha donat el «cese», com diu Política. Vaig deixar de cobrar, simplement, el mes d'agost de l'any passat, tot d'un cop, deixant-me amb un lloguer de dos-cents dòlars al mes i amb aquella secretària que coneixes que parla català i amb deutes a la impremta on feia el butlletí i a la funerària per l'enterrament d'un aviador republicà que morí sense fons de cap classe i de les despeses del qual em vaig fer responsable. Se'm digué, sempre, que jo continuava al meu càrrec, fins i tot, l'Asensio, que el tenia rellogat al meu despatx, m'ho confirmà de viva veu a l'ésser nomenat ministre. Ara bé, la meva representació no era política, era de treball. Un periodista sense ploma o manera de servir-se'n, no és un periodista. Una agència de notícies que no publica notícies no és una agència. La meva posició va ésser posada en clar quan va venir Trifón Gómez al publicar un butlletí, pagat en part per mi, en el que publicava la seva actuació als Estats Units contra el franquisme. Vaig demanar a Asensio que si el govern volia subvencionar, en part, el butlletí donaria jo cabuda a totes les informacions que em donguessin que les considerés jo compatible amb la meva posició contra el franquisme. L'Asensio no va acceptar i es pot considerar que la ruptura, oficial i oficiosa, es va produir llavors. He tardat a publicar l'article en el que faig pública la meva discrepància amb Alborno, 13 mesos, després que, pràcticament, vaig deixar d'ésser el que tu en dius funcionari.

La resposta del seu diari és realment canallesca. Jo em guanyo la vida com puc, el que puc dir-te és que ho faig *decentment i modestament*. Les meves relacions comercials amb reaccionaris catalans es limiten a relacions d'amistat, molt honroses per mi, amb Vidal i Guardiola amb el que no he fet, ni crec fer mai, un negoci [...].

Siguin quines siguin les nostres relacions públiques, per ara o pel futur, jo no amago la meva simpatia per tu i per homes com Dn Julián, el Kim i altres. Amb el Kim parlem molt. Ell no amaga les seves simpaties per al PSOE. Jo encara crec que, a Catalunya almenys, s'hauria d'intentar, sobre una base política molt semblant a la de l'Esquerra de Macià i Companys, un moviment polític de base popular sostingut per la CNT, els rabassaires, la menestralia democràtica, els intel·lectuals i la joventut nacionalista. Aquesta agrupació de forces que constitueix la base de la Catalunya popular i progressista, no serà mai enquadrada per un partit de disciplina socialista per flexible que sigui. Aquesta és, almenys, la meva sincera opinió i és en funció d'aquest convenciment que treballaré en el futur, sense dogmatisme ni intolerància, disposat a rectificar públicament si m'he equivocat [...].

48

JORDI ARQUER A JAUME MIRAVITLLES

París, 27-XI-1949

Estimat Met:

A hores d'ara potser ja t'ha arribat per altres conductes la resolució del Secretariat del PSUC —que no cal confondre amb el llarg document explicatiu dels motius de les divergències entre aquest organisme i Joan Comorera— expulsant-lo per «traïdor al partit, a la classe obrera i al poble» (*Lluita*, N^o del 16-XI-49) i datat del 17 *Mundo Obrero* ha publicat la seva expulsió del PC d'Espanya —del Comitè Central— «por traïdor al PC de E. y a la clase obrera». Ja he començat l'article sobre aquesta qüestió del qual et vaig parlar però encara no he tingut temps d'acabar-lo.

No he tingut temps d'anar a *Franc Tireur*. Miraré de fer-ho la setmana que ve.

T'acompanyo un retall de *Lluita* que va dedicat a tu. Per l'amor de Déu, Met, vés en compte com parles i actues! No et creguis que en tots els casos el fet de ser atacat pel PSUC és una garantia que hom està en el bon costat. No oblidis que els teus pitjors enemics els tens al teu mateix partit i que aquests et retrauran sempre aquestes coses... si és que són veritat. Jo estaria content de poder llegir a *La humanitat* un desmentiment rotund. Si no el pots fer, quant menys tracta de no reincidir. No ho veus que ara aquests «aprofitats» del govern poden dir: ja veus quanta raó teníem d'haver separat M. del càrrec que el govern li havia confiat... El Sentís és un canalla, com ho són tots els catalans que franquistes o monàrquics pensen primer amb el règim que amb Catalunya i sacrifiquen aquesta. Els règims són cosa ocasional, transitòria. La nació, el poble, la pàtria és la cosa permanent, eterna, a la qual cal ser fidels per damunt de tot i més quan està sota un jou estranger. *La humanitat* no ho ha fet mai i no crec que ho faci ara tampoc, de sortir en defensa teva. Cal doncs que t'espavilis perquè la cosa no sigui així. Aquest article que suposo ha estat escrit pel negat d'en Amadeu Bernadó (jo el conec d'anys aquest canalleta!), serà segurament reproduït per tota la premsa catalana-stalinista d'Amèrica i potser per la de l'interior. Si pots, envia'm l'article *in extenso* de l'ABC, car sabent exactament el que diu, quan se'n parli, procuraré justificar-te [...].

25-XII-1949

Camarada Josep del Barrio
Orleans (Loiret)

Vull creure que a desgrat de totes les diferències polítiques que puguin separar-nos, la nostra comuna devoció a la classe obrera i al socialisme és un terreny prou sòlid i ampli per mantenir contactes i parlar d'home a home d'allò que ens és comú i àdhuc del que ens separi i oposi [...].

Ja veus que no tinc cap inconvenient en prendre la responsabilitat de la iniciativa del diàleg [...].

I per començar podríem tractar un tema històric que ha posat a discussió certs aspectes de l'actualitat política internacional: el rol jugat en la nostra guerra pels voluntaris de les Brigades Internacionals. He llegit en el darrer número d'*España Combatiente* l'article infame d'aquest home infame que és en Màrius Aguilar i el teu —tan diferent!— trencant una llança en favor dels que combateren en les B.I. Veig que tu dones precisions que jo desconec: «herois de 53 països», «1.192 iugoslaus», dels quals «660» moriren en la lluita. ¿És que hi ha alguna publicació seriosa en la qual poder trobar totes les dades concernent les B.I.? Per exemple, número exacte o aproximat dels que s'hi enrolaren, quants de cada un d'aquests 53 països que tu fas menció; quants moriren en la lluita; el rol de tots plegats i de cada unitat en la nostra guerra, quins d'aquests homes després han jugat un paper eminent en l'alliberament de la seva pàtria del jou nazi i llocs que han ocupat en els nous règims sorgits de la guerra d'alliberació; quins d'aquests homes han estat ja colpejats per l'abusiu intervencionisme soviètic en els afers interiors dels seus respectius països, etc. Tot això m'interessa molt car quan tinguí m'agradaria d'escriure un assaig crític de la nostra lluita i mentrestant em vaig documentant i recollint materials [...].

²¹ Barrio Navarro, Josep del (Valladolid, 1907-París, 1989): dirigent del PSUC, que durant la guerra comandà una de les columnes de milícies. A l'exili, fou partidari de Joan Comorera.

20-I-1950

Estimat Met:

És empenyador tenir correspondència amb tu! Et manca un mínim d'ordre burocràtic i vas massa a la teva: tens massa el sentit del monòleg i poc el del diàleg [...].

Segurament és veritat que «Pedro» empenyia Moix. El cert és que hi ha hagut una rivalitat Comorera-Moix que ha durat molts anys. En Serra Pàmies em contà que arribats a l'exili, quan Negrín decidí que el «seu» govern havia de continuar, Comorera en nom del PSUC escrigué a Negrín explicant-li no sé quines defallences de Moix i proposant-li de canviar-lo per ell! El Secretari General del PSUC és Vidiella, com que quan estigué a Moscuà tot ho trobà bé i digué amén a tot, el consideren més segur que Moix, que no ha passat pel país de la gran mentida, que diu Ciliga. Caldria que llegissis el llibre o Memòries del seu pas per l'URSS —set anys— d'Enrique Castro Delgado, delegat del PC espanyol al Komintern i que fa uns anys ha trencat. Les acaba de publicar *Le Monde* i han fet estralls. Hi trobaries retrats de Pasionaria, Modesto, Líster, Cordón, Anton (portat pels nazis a Moscuà perquè Pasionaria pogués calmar el seu furor sexual), Vidiella, etc. Hi han també altres catalans: el Dr. Bonifaci, un tal Brufau, etc. És molt instructiu.

Comorera ha publicat un opuscle o periòdic utilitzant el nom del PSUC, cosa que ha tret de polleguera els stalinistes de l'altre costat. Car uns i altres es reclamen els «stalinistes autèntics» i s'acusen de mil penjaments i de «titistes», etc. Però són publicacions difícils de trobar car el seu plet voldrien que no sortís del conjunt de l'església stalinista. Són heretgies de l'església a la que han pertanescut. Però Comorera ha perdut la partida. I ara els ortodoxos li atribueixen les faltes que tots han comès i que al seu temps han estat ordenades o aprovades per Moscuà [...].

[...] et demano que no enterboleixis gens ni mica la teva

condició de català que membre d'un partit català has de fer una política catalana. Recorda que ets tu mateix que vas escriure en el llibre sobre el sis d'Octubre prologat per Lluís Companys que estaves content d'haver-te desempallegat del BOC al qual li atribuïes, a tort, que feia de la qüestió catalana un miserable accident tàctic de la política revolucionària, quan tu sabies bé que al BOC hi teníem tots vara alta per defensar sense embuts la qüestió catalana. Ai Met! Quin error més gran cometeres al marxar-ne i després nosaltres —tot i que jo hi vaig estar sempre en contra— d'unir-nos amb els extrotskistes i canviar-lo amb POUM. Si l'equip que dirigíem el BOC haguéssim continuat units i continuat el BOC avui seríem el partit hegemònic a Catalunya [...].

El N^o especial dedicat a Espanya que preparava Gorkin de *Temps Modernes* de Sartre suposo que ha fracassat. Sartre marxà a Amèrica i mentrestant quedà al front de la revista Merleau-Ponty, un nano que té concepcions molt especials: justifica els processos de Moscuà i els camps de concentració en nom de l'humanisme socialista! Ara ambdós han trencat públicament amb David Rousset amb motiu de l'enquesta que aquest darrer propugna sobre els camps de concentració soviètics en primer lloc i l'acusen de fer el joc de la reacció! Jo preferiria que no publicuessin aquest número, sobretot si ha de sortir un article teu i un altre d'en Kim. Faria mal efecte: la Fed. Espanyola de Deportats s'ha adherit a la campanya de Rousset i totes les associacions antistalinistes i àdhuc les dirigides per stalinistes s'han dividit car una part molt important d'elles s'ha rebel·lat contra els stalinistes [...].

Alhora que em dius que has estat nomenat secretari pels J. Florals del 1951 (que va per llarg l'exili!) m'entero que s'han de fer els de 1950 a Perpinyà. Vols dir que ningú té poder per designar els organitzadors de 1951 quan encara no s'han celebrat els de 1950? Recorda les històries d'ara fa dos anys i assegura't abans d'esbombar el teu nomenament [...].

Contràriament a la teva afirmació que Tito no estigué a Espanya hi ha molta altra gent que afirma el contrari:

1.— Bessedowsiki que afirmà que lligà amistat a Barcelona amb Antonov-Ossenko,

2.- Ciliga, historiador seriós, especialista en afers iugoslaus,

3.- El llibre *Les Brigades Internationales*, que diu textualment, copiat de *Continental News Services* de Londres: «Parmi les yougoslaves, le premier poste est occupé par Joseph Broz (Tito), qui sous le nom de Tomanek, ingénieur tchécoslovaque, fut l'agent de liaison principal entre l'Etat-Major des Brigades Internationales et le Komintern de Moscou.»

4.- «El Campesino» assegura que ell li féu el nomenament de capità del Cinquè regiment.

5.- Miquel Ferrer assegura que el trobà al camp de (o Fort) de Gurs, amb altres membres de les B.I. provinents d'Espanya. Hi han altres testimonis. En què et bases doncs tu per afirmar el contrari? [...].

51

JOAQUIM MAURÍN A JORDI ARQUER

Nova York, 18-II-1950

Estimat Jordi:

[...] ¿Qué van hacer ahora Com. y el grupo que le sigue? Han demostrado ser tan tontos como malvados. Si hubiesen tenido una décima de inteligencia, sabiendo que los iban a decapitar, podían haberse adelantado levantando una bandera titoista. Mas no. Parece ser que aún siguen esperando que arriba les den el perdón, ¡Cuanta podredumbre!

Voy siguiendo la crisis general de nuestra emigración política. Poco a poco se va deshaciendo todo. Se salvan las ideas que son fundamentales, y alrededor de las cuales podrá construirse algo sólido el día de mañana; mas lo que sólo tuvo un valor circunstancial, se desmorona.

Desgraciadamente, los que tienen conciencia de que la crisis hispánica es al mismo tiempo una crisis histórica, son una ínfima minoría. Cada grupo se cree el ombligo del mundo, poseedor de la verdad y exento de toda culpa [...].

15-III-1950

Estimat Arquer,

[...] Efectivament, l'Olimpíada Popular era *noyautee* pels comunistes. La iniciativa vingué d'aquell famós Martín, coix, encara que no era el famós «cojo» de Puigcerdà. Aquest Martín va ser, segons em digué en Serra Pàmies, qui decidí quan els fets de Maig que la Generalitat autoritzés la Guàrdia Civil acantonada a la caserna que hi havia en un carreró sense sortida del carrer de Barbarà a atacar els sublevats i que hi hagué una matança de Guàrdies Civils els quals hagueren de retornar a la caserna amb pèrdues aclaparadores. Rafael Miralles també em parla d'aquest Martín dient-me que en el llibre que preparava sobre els fets de Maig, diria la «veritat» sobre el mateix... Era un membre actiu del Partit Comunista hongarès, però estava en desgràcia per qüestions de conducta personal i econòmica. La seva intervenció era per fer mèrits i guanyar altra vegada la simpatia del Partit. Durant la guerra juga un paper d'una certa importància amb el PSUC, però sempre un paper perifèric, no logra entrar en els organismes centrals. Sé que és mort, però ignoro en quines circumstàncies. El President Companys em va designar a mi precisament per evitar que la infiltració fos massa accentuada. Recordo que després de difícils i violentes discussions vaig lograr que el puny en l'aire *no fos* el salut oficial de l'Olimpíada. Aquest sol detall t'illustrarà sobre la mentalitat general. L'altre secretari de les olimpíades era Trabal, el qual es posà immediatament contra mi i a favor de Martín (ja coneixes la mentalitat de l'esmentat Trabal). En nom del Comitè organitzador vaig fer un viatge a París i per ben senyalar la meua posició vaig entrevistar-me amb Doriot i vaig publicar un article, relativament elogiós, a *La Humanitat* que causà escàndol entre els organitzadors dels Jocs. La majoria dels atletes que vingueren eren comunistes, comunitzants i socialistes. Alguns d'ells, en efecte, no gaires, s'enrolaren a les brigades.

Hi havia entre els atletes vinguts molts jueus també, ja que l'Olimpíada Popular era una mena de contraolimpíada de la de Berlín en la que els jueus se'ls prohibí la participació [...].

Durant el meu període de representant del govern republicà als Estats Units vaig establir relacions bastant estretes amb la Delegació de Tito (vaig anunciar al govern la ruptura amb bastanta anticipació, ja que ells m'ho deixaven entendre confidencialment). Són ells que, en un terreny de confiança, em digueren que Tito no havia estat mai a Espanya [...].

S'ha constituït aquí, més ben dit a Washington, un comitè d'acció antifranquista constituït per A.F.L.-C.I.O. Americans for Democratic Action, Socialistes-U.G.T. Solidaridad de Trabajadores Vascos, Republicans Espanyols i Catalans. Ens vàrem reunir fa uns dies a Washington amb assistència de Ross de la C.I.O. Romualdi, per l'A.F.L. James Loeb, per A.D.A., Aguirre pels bascos, Trifón Gómez pels socialistes, el diputat Supervia pels republicans, Galíndez per Solidaridad de Trabajadores Vascos i jo pels catalans. Tots portaven representació dels seus partits o organitzacions *menys* jo. A mi em varen invitar en la meua qualitat de català i d'especialista en qüestions d'informació. No vaig poder lograr cap representació catalana, no pas per desconfiança envers la meua persona (em consta) sinó per indecisió política, perquè ha de formar part del mateix comitè un representant monàrquic i la línia política és més aviat de matís anomenat «prietista». Els catalans han decidit abstenir-se «heroicament» continuant així la lamentable actuació dels partits del nostre país (sense excepció) des que vàrem sortir del país. (El meu article de *La Humanitat*, que va merèixer un comentari teu favorable i que en Quim va dir que el subscriuria, m'ha valgut una repulsa de Ramon Fabregat, de Miquel Ferrer, de la Comunitat Catalana de Mèxic, del Grup nacionalista de Cuba, de diferents diaris i revistes de l'emigració. Fins hi ha hagut elements de l'Esquerra que no l'han acceptat. Perquè vegis quina és la manca de maduresa política de la nostra gent i quines rels més fondes té encara entre els nostres la demagògia) [...].

París, 10-V-1950

Estimat Kim:

Ahir vàrem sopar junts: Gironella, Gorkin, Pep [Rovira] i jo, per tal de canviar impressions sobre les etzaguellades publicades a *La Batalla* i que comprometen terriblement al nostre entendre no sols el POUM al qual li imprimeixen una orientació declaradament titista sinó els que un dia creàrem el POUM i durant anys el dirigírem i l'orientàrem. No sé si has tingut ocasió de llegir aquest número de *L.B.* i per un cas que no ho haguessis fet, em permeto de parlar -te dels textos als quals faig al·lusió.

Passo de llarg sobre l'article de Luis Soto (Andrade? Iglesias?) en el qual ens ataca —sense nomenar-nos, car no gosen dir que tota la vella direcció del POUM ja no hi milita i semblar confusionisme és el seu fort— i ens tracta de «profundament contrarevolucionaris», si bé no sé fins quan la consigna tàcita que tots hem adoptat de no contestar-los-hi durarà, car bé caldrà que un dia o altre sortim al pas d'aquests hegemonitzadors del socialisme autèntic (?) com modestament ells mateixos es qualifiquen.

Passo també de llarg l'editorial pretensions i buit de contingut substantiu, que després de criticar-ho tot, quan des d'*El Socialista* els han posat entre l'espasa i la paret no sap en definitiva trobar altra solució a la crisi de l'emigració i de la resistència interior que tornar al front únic... és a dir a la mateixa consigna dels stalinistes i que es veu que per tots els que no pensen és una mena de «curalotodo».

La cosa que ens ha molestat molt —i ens molesta pel fet que al no haver mai fet pública en els medis internacionals als quals el POUM estava abans lligat les discrepàncies que ens ha obligat a separar-nos-en, hi ha molta gent que pensa que nosaltres hi estem identificats i cada dos per tres hem de donar explicacions personals, cosa que sempre és violent haver de criticar antics camarades— és que en aquest número de *L.B.* del qual et parlo, per combatre l'estalinisme ho han de

fer atacant el P. Marshall, el [***], i defensant el titisme de forma que ens fa creure que hi passaran amb armes i bagatges. Solano en la crònica internacional que signa, intitolada «Nuevas posibilidades para el movimiento obrero», diu tal quantitat d'insanitats (per exemple: que el P. Marshall i el Pacte Atlàntic han salvat l'economia europea i estabilitzat el règim capitalista... sense dir un mot que gràcies al P. Marshall que, segons Solano, negant l'evidència, diu que no ha elevat sensiblement el nivell de vida de la classe obrera, els stalinistes al servei de l'imperialisme urssià ja s'haurien apoderat d'Europa, ni dir que el P. Marshall és, essencialment, l'obra de les grans organitzacions sindicals nord-americanes) [...].

54

JORDI ARQUER A JOAQUIM MAURÍN

2-VII-1950

Estimat Kim:

[...] Kim, la teva teoria sobre la influència de la salut moral sobre la física és també la meua i la llàstima és que no poguem portar-la a la pràctica fins a les últimes conseqüències i així evitar sempre estar malalts i no morir mai, car jo no penso estar mai cansat de viure, que com deia Maragall:

«Si el món és tan formós Senyor si es mira
amb la pau nostra dintre de l'ull vostre
que més m'hi podeu dar en una altra vida?»

Si tens ocasió rellegeix doncs enter el «Cant Espiritual», on hi batega un panteisme de la millor escola, arrapat a la terra i tan lluny dels místics castellans.

El procés de descomposició de l'estalinisme continua. I ha començat també el del titisme espanyol. El grup que a Mèxic dirigeix Jesús Hernández vol la direcció que ja tenen Montiel i del Barrio. Es repeteixen les etapes de quan el PC espanyol, que al començament també n'hi havien dos. Tot plegat és una cosa políticament tan miserable que no val pena de comentar-la. El grup Comorera continua bramant el seu stalinisme imperterrit i el seu decidit antititisme, antikovtovisme, etc. [...].

24-III-1951

Querido amigo Llopis:

Hoy he recibido la carta del inglés que está escribiendo la historia de nuestra guerra civil quien me comunica no haber recibido la respuesta suya a las últimas preguntas que yo le hice a Vd. por encargo; tal como Vd. me escribió por aquel entonces de que le respondería directamente así se lo dije. Le ruego le escriba y si le es más cómodo responderme a mi yo le retransmitiré sus respuestas.

Me pide el amigo Bolloten si puedo facilitarle la dirección de Wenceslao Carrillo. Yo no la sé; si Vd. quiere dárme la, caso de que W. Carrillo acepte que se la demos, con mucho gusto se la retransmitiré [...].

No sé si habrá visto en el último número del periódico de los titoistas españoles (¡qué mal suena esto!) (*Acción Socialista*, N° 10 del 15-III-51) este mamotreto que en nombre del Comité Ejecutivo de Acción Socialista han dirigido al Congreso de constitución del llamado Partido Obrero Independiente Alemán. Valdría la pena de que *El Socialista* lo comentara en el sentido de restablecer la verdad histórica y de poner en su puesto a esta gente que con tonillo impertinente para hacernos olvidar su «clarividencia política» de los tiempos muy recientes aún que proclamaban la infalibilidad del stalinismo y que durante nuestra guerra se hicieron cómplices de los crímenes cometidos en los frentes y la retaguardia por los asesinos de todo lo que no fuera stalinismo. Sobre todo los socialistas son los más indicados para poner las peras a cuarto a este mejetrefe de Montiel que si ahora afirma que el VII Congreso de la I.C. registró de hecho el fracaso de la III Internacional olvida de decir que él adhirió a la misma en 1936 o 1937 e hizo en el célebre pleno del C.C. ampliado del P.C. que tuvo lugar en

²² Llopis, Rodolf (Callosa d'en Sarrià, 1898-Albi, 1983): dirigent del PSOE, cap del govern republicà a l'exili.

Valencia a los primeros días de marzo del 1937 unas jugosas manifestaciones de lambiscón en un discurso lleno de la pedantería habitual de los recién convertidos que quieren hacer méritos ante los viejos lamas que encarnan la pureza del dogma; en esta ocasión el ex-socialista y bolchevique de nuevo cuño a pesar de ser o llamarse un «intelectual» (no acierto a comprender en virtud de qué) demostró su ignorancia enciclopédica de lo que es el bolchevismo y no conocer una jota de la historia de la revolución rusa, del bolchevismo, de la I.C. ni de las luchas sociales en España y así armado pudo decir con el aplomo de la ignorancia que él ya había encontrado su camino, su orientación definitiva y un montón de majaderías más que probaban su irresponsabilidad, su servilismo... sin darse cuenta ahora que dio su adhesión a la I.C. y dijo todo esto cuando ya había tenido lugar el VII Congreso de la I.C. que ahora proclama que fue donde tal organismo registró su fracaso. El VII Congreso se celebró en mayo o junio del 1935... Además en el escrito de *Acción Socialista* hay unos elogios dulzones al PSOE que rezuman tanta hipocresía que da ascos y que junto con sus críticas y reparos tienden a probar una objetividad para proponer y alentar esta campaña de frente único para tomar personalidad en el movimiento obrero español [...].

56

JORDI ARQUER A JOSÉ BULLEJOS²³

26-V-1951

Estimado camarada:

[...] Hace ya algún tiempo que estoy reuniendo material para escribir una historia del PC de España y he pensado que Vd. es uno de los que más datos inéditos podría proporcionarme del período que ejerció el secretariado de dicho partido. Considero necesario mi trabajo dado que el PC se

23 Bullejos, José (Granada, 1899-1989): fundador i dirigent del Partit Comunista de España. Expulsat durant la República, ingressà al PSOE.

calla o bien en sus publicaciones deforma completamente la verdad histórica (ejemplo: todas las mentiras e insanidades que publicaron al celebrar el XXX aniversario de la fundación del partido). Dado el entronque del PC con Moscú, el hecho de que el PC ha vivido largas etapas de clandestinidad, la interferencia y casi siempre la imposición de lo que convenía al Kremlin al PC, la función de los delegados del Komintern imponiendo sus decisiones para que fueran ley en el partido, todas actividades que no se reflejaron en la vida pública del mismo, obligan al historiador a valerse de fuentes de información y documentación personales dado que nada escrito ha quedado en sus publicaciones. Por esto requiero su valiosa ayuda y a Vd. corresponde decirme si los datos que me proporcione debo citarlo anónimamente o bien señalar su nombre como fuente de referencia.

Voy pues a hacerle, por el momento unas cuantas preguntas concretas en espera de su respuesta para saber si, como desearía y mucho se lo agradecería, Vd. está dispuesto a prestarme su cooperación.

1.— En su libro *Europa entre dos guerras* Vd. cita las célebres declaraciones de Manouilsky a raíz de la caída de Primo de Rivera; yo recuerdo haberlas leído en su tiempo y quisiera que Vd. me confirmara si fueron publicadas como me parece en la *Correspondencia Internacional* y en tal caso decirme en qué número para encontrar el texto exacto si es que Vd. no puede proporcionármelo.

2.— Es que Vd. conoce la lista de los delegados permanentes que tuvo el Komintern cerca del Buró Político del P. Español. Me interesaría saber los nombres y los diferentes pseudónimos que han empleado. Por ejemplo yo sé que estuvo en España Borodin para hacer la unificación, a los comienzos, de los dos PC españoles; que en 1932 estuvo Hains Neuman. Y sería interesante conocerlos a todos, incluso del período que la dirección estuvo refugiada en Francia. En todo caso dígame cuanto sepa sobre el tema.

3.— De un modo general todo lo que Vd. pueda decirme sobre la incomprensión por parte del Komintern acerca de las situaciones españolas, como ampliación de lo que Vd. tiene escrito en su libro me será de gran interés.

4.- ¿Cómo se explica Vd. que Largo Caballero creyera en la sinceridad del PC y que se dejara influenciar por él desde 1934 hasta que ya jefe de Gobierno se dio cuenta de su doblez? ¿Qué rol jugó cerca de Caballero Álvarez del Vayo? ¿Cómo se cocinó la fusión de las Juventudes del PSOE con las del PC?

5.- ¿Por qué cuando la I.C. se desprendió de Bullejos-Adame-Vega-Trilla escogió para secretario a José Díaz? ¿Qué influyó en su elección, dado que su nombre no era conocido, etc.?

Basta por hoy. Un fuerte apretón de manos de

57

JOSÉ BULLEJOS A JORDI ARQUER

R, 30-VI-1951

Estimado compañero:

[...] Borodin estuvo algunas semanas en España en la época de constitución del movimiento de partidarios de la Tercera Internacional y del primer Partido Comunista Español. Su misión consistió en examinar las posibilidades de crear este Partido y a tal fin habló con bastantes socialistas significados con vistas a convencerles de que aceptaran las 21 condiciones. Sus gestiones no dieron resultados apreciables.

Por España pasaron bastantes delegados de la Internacional, unos con carácter circunstancial, y otros en calidad de delegados permanentes. En los años comprendidos entre 1922 y 1924 la Internacional se limitaba a enviar representantes a los Congresos y con tal fin visitó Madrid en dos ocasiones el compañero Jules Humbert Drotz, actualmente miembro del Partido Socialista suizo. En 1923 fue a España con carácter especial Marcel Cachin, quien no pudo establecer contacto con el Comité Central del Partido C. por haber sido detenido y expulsado.

En 1927 acudió a la reunión del Comité Central del Partido que se celebró en Vizcaya un destacadísimo líder polaco llamado Valeski. Su misión era vencer la resistencia que ofrecíamos nosotros (entonces Secretariado del P.) a las

instrucciones dadas por Moscú de participar en la Asamblea Nacional Consultiva proyectada por Primo de Rivera.

Durante el año que la dirección del Partido, mejor dicho el Secretariado residió clandestinamente en París no había delegación de la Internacional. Las relaciones se establecían a través mío con el Secretariado del Partido francés (Semard, Susane Girault, Treint i Doriot) y con la delegación del Comintern en Francia, desempeñada entonces por un ruso que desempeñó un papel de importancia en Alemania con motivo de la revolución de 1923, el camarada Klein.

La primera delegación permanente cerca del Partido Español fue nombrada en 1930. Por haber sido detenidos: Bullejos, Adame, Trilla, Arraraz y quedar el Partido sin dirección, fueron enviados dos delegados: Rabaté (francés) y Reischofen (alemán) cuyos pseudónimos respectivos fueron: Eduardo y Federico.

En el verano de 1930, periodo de Berenguer, y ya en libertad nosotros, la delegación de la Internacional la constituyeron: Rabaté (para lo sindical) y Jacques Duclos (Benito, de pseudónimo).

En 1931, proclamada la República la delegación de la Internacional cerca de nosotros la constituyeron: Jules Humbert Drotz, un destacado comunista alemán llamado Stoeker, que era Jefe de la minoría parlamentaria en el Reichstag, y un directivo del Partido Polaco llamado Andrés (su verdadero nombre no era conocido). Además de estos delegados Stalin envió un representante directo, Mayowsky, profesor de la Universidad leninista de Moscú, quien sólo mantenía relaciones conmigo, y que en España actuó públicamente como director de la Agencia periodística Tass. Intervino en las negociaciones sobre el contrato de petróleo y mantuvo relaciones semificiales con el gobierno español, pudiendo decirse que era, a los efectos públicos, una especie de delegado comercial de Rusia.

Con estos delegados actuaba, sólo para lo sindical, el comunista francés Rabaté.

En 1932 se nombró una nueva delegación, compuesta de un *diputado comunista alemán, llamado Felipe*, y del célebre Víctor Cordovila (argentino). Durante la guerra la

delegación fue desempeñada por Ercoli (Palmiro Togliati).

Neuman no estuvo nunca en España. Se proyectó enviarlo en 1932, pero se temió que reforzara nuestra posición y se creyó prudente mantenerlo en Moscú, donde aquel mismo año era liquidado políticamente.

Pepe Díaz fue elegido para sustituirme en la Secretaría del Partido por dos razones principales: primera y fundamental: era absolutamente incondicional de la política de la Internacional, pues su norma y argumento en todas las discusiones del Bureau Político era «que la Internacional tenía siempre razón y jamás se equivocaba». Segunda razón: de todos los miembros del bureau político era el único que no se temía se identificara con nosotros: Pasionaria, Jesús Hernández, Uribe, Casanellas, etc., estaban considerados como totalmente identificados con nosotros, y se temió que separaran el Partido de la Internacional si ellos ocupaban los puestos claves del Secretariado [...].

58

EUDOCIO RAVINES²⁴ A JORDI ARQUER

Mèxic, DF, 12-VI-1952

Estimado señor Arquer:

Doy respuesta a su amable carta del 26 de mayo, que solo recibo ahora, le estoy adjuntando una especie de índice del libro que en español se titulará *La gran estafa*, y el que ha sido resumido por Editors Press Service en veinticinco capítulos, tal como verá usted en las hojas adjuntas.

El libro en español tendrá unas quinientas páginas, en un formato ligeramente mayor que los libros de la n.r.f. Gallimard en la colección denominada «Les essais».

La obra tiene un carácter autobiográfico y está destinada específicamente al público de América Latina, ya que

24 Ravines, Eudocio (¿-?): dirigent comunista peruà que formà part de la direcció de la Internacional Comunista. Després de trencar amb aquesta, publicà *La gran estafa. La penetración del Kremlin en Iberoamérica* (1952).

enfoca primordialmente las actividades del Kremlin, del Komintern y de la NKVD y MVD en América del Sur.— Se narran esas actividades como hechos, se refieren los procedimientos, evitando dar juicio sobre ellos, en una forma fundamentalmente objetiva.— Se desarrollan las escenas y los sucesos acaecidos en las tres diversas visitas a Moscú, como alto dignatario de la Internacional: 1929, entrevistas con Humbert Drotz, Zinoviev, Piatnisky; 1934, entrevistas con Mao Tzé Tung, con Stalin, asesinato de Kirov; proceso de Magyar y la provocación consiguiente; juicio y ejecución de Sinani, primer dirigente de la Sección Latin-americana de la Internacional; fusilamiento de Bela Kun; purga contra los zinovievistas.— Regreso a Chile, como jefe de la delegación internacional que debía dirigir la táctica del Frente Popular.— Preparación de la insurrección revolucionaria en Brasil: su estallido el 27 de noviembre de 1936: su fracaso. El triunfo del Frente Popular en Chile: apertura del camino hacia el poder. El Partido Comunista de Chile es el único en América que ha tenido ministros en el Gabinete.— Hubo en Chile tres ministros comunistas, en un Ministerio de diez personas.— La experiencia española y otra vez Moscú en 1938. La tercera purga; el proceso de Bujarin, Rakowsky, Kretinsky y los otros, en la sala de las Columnas.— La situación comprometida con la NKVD.— El regreso a París y luego a Chile.— La nueva actuación en Chile.— El pacto germano-soviético. El distanciamiento, la separación: el pacto con los delegados soviéticos para no atacar y no ser atacado.

Como usted verá se trata de algo muy vasto; la actividad principal se desenvuelve en América del Sur, o en relación con la penetración soviética en Sud-américa.— Lo de España, así como lo ruso, es incidental: son episodios.— [...].

París, 31-VIII-1952

Querido Llopis:

Otra vez en París y en pleno trabajo. Hace dos semanas que no veo *El Socialista*. ¿Qué pasa? Tengo de vuestros Congresos informaciones fragmentarias y confusas. De lo que han dicho las publicaciones de los emigrados del PSOE no saco el agua clara y del de la UGT no he leído nada. Alguien que dijo haber estado de observador en ambos explicó cosas inquietantes que dice se ventilaban en frases sobrentendidas entre los conocedores y interpretaba ciertas frases de Prieto y el persistente silencio de Trifón (del que dijo no intervino ni una sola vez) como pruebas de fuertes discrepancias; que el discurso de Trifón en México respondiendo al de Prieto que publicó *El Socialista* rodaba por París entre las peñas de los emigrados; que en el interior Teodomiro Menéndez (no dijo si en representación de los socialistas residentes en España o al margen o en contra de ellos) se había entendido con los monárquicos y favorecían juntos la tendencia de una liberalización del régimen que empezaría por los sindicatos y en cuya tarea colaborarían los ugetistas del interior y que en el exterior había una tendencia que favorecía esta posición y que era sota mano favorecida por Trifón; que tal actitud venía recomendada por la A.F. of L. etc. No es pues sin honda preocupación que he escuchado esas cosas y la venida, para mí inesperada, de Prieto, que dijo mi informante tenía por objeto combatir esa tendencia. Pero como por otro lado Prieto hace algún tiempo no para de poner obstáculos a todo posible entendimiento no te estrañará si te digo que veo con recelo su actuación. Araquistain y su grupo (o sus amigos o con los que habitualmente coincide) van también por su cuenta pero ¿dónde van? Leyendo los dos números de su revista nadie lo sabe [...].

Mèxic, 16-I-1953

Mon vieux Arquer:

Contesto la teva llarguíssima carta. Si escrivissis més sovint i fessis un o dos encàrrecs, en lloc de dues dotzenes, seria més fàcil —per qualsevol dels teus amics— complir-los. Però per dotzenes, tu que coneixes la vida de Mèxic, saps que és pràcticament impossible.

Anem al gra:

El llibre d'Hernández surt un d'aquests dies. Està força bé, reconeix errors, no tracta de justificar-se i respecte a nosaltres, és força just. García Treviño, que l'edita, m'ha promès enviar-te un exemplar [...].

El Perucho, personalment no el tracto. Encara que va dient que ja no és xineta, tot el que escriu els fa obertament el joc. És una pinta que sempre m'ha caigut *gordo*.

Si em trobes l'adreça del fill del Beimbler, puc mirar de veure'l i de treure-li alguna cosa. Sense presses.

Prestes, encara que al començament de la guerra estava a la cangri [presó], deixava que es firmessin manifestos anti-guerra amb el seu nom. Però no tinc cap d'aquests manifestos. Millor seria que escrivissis a l'ambaixada del Brasil o al ministeri d'informació, on et poden donar dades. Ara estan una mica picats Vargas i els xinets i pots aprofitar la conjuntura, abans que es reconciliïn.

El meu llibre sobre el moviment obrer llatinoamericà el té Michel Crozier, de les Editions Ouvrieres, que me'l va encarregar. He firmat contracte, però no sé quan sortirà. Com que és molt amic de Bourdet, em temo que —després de la meua ruptura amb l'*Observateur*, em faci una trastada. Veurem.

En Vlady segueix pintant. En Bartolí ha fet una exposició amb èxit i ara se'n va per Amèrica del Sud amb un auto que

25 Alba, Víctor (Pere Pagés) (Barcelona, 1916-2003): escriptor i polític, antic militant del POUM. Retornat de l'exili, va destacar com a periodista i divulgador de la història social.

s'ha comprat i que conduirà en Jordi Camps. L'acompanyarà en Molins. En Ros diu que t'escriurà algun dia.

M'interessa saber qui fa la revista *Information* i *Riposte* i que hi ha realment darrera el *BEIPI* —que és un butlletí de primera qualitat.

M'agradaria, com a favor personal, a veure si em pots trobar un agent per col·locar els llibres que penso escriure. Una Història del Nivell de Vida —des dels assiris fins ara a tot el món— primer de conjunt sobre el tema, i una Història de les Rebel·lions a Amèrica Llatina —molt pintoresc. Estic preparant per tot seguit una biografia, apassionant, de Flores Magón —un fulano molt simpàtic— i començo a publicar una sèrie de 15 articles (unes 150 quartilles) d'història del comunisme a Amèrica Llatina —no en detall, sinó de conjunt, en tendències, etc. Per tot això, es pot trobar editor a París o a qualsevol lloc d'Europa? [...].

61

JORDI ARQUER A MRS. BOENNINGER

París, 1-III-1953

Chere Madame,

je vous écris sur la recommandation de notre amie commune Mrs. Gladys Bolloten laquelle m'a appris que vous étiez maintenant chargée des collections: espagnoles de la Hoover Library et de m'adresser a vous au lieu de la faire a Mr. Sworakovski, lequel a beaucoup de travail.

Il sera pour moi un grand plaisir de traiter avec vous et j'espère que maintenant sera possible de normaliser mes rapports avec la Hoover Library, lesquels ces derniers temps non pas été très fréquents.

Je suis toujours disposé a vous envoyer toutes les collections de presse de l'émigration espagnole en France, collections très intéressantes et aujourd'hui pratiquement introuvables. Si vous lisez mon dossier vous constaterez que j'ai été chargé par la Hoover Library des 1946 de ce travail [lors] que ja me suis transféré de Mexico-City a Paris [...].

Mèxic, 31-I-1954

Estimat Arquer:

[...] 1.— Vaig guanyar, efectivament, a l'ONU una plaça de traductor. Encara no m'han cridat. Hi ha hagut dificultats per qüestió de salut —i potser algun xineta hi ha ficat també la mà, per augmentar-les... no ho sé. Però sembla que s'arreglaran [...].

5.— Aquest any o el que ve sortirà una edició italiana de l'*Histoire des Républiques Espagnoles*. Si pots, indica'm quines són en criteri teu i del crític de la *Rev. Proletarienne*, les injustícies que hi ha en el llibre. M'agradaria, si veig les coses com vosaltres, corregir-les abans d'aquesta nova edició, augmentada i corregida. No oblidis de fer-m'ho. I no oblidis que en el pla professional no tinc amor propi i no barrejo l'amistat amb la crítica [...].

11.— [...] El Met estigué aquí poc després del seu article, venint de Costa Rica, i tothom l'acollí bé. La qual cosa no impedeix que a espatlles seves diguin que està a sou dels gringos, etc., com era de suposar que la gent diria.

12.— La Conferència Nacional Catalana, un *fiasco*, malgrat tot el que M. Ferre digui. Són gent sense cap representació, aquí no han tingut cap eco, perquè encara que els refugiats ja no fan vida de partit, sempre queda una mica l'esperit de partit per no acceptar aquestes coses per damunt dels partits, etc. La veritat és que no hi ha hagut comentaris sobre la Conferència perquè ningú n'ha fet cas.

13.— *España Nueva* ja no surt, més que ocasionalment. Fa més de dos anys, crec, que ja no surt regularment.

14.— *Pont Blau* es va crear perquè diversos redactors, Riera, etc. es separaren de *La Nostra Revista*, perquè havia publicat un article del Guarber ferotgement antigringo. *La N.R.* que queda a càrrec del Peipoc, perquè l'Artís volia suspendre-la, ha sortit molt irregularment. Per fi, el Peipoc s'ha retirat i ara l'Artís la torna a fer sortir i diu que sortirà regularment cada dos mesos. Veurem. El Miquel Ferrer és el que hi fa la cosa política...

Puntualitzem. No és pas que, al no interessar-me la vida de l'emigració, no m'interessi Catalunya i Espanya. Al contrari. Però crec que l'emigració no servirà de res, en el futur que ningú es recordarà de nosaltres ni tindrem cap paper. Catalunya i Espanya m'interessen, és clar, i molt. Però no únicament... [...].

63

JORDI ARQUER A JOSEP ROVIRA

París, 25-VIII-1954

Amic Pep:

[...] Jo estic empipat i fatiguetat i el que més em plauria és separar-me del MSC i no haver de batre'm amb gent que pels seus procediments innobles són indignes de merèixer, ni en oposició, de col·laborar en un mateix organisme.

He llegit les circulars que el pocapena d'en Pallach ha enviat a les Seccions. Aquests atacs en cercle tancat no els puc admetre. Sóc partidari de fer-los conèixer, per tal que les víctimes sàpiguen qui és. Cal també protestar i portar-lo davant un tribunal d'honor perquè provi que s'han extorcat amb males arts diners per fer «Cartes d'Europa», etc. Això no pot quedar així, car si no es protesta es podria pensar que hi ha alguna cosa de veritat. Cal fer conèixer també els atacs contra la C.N.C. de Mèxic i les presses d'aquests «separatistes» d'ací que ja es veien consellers de la Generalitat i les respostes de Pallac que implícitament acceptava la possibilitat que el MSC donés noms per aquest pretès govern d'arribistes [...].

Si hi tens intervenció, cal que les Jornades europees del Consell Federal Espanyol siguin un èxit per tal de contrarestar els intents «europeistes» d'en Pallac. En les que tingueren lloc a París fa dos o tres anys jo vaig ser elegit secretari de la Secció jurídica que n'era president en Nogués i Biset. Anteriorment m'havien nomenat secretari de la branca socialista del Consell Català i en qualitat de tal vaig signar els carnets dels associats. Examineu amb Giro-

nella com està tot això i si cal disposeu de la meua dimissió d'ambdós càrrecs, etc. si és que a Tolosa o abans s'han de renovar càrrecs i regularitzar la situació. Però val la pena que em tingueu informat. Disposat, si és necessari, a fer de conill de guix, però sabent-ho per no fer l'enze que d'això no que no en vull fer.

La cosa de Comorera s'embolica si és veritat el que diu Bernadó que els governs de la República i d'Euzkadi, Serra i Moret, diverses direccions de partits catalans i des del primer dia ERC «en carta signada pel seu secretari general Joan Sauret» han significat als amics polítics i personals del detingut que estan disposats a ajudar fins al màxim l'acció i la campanya en favor de Comorera [...].

He tingut detalls de com van anar les detencions de Comorera i Canyameras i la reacció de la gent. Ni sensació, ni protestes, al contrari, ha servit perquè revisquin els odis que congria quan la guerra civil. Els seus amics d'ací —Granier, Bernadó, Massip— ho han sabut tot, primer per la premsa (quan aquesta publicà el comunicat de «jefatura» ja feia dies que estava detingut) i després notícies complementàries per atzar. Jo també me n'he enterat per atzar al parlar amb un català resident a París que es trobava a Barcelona quan la detenció de Comorera i és el que ha informat Granier quan aquest l'anà a veure (sense saber que venia d'allà abaix) per demanar-li la signatura pel document de protesta del qual t'he parlat (i que li negà) [...].

64

JORDI ARQUER A JAUME MIRAVITLLES

[1955]

Miravittles

— Quan Met passà, sense transició, del BOC a l'Esquerra, Maurín (al qual Met fa uns mesos ha proclamat que l'admirava, admiració a eclipsis, com totes les coses d'en Met, en respecte de Maurín ha alternat l'admiració amb el menyspreu, segons les conveniències de política perso-

nal de l'il·lustre figuerenc) el comparà per la seva inoïda versalitat amb un altre empordanès: Joaquim Salvatella, i Met, indignat, li replica que ell no era com Salvatella un caragirat polític.

— Una matinada d'octubre [...] queia afusellat en un dels glacis de Montjuïc, el president de Catalunya Lluís Companys. Anava descalç. Havia demanat que el deixessin morir peu-nu per sentir per darrera vegada el contacte amb la terra de la pàtria, aquesta terra que el gran rei Pere IV el «Cerimoniós», per besar-la, baixava del cavall i com un himne i una pregària exclamava: «Oh terra beneïda, tota poblada de lleialtat!» Companys digué, professió de fe, abans de caure terrassat per les bales homicides: «Visca Catalunya!» Ho has oblidat, Met?

— Tu que prengueres part a la gesta romàntica i generosa de Prats de Molló, t'imagines Macià retirant-se del front antifranquista? I el règim de Primo de Rivera no tingué pas envers Catalunya l'aspecte sagnant d'aquest monstre descatat de Franco. I Companys, el president amb el qual collaborares des del càrrec de comissari de propaganda de la Generalitat durant la guerra civil, has pogut mai imaginar que si hagués quedat a l'exili entre nosaltres, s'hauria retirat del front antifranquista?

— En la nostra ja llarga vida política —ambdós frisem la cinquantena— els motius de desacord han estat més nombrosos que els de coincidència. Existia però un punt —importantíssim— que sempre ens havia unit, bé que sovint enfoquéssim els mateixos problemes des d'angles diferents: la fidelitat a Catalunya. Però si has renunciat a l'antifranquisme és que també has renunciat a l'ànima catalana. És que t'abelleix jugar en l'ordre moral i espiritual un paper de català renegat com el d'Eugeni d'Ors o el gran trabalaire Josep M. Massip?

14-X-1956

Amic Tarradellas:

[...] Un amic m'ha enviat el darrer número de *Tribuna* en el qual s'hi fa una ressenya del ple d'E.R. de C. celebrat a Tolosa l'agost darrer. He quedat esbalaït —i indignat— que fessis arguments contra els teus opositants del fet que tinguin tractes «amb uns 'socialistes' que el menys que podem dir és que han estat condemnats pels Tribunals de la República». Mai no m'hauria pensat això de tu. És que Companys i els membres del seu govern de la Generalitat que estava en funcions per l'Octubre del 1934 no varen ésser condemnats pels Tribunals de la República? I tinc que afegir: amb moltes més garanties processals, jurídiques i polítiques i de tota altra mena que no ho tingueren aquests «socialistes» dels quals et permets parlar despectivament i entre els quals jo m'hi compto.

La sorpresa del teu cop baix —doblement baix pel fet que allí no hi havia cap dels interessats per contestar-te; i per això és més d'agrair la resposta que et féu l'amic Sauret restablint la veritat dels fets que ells per si sols són la nostra millor defensa— m'ha produït el més gran astorament, car en cap de les nostres converses no m'havies dit que consideressis «condemnable» que haguessin estat condemnats en les circumstàncies en què ho fórem. I si ens creus culpables: per què demanar a n'alguns d'aquests socialistes que consideres indesitjables el seu parer sobre la política catalana, etc. i entre ells a mi que saps prou bé que sóc un d'aquests que van ésser condemnats?

Tarradellas, descarriles! Si fossis un home ben informat o menys murri o més correcte no faries estat —si no fos per alabar-nos— d'una sentència que refuta com mentides totes les imputacions calumnioses de l'acusació del fiscal, el qual, instrument privat del PC, recollia totes les infàmies que contra nosaltres havien llençat durant mesos els periòdics stalinistes d'arreu del món... i reconeixia el nostre antifei-

xisme insubornable i ens condemnava «per revolucionaris» i ser fidels a la nostra ideologia per haver participat als fets de Maig! (per aquestes raons calgué fer molta pressió sobre les autoritats comuno-negrinistes perquè la censura en permetés parcialment la publicació) [...].

Quan gran nombre d'amics teus i meus han trencat tota relació personal i política amb tu, jo he quedat gairebé sol a mantenir-les tot i reconeixent —i t'ho he dit personalment en més d'una ocasió— que eren ells i no tu els que tenien raó.

66

ADOLF BUESO²⁶ A JORDI ARQUER

3-III-1957

Amic Jordi:

He rebut la teva carta. Per ací no he trobat ningú que tingui dades de Josep Negre. Jo el recordo perfectament i puc dir-te que era anarquista pacífic. Tipògraf d'ofici, perteneixia a la Sociedad del Arte de Imprimir de Barcelona, ja a principis de segle. Va tenir càrrecs a la junta de dita entitat a l'època del meu germà Joaquim, junt amb Tomàs Herreros, [Àvila] i [Permañer]. Formà part de membre de la Federació Local de societats obreres que declararen la vaga general en juliol del 1909, que [encetà] la Setmana tràgica, perquè els radicals es prengueren seriosament aquell article de P. Lacandro, publicat a *La Rebeldía*, que deia: «Entrad a saco en el registro de la propiedad, id a los conventos, elevad el velo las novicias y elevadlas a la categoría de madres.»

Bé, ningú no *entró a saco* en el registre de la propietat, perquè segurament ningú no sabia on era. Ni tampoc feren mares a les novícies, però la *casa* fou [***].

Tornant a Negre, no sé pas d'on era, crec que valencià, però parlava el català en privat. Fou col·laborador de *Tierra y Libertat* i *Solidaridad Obrera*, ja de l'època de setmanari.

26 Bueso García, Adolf (Valladolid, 1889-Barcelona, 1979): dirigent obrer, autor de *Recuerdos de un cenetista*.

A l'època de la constitució de la CNT, ja tenia poca influència perquè els vells anaven deixant pas als joves que anàvem pegant.

En el Sindicat d'Arts Gràfiques no tingué cap càrrec ni cap influència principalment perquè abandonà el seu ofici per a muntar un taller de metal·lúrgic amb un parent seu.

Quedà apagat fins al 36; en aquesta època fundà —durant la guerra— amb altres vells una agrupació titulada «Los de Ayer y los de Hoy» que tenien un pis a una casa del Carrer de Corts, entre Balmes i Rambla de Catalunya. En realitat no hi havia més que de *ayer* i no feien res més que sentar-se al balcó a rememorar els temps passats.

Ignorava que hagués passat cap ací i hagués mort.

És tot el que sé [...].

67

JOAN FERRER A JORDI ARQUER

París, 4-III-1957

Amic Arquer: Salut.

Rebuda la teva, avui la responc. De casa estant, car no surto de la mateixa per raons de malaltia.

Faig un esforç de memòria concentrat sobre la persona del company Josep Negre.

Era de l'Art d'Imprimir, i un dels components de la comissió de vaga contra el diari *El Progreso*, de Lerroux. Ho era junt amb Tomás Herreros i el Bueso gran (no recordo si Josep o Joaquim). Aquest Bueso fou el primer director de *Soli* setmanal, d'on tingué que sortir per la seva professió de fe socialista. El boicot de l'A. d'I. contra *El Progreso* fou l'any 1908 (1).

De Solidaritat Obrera regional catalana Negre fou secretari general l'any 1914. Però des del 1907 fou el seu més acarnissat propagandista.

De totes les repressions policíiques del 7 al 17, Josep Negre se n'emportà la palma de les persecucions.

Bon orador (amb veu rogallada) i orador valenterós pel dia i el poble que fos.

Element organitzador i dinàmic.

Escriptor fàcil, fluid, amb ascendent i accent popular.

Redactor de *Soli* setmanal en febrer del 1916, esdevingué suplement diari per a defensar les vagues de Manyans i Edificadors. Processat per delictes d'impresament arran d'ambdós conflictes, anà a parar novament a la Model, d'on continuà escrivint diàriament i acumulant més processos. Sortit de la presó restà com a redactor en cap de *Soli*, definitivament, diari.

Ah, la campanya en pro d'aquest fou començada l'any 1912 per ell i l'Anselm Lorenzo amb el qual inicià la subscripció: un duro d'Anselm i un duro de Negre; també el d'Andreu Cuadros, el de Manuel Andreu i no recordo els altres, cinc o sis en tot. Féu campanya pro diari a Barcelona i pels pobles, en tant el vell Anselm la feia a Barcelona solament.

Per motius de salut física i també moral (no facis esmena d'això darrer; va ser per culpa de Salvador Quemades), Negre deixà d'actuar després de la setmana revolucionària de l'agost 1917.

Jo el reveig l'any 1936, en plena revolució, fundant l'entitat anarquista «Los de Ayer y los de Hoy» en companyia del company Salut. Malalt, actuà el més possible, sempre des de l'esmentada entitat. Sé que publicà un fullet de recordances de la lluita, quin nom no recordo. Malauradament aquest opuscle desaparegué en tota sa edició en el local de «Los de Ayer y los de Hoy», situat en una de les cases de davant del Cine Colisèum que l'aviació facciosa ensorrà completament causant innumbrables víctimes.

Havia visitat Peiró i a mi a la redacció de *Catalunya* que tu coneixies. Morí anònim als primers temps d'exili a França. És tot el que sé.

(1) Cal afegir quelcom de cert interès.

Com he dit, Negre va viure de prop les incidències de la lluita entre Solidaritat Obrera en tant que organisme obrer, i el diari radical *El Progreso*, llavors llegit per obrers. Semblava una baralla contra el diari «protector»; però de fet l'origen del conflicte era típicament social: dos treballadors de la impremta lerrouxista mal despatxats; intervenció del

delegat sindical refusada per la gerència, intervenció del Sindicat, mala entesa, vaga i boicot.

Rabiós d'això darrer, el lloctinent de «Don Alacandro» i director d'*El Progreso*, Emilià Iglesias, creient-se en ascendència sobre els treballadors catalans, va pronunciar la famosa frase: «Solidaridad Obrera será lerrouxista o desaparecerá». Seguidament, en la polèmica contra l'Art d'imprimir deixà anar una altra famosa frase: «Solidaridad Obrera gasta un dinero que no tiene, y este dinero debe proporcionárselo Francisco Ferrer».

Doncs l'any 1916, discutint Negre la conducta de «l'Emilianu» (Negre era un entremaliat) l'acusà de delator de Ferrer, i per tant, de part activa en la condemna a mort del mateix. L'Emilià reclamà dret judicial a defensar-se des de *Soli* diari, d'on havia sortit l'acusació, i entre altres coses assegurà que al tribunal no hi acudí a declarar, sinó que al mateix consell de guerra (1909) el fiscal va exhumar el text emilianesc de 1908 per a acreditar que Solidaritat Obrera regional rebia diners de Ferrer, en el cas del juliol del 9 per a fer la revolució i cremar convents.

És possible que l'Emilià tingués raó; però és evident que la seva llengua llarga hagués donat un «argument» a la reacció que ell, llavors combatent antidinàstic, no devia facilitar.

Vagi aquesta explicació per a palesar-te que el bon company Negre estava en tot.

(Acabo aquesta carta a les fosques. Per tant, dispensa si apareix algun gargot).

68

MIQUEL FERRER²⁷ JORDI ARQUER

Ciutat de Mèxic, 24-III-1957

Amic Arquer:

[...] Ja conec el document lamentable d'orientació prietista que han signat els catalans o més ben dit els espanyols

27 Ferrer i Sanchis, Miquel (Castelldefels, 1899-Barcelona, 1990): del CADCI, d'Estat Català, del BOC i del PSUC. S'exilià a França i Mèxic.

de Catalunya i Euzkadi: Sauret, Pallach, Landaburu. Fa escriure la inconsciència de certa gent i l'oportunisme catastròfic i les ganes de figurar al costat i sota la direcció indiscutible del socialisme espanyol. Aquest socialisme que està content de la política franquista de despersonalització de Catalunya i que té el cinisme o la inconsciència de dir-ho des d'*Adelante*, pensant que ja s'haurà acabat el catalanisme i podran tornar a tenir les seves seccions de metecs i de lacais del PSOE i de la UGT d'Espanya a Catalunya.

Com pot acabar aquesta conxorxa prietista i els que porta al seu darrera? Perquè estic segur que després d'aquesta declaració, que no és cap pacte ni programa amb cara i ulls, no faran res més i hauran d'esperar el cop d'estat militar i el restabliment monàrquic i la dictadura anunciada per qui sap el temps. Fins es donen vergonya de dir, clar i net, que foren els monàrquics els que van anar a proposar-los les coses deshonestes que rebutgen amb termes que permet a l'adversari o enemic la reconsideració i la possible entesa i aliança inqualificable. Partits i homes que fins ara eren legalistes i defensors de les institucions i partidaris verbals del restabliment de la República i de la Generalitat estatutària, signen un paper que ni esmenta per a res Catalunya ni Euzkadi. Gent, com Pallach, que amb el MSC forma part de *Treva*, fa el seu camí traïcionant el pacte signat dient que tots es comprometien a defensar el ple dret del nostre poble amb totes les conseqüències. Els ingenus i revolucionaris infantils Masot-Pardellans, d'Estat Català, han quedat galdosos. Per altra banda Prieto s'ha aprofitat de l'estada a Mèxic de Gordón per a clavar-li la punyalada a l'espatlla fent declarar a tots els partits i organitzacions col·laboradores del seu diem-ne govern republicà que ja no pretenen continuar recolzant les institucions tot disposant-se a participar en un règim monarquicorepublicà transitori que mai no serà admès pels monàrquics. I això hauria de fer caure la cara de vergonya als signants del document. *Adelante* de Mèxic, en la nota presentant el document, frega pels nassos dels satèl·lits del socialisme espanyol que aquest programa és el que els va proposar fa anys i que fins ara no han acceptat. Quina és la política d'Aguirre? Un ciri a déu i un al dimoni;

col·laborador institucional i aliat amb els monàrquics antirepublicans sincers; defensor del manteniment del simbolisme autonòmic i un espanyol més del País Basc.

Tot això m'aferma més en la nostra posició de CNC i crec que hauria de fer-vos reflexionar als que no ens feu costat de manera activa i pública. Fa dies que vaig escriure a Rovira, invitant-lo al diàleg i proposant-li la intervenció en la II Conferència, al costat d'Ambrosi Carrion, de Ramon Xuriguera i d'altres ben coneguts per veure si, entre tots, completàvem els sectors de la nostra Delegació a França. Ara et dic a tu si et vols incorporar amb tots els drets. Podria oferir-te oficialment un lloc de conseller a tu i als companys que volguessis, o bé col·laborar com a tècnic, d'acord amb les normes orgàniques establertes. Parla'n a Rovira i a Coll i a d'altres companys salvats del desastre del MSC. I penseu en la incorporació a la novella Acció Democràtica Socialista i en la col·laboració a *Meridià*. Per un costat voldria neutralitzar el sector d'Estat Català del Consell i per l'altra voldria completar els sectors d'ADS amb vosaltres. —Salut als teus. La Mare i Maria, bé.

69

JOSEP SOLER VIDAL²⁸ A JORDI ARQUER

Mèxic, 29-V-1957

Jordi Arquer Saltor

Estimat amic:

[...] Si es confirma, en la propera reunió plenària d'Acció Socialista Democràtica, estic proposat per a secretari de redacció de *Meridià*, la qual cosa seria, pràcticament, tenir-ne el control. Per tal motiu cessaria en el mateix càrrec de *Pont Blau*, que ja marxa sol [...].

Una altra cosa: he vist que *Catalunya*, òrgan del PSU, reproduïx una nota publicada a *Treball* (com saps, de

28 Soler i Vidal, Josep (Barcelona, 1908-1999): juntament amb Jordi Arquer, un dels fundadors del Partit Comunista Català. Exiliat a Mèxic, publicà *Pels camins d'utopia* (1958).

la mateixa corda) en la qual es censura en nom d'uns intel·lectuals que no donen el nom, la posició d'autèntics intel·lectuals catalans (Riba, Tasis, Sarsanedes, etc.) que s'adheriren a través del *Figaro Litteraire* a la condemna de la intervenció russa en els fets d'Hongria. Si tens manera de proporcionar-me el retall o la còpia de solt que motiva la rèplica dels mercenaris em seria un gran servei per a tornar a picar-los la cresta [...].

70

JORDI ARQUER A JOSEP TARRADELLAS

6-IV-1958

Amic Tarradellas:

[...] El fet de la nostra llarga amistat de vint-i-cinc anys, crec que em dóna dret sinó que àdhuc m'imposa el deure de dir-te tota la angoixa que sento, donar-te tots els arguments útils per aconsellar-te que no siguis en aquests moments greus i que si tu vols poden ser transcendents per a la política catalana i per al futur de Catalunya l'home de les ocasions perdudes sinó el guia conscient i intrèpid que sap aprofitar-les en favor de Catalunya.

El destí t'ha situat en un lloc decisiu i si, pels motius que siguin, no saps aprofitar aquesta conjuntura per seguir l'exemple de Macià i de Companys i com ells proclamar de nou la República Catalana, no et quedi cap dubte: el teu nom serà menyspreuat i àdhuc execrat i la teva carrera política finida [...].

Quant a títols polítics a més de la meva ja llarga vida de militant que coneixes prou bé i que potser per la meva fidelitat insubornable a la pàtria i al socialisme poden tenir un cert pes, vull dir-te'n un que pel fet d'estar integrat a una legalitat que he considerat caduca des que passàrem la frontera, mai no he exhibit. Jo vaig ser elegit l'any 1934 membre del Consell Superior del Treball de Catalunya i vaig obtenir la votació més elevada de tots, uns 14.000 vots, si la memòria no em falla. Aquest organisme era, després del

Parlament, el de més rang entre els que regien la nostra autonomia. Els altres títols, menys legals però que recordo amb més plaer, seria massa llarg enumerar-los tots i sols et diré els que potser amb tants anys de fer la comèdia del legalisme has oblidat: he estat catorze vegades a la presó per motius polítics, més de trenta processat, he estat de totes les conspiracions contra la monarquia i la dictadura, he participat i àdhuc dirigit quantitat de vagues per defensar els drets de Catalunya o la dignitat i la justícia i elevar el nivell de vida dels nostres obrers, he estat agitador quan ha convingut i lluitador quan ha estat necessari, periodista de combat i orador de mítings i conferenciant i quan les meves estades a la presó he estudiat i quan sortia m'examinava com alumne lliure i així he cursat el batxillerat i sento tristesa per no haver pogut fer estudis de dret, car m'hauria plagut posar les meves coneixences d'advocat al servei de la classe obrera i que aquesta i els sindicats no haguessin de caure a les mans d'advocats sovint professionalment poc aptes i quasi sempre que procuraven aprofitar per fins polítics personals els seus serveis professionals... i la ineducació política dels anarcosindicalistes ho permetia. No vull citar fets i noms que coneixes tan bé com jo. I quan vingué la guerra, si els meus càrrecs van ser obscurs quan menys van ser responsables i d'eficacitat: cap de columna, membre del Consell Superior de Guerra de l'Alt Aragó, comissari general polític de les forces del POUM en el front d'Aragó, secretari de l'organització militar del POUM i en el fort de la repressió contra el POUM, secretari polític del Comitè Executiu del POUM. Després ja ho saps: els fets de maig (que reivindico), la clandestinitat, la presó, la condemna que m'honora i després l'exili. Com que ara no es tracta d'una discussió no m'allargo sobre els darrers extrems, però sí que et vull recordar, per si haguessis perdut la memòria, que quan la nostra clandestinitat el periòdic que ha defensat els drets de Catalunya contra comunistes i el conglomerat confús de la negrinada ha estat *La Batalla* i que els editorials com nombre d'articles són meus i que era jo que la dirigia i que per dues vegades m'he negat a parlar en castellà en consells de guerra car mai no he admès amb Estatut o

sense que l'exèrcit d'ocupació m'obligués a Catalunya a parlar altre idioma que el català. I el meu comportament a l'exili no crec que ningú hi tingui res a dir ni com a català ni com a socialista. Aquestes són les meves cartes de noblesa que, sense falsa modèstia, crec que valen tant com les que més al teu concepte puguin valdre les de no importa quin polític català i per això puc parlar de tu a tu amb qui sigui i a molts escupir-los-hi a la cara [...].

Jo sé per l'amic Cortines que et prepares per a fer, el 14 d'Abril, una declaració. Cortines amb una discreció que l'honora no m'ha volgut dir res més ni jo he insistit. Sé per altres persones que has consultat exconsellers de la Generalitat. No dubto que has demanat a altres persones per polsar el seu estat d'ànim, recollir opinions. Ara bé, després de vint anys de viure allunyats de la pàtria i que han comportat un cert acomodament a l'exili, una forta dosi d'anquilosament dels dirigents, millor dit dels directius ocasionals de totes les organitzacions que a l'exili van fent la viu-viu sense pena ni glòria i parlant amb nostàlgia d'un passat mort i perquè ells també ho són de morts polítics en porten el cadàver dintre d'ells ja que no han tingut el coratge d'enterrar-lo i mirar endavant, podries creure que aquesta gent reflexa l'opinió de l'exili i de l'interior. I no, ni la de l'exili que malauradament en conjunt no existeix i menys la de Catalunya. No en facis cas. No els escoltis ni els creguis. Són els vençuts, els que no entraran a la terra promesa [...].

Quedar-te a mig camí entre la legalitat i la sobirania no serà solució ni al·licient i desencadenaria de tots els costats una tempestat de crítiques de les quals en sortiries molt malparat doncs no tindries cap base sòlida en les quals recolzar-te. Desaconteraries a tothom i et tiraries tothom a sobre teu [...].

Aquest serà, agravat, el teu cas, si no proclames la República Catalana. Ningú no et respectarà i de tu tothom en farà estrelles [...].

En canvi si la proclames els desarmes a tots, a tots els hi prens el programa nacional. Els adversaris emmudiran i tots, si no volen ser acusats de descastats i de fer el joc als espanyols, t'hauran d'aprovar, recolzar, col·laborar.

Un cop proclamada, al mateix temps que en tant que president podries nomenar una mena de Consell Executiu Nacional provisorí a semblança del Consell Nacional Txecoslovac com ho feren *des de l'estranger*, durant la primera guerra mundial, els emigrats polítics txecoslovacs. I declarar que s'anirà ràpidament a la formació d'una Assemblea o Congrés el qual nomenarà així que entri en funcions el C.E.N. definitiu i que només en podran formar part els representants de partits, entitats i personalitats que prèviament hagin acceptat la nova República Catalana [...].

El dia de la proclamació oficial, caldria llogar un local adequat —l'Hotel Lutetie, per exemple— i convocar tots els representants d'agències de premsa estrangers i francesos i la premsa quotidiana i els grans hebdomadaris de París i també els principals diaris de províncies que tenen redacció a París (et puc facilitar la llista i les adreces). I tenir preparada, en francès, la declaració amb una exposició de motius i els decrets essencials de funcionament de la nova República: a) Decret creant el Consell Executiu Nacional de Catalunya; b) Decret nomenant els titulars del nou Consell i dient que hi han, per exemple, sis consellers que resideixen a l'interior (dic sis perquè he fet un càlcul de les formacions polítiques que a l'interior hi haurien d'estar representades), els noms dels quals no és prudent d'esmentar o bé se'ls designa per un pseudònim; c) Decret designant París com residència de la Presidència i del Consell Executiu Nacional de la República Catalana i, si es pot, designar un domicili; d) Decret creant les Delegacions a l'Exterior i si es pot ja alguns Decrets amb nomenaments, les seves funcions i atribucions; e) Decret creant la Carta de Nacionalitat; f) Decret fixant el programa mínim del nou règim, etc.

No creguis pas que estic enfilant fantasies. No improviso sinó que transcriu un projecte llargament madurat [...].

[Probable esbós de la carta anterior
dirigida a Josep Tarradellas]

Amic Tarradellas:

De diversos costats, d'Amèrica i de França, m'han arribat rumors de pròxims esdeveniments d'ordre institucional català. Àdhuc un informe reservat que prové de Mèxic per bé que jo l'he rebut de Xile, parla que ens trobem davant un tombant transcendent de la política catalana [...].

Queda la Presidència de la Generalitat, és a dir tu, que si vols sortir de la legalitat i fer un acte revolucionari podries entrar en una legitimitat catalana més forta i sòlida que la legalitat republicana espanyola, en dret estricte també inexistent [...].

Actualment, el president de la Generalitat, només es deu a Catalunya i gens ni mica a la legalitat republicana espanyola. És per a tu una oportunitat feliç que et posa davant una greu disjuntiva: d'un costat tens perfecte dret —i jo crec que en tens l'obligació nacional estricta— de proclamar de nou amb esclat la República Catalana i, per l'altra, continuar com si res no hagués passat la trista immobilitat d'ara, de fer de president d'una institució inexistent que et dóna la possibilitat xiroia de fer targetes i capçaleres de paper d'escriure per recordar un títol que no serveix de res, que no té cap autoritat, ni cap utilitat [...].

Si vols continuar mantenint la ficció d'una Generalitat que ets tu tot sol i ben sol (car el Parlament de fet no existeix i a l'exili no pot refer-se i aquella farsa de la darrera reunió a Mèxic ja no es podrà renovar i els diputats s'aniran morint, com un cos a extingir) i la Presidència de la Generalitat sense el Parlament és un cos mancat que no podrà mantenir-se, ni simbòlicament, gaire més temps, sense caure en el ridícul més grotesc. Aquesta és la trista realitat, Tarradellas [...].

Un tal acte —sols de pensar-hi m'extremeixo de joia—

canviaria de dalt a baix la realitat i les perspectives de la política catalana tant a Catalunya com a l'exili. Un vent d'esperança ho commouria tot. La joventut de l'interior que està desorientada i no sap cap on dirigir-se car els que hi estan més en contacte, oportunistes de mala llei, mai li han plantejat un gran ideal com la República Catalana i l'entabaven parlant-li d'autonomies, d'enteses democràtiques amb monàrquics i falangistes arrepençats i altres històries que no poden entusiasmar a ningú. Aquesta joventut ens seguiria i la trauríem de les mans dels mals pastors que amb les seves prèdiques d'un antifranquisme híbrid no la deixen manifestar tal com s'hauria de manifestar la joventut d'una nació oprimida i ocupada per les forces d'un Estat foraster.

Tot el nostre poble, somort i desalentat, però que no ha claudicat en cap moment i que mancat de guies i d'organització no ha pogut fer altra cosa que una obstinada resistència passiva, tornaria a vibrar i donaria el seu acord a n'aquesta República Catalana que ha estat de fa anys la seva aspiració íntima i que ara ho és encara més que abans car ha comprès que amb els espanyols no hi ha res a fer i que l'autonomia i l'Estatut no resolien el nostre problema i que aquest actualment és el de crear l'Estat propi.

A més, et dones compte del precedent polític que creariem? Uns anys d'existència de República Catalana a l'exili, quin altre mot d'ordre podria mobilitzar l'oposició contra Franco a Catalunya? Tota la política catalana, de dreta o d'esquerra, socialista o conservadora, catòlica o agnòstica s'hauria de reclamar, perquè els seus propagandistes fossin escoltats, partidària de la República Catalana. I quan Franco s'ensorri, de qualsevol manera que la fi del seu règim tingui lloc, a Catalunya, només el podria succeir la República Catalana. Ja no es parlaria més de «conllevància», ni de règim provisional, ni d'autodeterminació, ni de consultar que vol el poble, ni d'Estatut ni, sobretot, d'Estat espanyol. Hauríem superat aquest maleït complex d'inferioritat política i nacional que com una maledicció pesa damunt de tants de catalans.

I això ho hauríem fet des de l'exili i per aquest gest i l'acció que en seguiria, ens redimiríem tots plegats de la

ineficàcia de vint anys perduts sense profit que són la nostra vergonya i el nostre crim envers la pàtria.

I la nostra propaganda internacional hi guanyaria en claredat i eficàcia. Ara, en gros, l'opinió pública i les cancelleries saben de l'existència d'un problema espanyol de règim, però és generalment desconeguda l'existència d'un problema nacional català. És natural. Quan la República teníem un règim autònom. Però d'autonomies n'hi han a la Gran Bretanya, a Itàlia, a Alemanya, etc. Anem pel món amb la falsa etiqueta de refugiats espanyols [...].

Si et decidissis a proclamar la República Catalana, jo donaria per liquidades les nostra diferències de tot ordre, oblidaria per sempre més l'ofensa que amb intenció o sense em vas fer en ocasió recent, t'aprovaria públicament i et recolzaria. Per a mi Catalunya està damunt de tot, *de tot!* Si en el desenvolupament de la nova situació política i l'acció múltiple que comportaria el meu concurs fos necessari no hi faltaria, en el lloc que calgués. A la meva col·laboració activa sols hi poso una condició, dictada també per l'interès suprem de Catalunya i la meva dignitat d'home lliure: que no hi col·laborin els comunistes, car ja saps que no els considero catalans sinó la secció destacada a Catalunya de la cinquena columna de l'imperialisme soviètic.

El meu nom valgui el que valgui té una tradició a Catalunya, car és el nom d'una nissaga que ha lluitat sense defallences per Catalunya i per la llibertat. Jo porto trenta cinc anys de vida militant activa, política i social. Si això em dóna alguna autoritat, algun prestigi, alguna experiència, jo ho poso tot com sempre al servei de Catalunya. Si tires endavant pots comptar amb mi incondicionalment. Si no tens coratge, ni fe ni en tu ni en Catalunya, creu-me, val més que pleguis i et retiris de la política. No oblidis que conservar un títol que honoraren predecessors teus il·lustres i respectats i que un d'ells per haver-lo mantingut amb dignitat va ser condemnat a cadena perpètua per un tribunal espanyol i llençat a un presidi de l'Estat que esclavitzava la pàtria i que finalment pel seu comportament admirable més que president de la Generalitat era, reconegut per tots, president de Catalunya i com a tal va ser afusellat i en

fer-ho l'Estat espanyol afusellava amb intenció l'aspiració de Catalunya a devenir un poble independent, comporta certes obligacions morals i l'acompliment de certs actes de voluntat nacional i de reivindicació orgullosa de la Pàtria. Continuar com fins ara a ser president de la Generalitat sense Generalitat, que no fa res i per la teva permanència en el càrrec no deixa fer res, ets destorb i nosa i fas molt de mal a Catalunya. Seria més honrat que dimitissis [...].

72

JORDI ARQUER A JULIÀ GORKIN²⁹

20-X-1959

Amic Gorkin:

La darrera vegada que ens vegérem em vaig oblidar de dir-te si sabies que el canalla de José Bergamín havia tornat a Espanya. En els periòdics de l'emigració la notícia no ha estat divulgada. Creus tu que hi ha anat a tornar-hi a residir, segurament amb caràcter definitiu, per indicació del PCE i en tal cas per servir-lo i si fos així per «treballar» contra l'oposició democràtica o fer possible una col·laboració d'aquesta amb els comunistes? O creus que s'ha desentès del PCE i ja cansat de fer l'exiliat i ha tornat per pròpia iniciativa? Jo no crec gaire plausible la segona hipòtesi, car el PCE deu tenir quantitat de dades per comprometre'l si Bergamín hagués decidit de trencar tots els contactes amb el PCE. Però qualsevolga que siguin les raons del seu retorn, cal fer públic que aquest miserable servidor dels comunistes ha pogut tornar tranquil·lament a Espanya i sense aixecar cap obstacle ni protesta per part del règim franquista. És que *Cuadernos* no podria donar la notícia i explicar que durant la guerra civil primer i a l'emigració després ha estat un intel·lectual al servei de les campanyes internacionals de l'URSS i un auxiliar preciós (pel fet de no dir-se públicament comunista i proclamar sempre la seva condició de

²⁹ Gorkin (Julià Gómez García-Ribera) (Benifairó de les Valls, 1902-Paris, 1987): dirigent del BOC i del POUM.

«catòlic») del PCE, sobretot entre els intel·lectuals? Cal recordar-li a ell i als lectors, el seu pròleg ignominiós del llibre del suposat Max Rieger, contra uns homes que es trobaven a la presó degut a la infàmia dels comunistes i que no es podien defensar; recordar que aquest llibre, obra dels agents de la G.P.U., editat en diversos idiomes per compte dels comunistes, si bé amagaven que eren ells que el feien editar per poder dir que àdhuc els no-comunistes convenien que els dirigents del POUM eren agents de Franco, era del començament a la fi una falsificació monstruosa [...].

73

GASTON LEVAL³⁰ A JORDI ARQUER

23-X-1959

Estimado compañero Arquer.

En efecto, soy el autor del editorial que ha motivado tu carta. Contestando concretamente, no tengo documentación escrita o impresa de ninguna clase. Lo que escribí, y que tuve ocasión de decir en un pleno de Barcelona hacia el mes de febrero de 1937, después de un viaje a Francia, se basa sobre testimonios directos, y orales.

En este viaje, yo había sido encargado de comprar, por la CNT, o de encargar carbón, materias primas diversas, cobre electrolítico, acero rápido, etc. Me dirigí a un compañero francés, Chazoff, que conocía desde hacía mucho tiempo. Él era militante anarquista y orador conocido, además, masón, con muchas relaciones. Y fue él quien me reveló primero este aspecto ignorado del comportamiento del gobierno español y de sus representantes.

Porque se había ocupado, personalmente, de la compra de armas para España. Entre otras cosas, había ido a Bélgica, con técnicos que Blum le había, personalmente, escogido. Allí, él y los técnicos habían visto y examina-

³⁰ Leval, Gaston (Pierre Piller) (Saint-Denis, França, 1895-París, 1978): anarquista francès que residí a Barcelona pels volts de la Gran Guerra; teòric de l'anarquisme.

do numerosísimas armas (fusiles, ametralladoras, y creo que otro armamento mayor), que estaban, contra pago, naturalmente, a disposición de los republicanos. Pero, en el último momento, la embajada española de París declaró que no había dinero.

En la embajada estaba un individuo prietista encargado, aparentemente, de esas compras. Supe, durante ese viaje, que cuando alguien se presentaba para proponer armamentos, la respuesta era siempre la misma: no nos interesa, «nous avons mieux que cela».

Volviendo a Blum, un compañero francés que teníamos en la Junquera, donde con un puñado de milicianos se ha encargado de controlar quien pasaba, y lo que pasaba, ha visto desfilar numerosísimos camiones cargados de armamentos —aviones en «pièces détachées», camionetas, etc. Por otra parte, salieron del puerto de Marsella, varios buques, que habían cargado armamentos llegados por tren, y, de acuerdo a las órdenes de Blum, la propia guardia de seguridad francesa custodiaba los vagones hasta haberse embarcado las armas, a fin de que no hubiera sabotage.

Supe igualmente, por Chazoff, que Checoslovaquia ha-bía enviado, vía Suiza, artillería antiaérea, que llegó a Berna (tal vez otra ciudad helvética), y que fue rechazada a último momento porque las autoridades españolas exigían que las compras fueran entregadas a la misma España, sin pagar pólizas de seguro. El gobierno checoslovaco —creo que era Masarik su jefe—, que había enviado al mismo jefe de policía de Praga para custodiar esos armamentos en un momento en que no teníamos nada para luchar contra los capronis y los junkers, hizo volver a Praga todo el envío.

Me fue narrado cómo, en una fábrica de armamentos, Pothetz si no me equivoco, donde se fabricaba aviones de tipo nuevo, los obreros exigieron que los primeros terminados fuesen enviados a España. La dirección accedió. Pero los compradores del gobierno español les rechazaron porque querían plataforma para ametralladora hotckiss en lugar de no sé qué marca.

El compañero anarquista Louis Lecoin me contó cómo había conseguido asegurar la compra de 20.000 fusiles

italianos que habían servido en la campaña de Abisinia, y eran armas aún muy valederas. A última hora, nadie quiso comprarlos.

Por mi parte, yo conseguí dos toneladas de acero rápido (poca cosa, pero en fin...), y posibilidades de comprar carbón abundante. Y nada se compró. El dinero era inaccesible para esas compras.

He conocido miembros del sindicato de técnicos, que se desgañitaron para mandar modelos nuevos de morteros de trinchera, o enviar ingenieros de primera fuerza a Barcelona, todo en vano.

Todos esos hombres actuaban libremente en Francia, sin que la policía les molestara. Blum sabía, y ayudaba por debajo mano, o ayudaban los miembros de su partido. Y sin duda habría hecho mucho más, de haber sido más alentado por los entonces responsables de la política española.

Por fin recuerdo haber conocido en París, en una de las numerosísimas oficinas españolas (republicanas, catalanas, cenetistas, etc.), a un oficial del ejército español que desde Ifni se había venido hasta el litoral a pie, a través del desierto, para sumarse a las fuerzas republicanas. Él también había sido encargado de comprar armas. Y halló muchas en París. Pero el gobierno republicano le contestaba siempre que «no había dinero». Y el hombre, desesperado, comentaba: «Hay muchos en Valencia, que habría que fusilar por la espalda».

Podría agregar algunos detalles más. Creo que lo que te he dicho basta para justificar mis afirmaciones, tanto más cuanto he conocido, desde entonces, a otras personas, que desempeñaron un papel activo en la ayuda a España, y que me dijeron cosas parecidas a las que te he mencionado, sobre la buena voluntad que Blum demostró, y la mala voluntad de los gobernantes españoles.

Cordialmente tuyo,

[afegit a un lateral] Nada sé sobre los orígenes del pacto de no-intervención. Creo, simplemente, que de haber hecho la República española, y todos los sectores antifranquistas lo que debían, hubiera sido posible, en el primer año, ganar la guerra.

11-VI-1961

Mr. J. Carner, Director of The Berlitz Translation Service
Benvolgut amic:

[...] Encara que la teva visita a les llibreries de Los Angeles hagi estat decavant [sic], no ho abandonis completament. Pensa en l'adagi castellà: «Jesucristo nació en un pesebre, donde menos se piensa salta la liebre». El que fins ara no hagis trobat ho pots trobar el dia que menys hi pensis. Demana sobretot a les llibreries de vell i d'ocasió. Hi deuen haver colònies importants d'espanyols i italians. Si tenen llibreries és allí on pot trobar-se potser alguna cosa. Siguis perseverant. Si editen catàlegs demana que te'ls enviïn i si no que et comuniquin quan tinguin llibres sobre la guerra d'Espanya. Pots ampliar les comandes demanant llibres sobre qüestions històriques, culturals (moviment d'idees), polítiques, socials i econòmiques del segle XIX espanyol. Estic escrivint una història del moviment obrer i la començo quan les Corts de Cadis en les quals va abolir-se els gremis per la força de la nova burgesia. Gràcies per endavant. Espero llistes amb noms d'autors, títols, pàgines, etc. i preu, si es tractés de llibres cars.

Em va escriure en nom teu, de Buenos Aires, ja fa molt de temps, en Mas i Perera, demanant-me informació sobre Macià per una biografia que està escrivint. El vaig servir amb tot el que vaig poder.

Amb en Canudes, que el conec personalment però que ell ja no es deu recordar de mi, hi vaig fer, quan era un adolescent, un curs d'aviació —teòrica, és clar!— a l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona i vaig ser jo que vaig fer-li la presentació davant els alumnes, el dia de la inauguració. Li escriuré doncs i ja veurem què en resultarà. Tant de bo tinguis raó i em surti un bon corresponsal [...].

París, 1-XI-1961

Estimat amic:

Feia dies que us volia escriure, per a felicitar-vos amb entusiasme pel vostre treball «Catalunya, Espanya i la monarquia», que vaig llegir a *Veu Catalana*, i per l'article «La nova Renaixença», publicat a *Vida Nova*, i que —en petits opuscles— me n'ha adreçat l'amic Esteve uns exemplars que m'he apressat a fer arribar a bones mans d'ací, de dins de Catalunya i a les Amèriques [...].

Hi hagué un moment de la meua vida en què vaig creure a la possibilitat d'una Confederació Ibèrica... i així fou com vaig adherir-me al Consell Nacional Català, amb les seves declaracions de principis i política del 1953.

Un incident desagradable em va portar a separar-me del Consell Nacional. Durant els anys viscuts d'aquell moment ençà, resultat de contactes personals amb «liberals» espanyols i de la lectura de nombrosos articles d'aquella gent, he arribat a la conclusió que és fer-se il·lusions el creure amb una possible entesa i en la possible construcció d'una Confederació en el si de la qual Castella es resignés a abandonar el rol imperialista i autoritarista que ha jugat sense escrúpol ni vergonya des que el Compromís de Casp posà Catalunya sota la seva fèrula.

És aquest meu convenciment que em porta a recolzar i contribuir en la lluita en pro d'una separació d'Espanya, d'una federació de Països Catalans... d'una integració a Europa com a Nació Catalana...

Aquest criteri el tenen, amic, nombrosos joves estudiants de València i de Catalunya, i homes que —com jo mateix—, ja no creuen en cap altra solució que pugui ésser definitivament viable.

Però, no era aquest solament l'objecte de la present carta. En escriure-us avui, dono satisfacció al desig que tenia de

31 Batista i Roca, Josep M. (Barcelona, 1895-1978): fundador dels Minyons de Muntanya, exiliat a la Gran Bretanya, catalanista radical.

felicitar-vos cordialment i m'adreço a vós per a demanar-vos d'intervenir, amb la vostra competència i el vostre *savoir faire*, en la controvèrsia que —amb motiu d'uns articles publicats als N° 7 i 8 de *Foc Nou*—, s'ha iniciat entre el president del Casal d'Angouleme, Senyor Guasch i Gentil Puig, autor dels esmentats articles.

M'interessaria molt la vostra intervenció a fi de posar les coses a llur lloc, car, com podeu constatar, l'un peca per tendència «partisane» (En Puig, comunista intel·lectual perillósíssim que tenim a ratlla dins del Casal), i l'altra, per argumentació insuficient i errònia... «La Nació catalana existí fins al 1714, desaparegué en aquella data per a reviure en 1932»!...

Foc Nou, va estenent la seva irradiació gràcies a l'activitat de Romà Planas, president, avui, del Grup de Joventut del Casal i director de la publicació. El tiratge actual és de cinc-cents exemplars. I un article signat per vós faria —n'estic segur— un gran i gran plaer als joves del nostre Casal i seria motiu d'orgull pels quins hi treballen [...].

76

JORDI ARQUER A BORIS SOUVARINE³²

14-II-1962

Mon cher Boris,

[...] Notre cher Víctor Alba il a beaucoup de temps pour écrire et très peu pour lire. Dans le cas du livre que nous occupe il a suivi la courant des éloges inversemblables et peut-être c'est laissé prendre par le fait que vis-a-vis du POUM il est assez objectif... je dis assez et pas totalement objectif, car il cache le témoignage très valable du ministre de l'Intérieur, le socialiste Julián Zugazagoitia (fusillé par

32 Souvarine, Boris (Lifschitz): revolucionari rus, nat a Kíev el 1895, naturalitzat francès el 1906; fou dirigent de la III Internacional i del Partit Comunista Francès, d'on va ser exclòs el 1924 acusat de trotskista (es va passar a l'anticomunisme). Jeanne, la seva germana, es casà amb Joaquim Maurín, a qui conegué a Moscou el 1922.

Franco), sur l'affaire Nin. En fin, comme vous le dites le livre est plein d'erreurs de fait: P.e. il parle que l'ambassadeur Rosenberg a été ambassadeur à Londres; que le fils de Largo Caballero fut fusillé par les franquistes et haursusement il est vivant, de fusillés que no l'ont jamais été comme David Rey, Roca, Duran, etc.; de journaux du POUM qu'était de l'UGT. Il y a des centanines d'erreurs, grands et petits, ceci en laissant de côté l'interpretation des faits et le choi et la manière d'utiliser les sorces historiques [...].

77

JORDI ARQUER A JULIÀ GORKIN

Diumenge, 25-II-1962

Amic Gorkin:

Després de la nostra conversa per telèfon he rebut la teva carta del 12 corrent (amb un xic de retard, car m'has posat una adreça inexacta), junt amb els documents i la còpia de la carta que has adreçat als amics del POUM.

La meva acceptació de formar part de la Comissió la ratifico, tot i que no crec gaire justa la dosificació de les representacions i de les reserves que et vaig a fer quant a certes persones.

Pel que fa referència a les persones que signen la declaració del document «Pour la vérité sur les crimes de Staline», primer: m'hi sobra Jean Cassou. No solament per figurar el seu nom com traductor al francès del llibre de la G.P.U. *Espionage en Espagne* de l'inventat Max Rieger i que és un monument d'infàmia contra uns homes que estaven empresonats i que no podien defensar-se i contra el POUM que estava suspès i no podia tampoc, en tant que partit, defensar-se, sinó perquè mai no ha explicat públicament per què figurava Jean Cassou com traductor, el mecanisme que feia possible que possessin el seu nom al peu de tots els documents stalinistes contra nosaltres i per què s'ha separat del comunisme stalinista. No n'hi ha prou en separar-se'n: cal que digui tots els abusos que en nom seu també es van

cometre al donar-les-hi la seva caució moral. Quin paper farà Jean Cassou quan li posin tals qüestions? Ara seria massa llarg estendre'm en l'explicació de la meva convicció moral que l'al·ludit llibre editat per Denoël (a fi que els stalinistes poguessin dir: —Ja ho veieu és editat per una empresa no stalinista i diu el mateix que diem nosaltres), car jo he fet una investigació i he estat el 1947 dues vegades a visitar Denoël per saber qui era Max Rieger... Ja t'ho contaré verbalment quan ens vegem.

La segona persona que no crec que sigui un encert posar-la a la Comissió espanyola és Irujo. Podia ser interrogat perquè digui el que sap del rapte, empresonament en una presó particular [de] Nin i pel seu assassinat, però no formar part de la Comissió, car a l'època ell era ministre de la Justícia i se li pot dir: i vostè ho cobrí tot al no denunciar-ho públicament i dimitir. És més, quan va parlar-se de fer venir per defensar-nos dos advocats francesos: Henri Nogueres i Henri Torres, ell va declarar que l'honor de la justícia espanyola no podia admetre que vinguessin a intervenir com defensors advocats estrangers... i així es posava al mateix nivell del govern de l'URSS que tampoc no admeté (quan els tràgics processos de Moscuà) que hi prenguessin part a la defensa advocats estrangers. I quan la policia stalinista alliberà *manu militari* els policies implicats en la detenció de Nin i coaccionà el primer jutge nomenat per instruir el sumari (el qual espantat dimití) Irujo no féu respectar els drets de la justícia i es deixà imposar per la policia en connivència amb la GPU. Això són fets, com ho és que quan M. Henri Nogueres demanà el visat a l'ambaixada d'Espanya a París per venir a Barcelona, se li va refusar i jo tinc una carta en la qual M. Henry Nogueres me'n dóna acta. Jo puc comprendre que per conveniències polítiques del PNV, etc. Irujo no hagués dimitit amb esclat, però els fets són els fets i ara quan s'examini tot això d'aprop i en detall no quedarà gaire bé.

Quant a la representació de les organitzacions espanyoles, la considero desequilibrada i injusta. Tothom sap, sobretot ara a l'exili que la UGT i el PSOE estan completament compenetrats, que hi hagi un representant de cada organit-

zació i en canvi la CNT n'hi tingui solament un i no n'hi figuri cap ni de la FAI ni de les Joventuts Llibertàries [...].

78

JORDI ARQUER A JOAN FUSTER³³

7-VI-1962

Estimat Fuster:

Ahir vaig rebre alhora la teva postal i el paquet amb els 2 llibres. He posat de costat el de Ledesma Ramos (jo en sé coses que no les saben els seus biògrafs d'ara) per fullejar-lo quan la feina no m'apreti i he sondejat amb plaer el teu. Em sembla que m'agradarà.

Aquesta vegada, a l'enviar-te els 3 volums de Montaigne no he volgut que em passi l'ocorregut amb el llibre que em va donar per a tu l'amic Ferrillade i per això el vaig certificar. Les obres de Rabelais estan esgotades. Les reimprimiran i quan surtin te les enviaré.

Demà miraré de tenir temps d'enviar-te un paquet de setmanaris. Acusa-me'n rebut per estar tranquil.

79

JORDI ARQUER A JOSEP ROVIRA

14-VI-1962

Estimat Pep:

No siguis «mal hermano» i explica'm què va passar a Múnic i sobretot quines informacions vas treure dels delegats (o autodelegats) de Catalunya: Miralles, Estartús, Tasis, etc.

Si tens mandra d'escriure, telefona'm quan voleu venir a dinar o sopar a casa i farem el punt de la situació.

Sense creure que el que ha passat no té cap importància, com deixa entendre l'*interview* de Gil Robles, fent marxa

³³ Fuster i Ortells, Joan (Sueca, 1922-1992): escriptor i assagista valencià.

endarrera, tampoc no crec que hom es pugui fer masses il·lusions.

Ara et toca a tu ser gentil amb mi i correspondre al meu informe des de l'Alguer.

Records a la Maria, als fills i als néts.

Cordialment.

Jordi Arquer

1 ex. Abril «Al servei de la R.C.».

80

JOAN FUSTER A JORDI ARQUER

Sueca, 5-VII-1962

Benvolgut amic Arquer:

Suposo que estaràs una mica «mosca» pel meu llarg silenci. He rebut una carta teva, una tarja i un paquet de revistes, i ni tan sols no t'havia dit gràcies per tot plegat. Però mentrestant tu també hauràs rebut el meu «Serrallonga», i això t'haurà donat a entendre que no es tractava d'oblit. En realitat, he anat ajornant aquesta carta per la raó que passo a exposar-te. Un gran amic meu —persona que m'estimo moltíssim, que fa molts anys que la tracto i amb la qual tinc unes quantes afinitats bàsiques d'idees i de bona voluntat— es va desplaçar a Munic darrerament. T'imagino al corrent de l'afer. Com que la reacció oficial davant el «contubernio» —és la paraula també oficial— de Munic ha estat dràstica, aquell amic ha hagut de residenciar-se provisionalment a París, a l'espera d'alguna modificació benèfica de les circumstàncies. Qualsevulla que sigui l'opinió personal teva sobre l'al·ludit «contubernio», jo voldria que tu dediquessis una mica d'atenció al meu país. Fins ara mateix no en sabia l'adreça, i per això no t'havia escrit. No es tractaria sinó de procurar establir-hi contacte, de fer alguna xerrada, o coses per l'estil: exclusivament això. És un excel·lent xicot, periodista d'ofici, d'una evolució política semblant a la d'en Ridruejo, catòlic molt independent, i ja bastant acostat a la meua manera de veure el problema nacional. Tempera-

mentalment no em sembla massa preparat per a suportar l'exili, i per això m'agradaria que miressis de fer-li una visita. No sé fins a quin punt arribareu a entendre-us, però crec que no serà inútil que us conegueu. Li diuen Vicent Ventura Beltran. Ara viu al Foyer International Catholique, 111 av. P.V. Couturier, Gentilly-París.

Quant a tot allò que em deies en la teva carta, en moltes coses estem d'acord. Personalment desconfio, i molt, de la gent de què parlàvem, i sobretot em desagrada el seu sectarisme i la seva limitació dogmàtica. Tampoc jo no sóc sant de la seva devoció, i m'han dit que últimament, des de la seva «Radio España Independiente», m'han obsequiat amb algunes insídies ben poc consoladores. Però aquesta no és la qüestió que suscità la nostra diguem-ne polèmica. Era el problema de la Comes. Aquesta Comunitat Europea d'Escriptors, al meu veure, no és sinó un «tinglado» més destinat a «passar l'estona». Sospito que no servirà mai per a altra cosa que per a justificar un modest turisme literari. La participació de gent d'una o altra procedència geogràfico-política, no veig que hagi de ser necessàriament interpretada com una maquinació demoníaca. Quant al caràcter dels escriptors espanyols que anaren a Florència —me'ls conec bé —, què vols que et digui! ¿Companys de viatge? Potser sí. La majoria d'ells no passa d'aquí, *ni pot passar-hi* (per molts esforços que hi faci!). D'altra banda, ¿qui volies que hi anés, d'escriptors espanyols residents a l'interior? ¿Pemán o Eugenio Montes? Pel que fa als catalans, ja saps qui són —i què poden ser: qualsevol cosa, excepte comunistes! Però, en fi, vaja, la cosa no és per tant. I el tema, en les seves implicacions més profundes, ens obligaria, a tu i a mi, si volíem esgotar-lo, 1) a un confrontament d'idearis i 2) a una definició de les respectives preferències tàctiques. Per la meua banda això resultaria massa complicat [...].

París, 14-VII-1962

Benvolgut amic Fuster:

[...] Jo he rebut *Nosaltres, els valencians*, el «Serrallonga» i no sé si alguna altra cosa més. Gràcies. Ja te'n parlaré més endavant dels teus estimats llibres.

I anem per la cosa seriosa: del nostre connacional amic teu sabia ben abans que tu me'n parlessis que es trobava a París i que era amic teu i que tenia propòsit de veure'm. En una de les primeres i interminables reunions que han tingut ací els muniquesos, va demanar a un assistent —que resultà ser un amic meu (no resideix a París) i que vivia a casa meva— si em coneixia. Va dir-li que era molt amic teu i que tu li havies parlat de mi (gràcies) i que em volia conèixer. Com que el meu amic no sabia de qui es tractava —sols sabia que era periodista i valencià— es limità a donar-li el meu número de telèfon i en Ventura li prometé que em telefonaria. Però els dies passaven i no donava senyals de vida. Fins que fa uns dies vaig preguntar a un xicot pel despatx del qual passen sovint els muniquesos si no hi anava en Ventura. Sí, home, va dir-me i precisament m'ha preguntat per tu i li he donat l'adreça de la teva Boite Postale perquè et pogués escriure. Vaig dir-li que li donés la meva adreça personal i que em telefonés. Va dir-me que ho faria aquella mateixa tarda que segurament Ventura passaria pel seu despatx. Però tampoc no va telefonar-me. Fins que el divendres a la tarda que vaig passar jo altra vegada per l'al·ludit despatx (el meu amic no hi era) i quan deia adéusiau a les altres persones conegudes que hi vaig trobar, de darrera una taula, un xicotàs amb uns magnífics bigotis i un simpàtic clic d'ulls em preguntà si per atzar jo no era jo. Era en Ventura, que es veu que em llegí al rostre la identitat. Les autopresentacions van ser ràpides i directes i de seguida començarem la xerrada. El vaig invitar a dinar avui dissabte a casa i acceptà i ens prometérem fer-la petar de valent. Però a quarts de dues m'ha telefonat en castellà

un amic seu per dir-me que el dispensés que no podia venir car havia d'anar a l'aeròdrom a rebre un amic seu. [...] Per la reacció d'algun abrupte que li han engegat en alguna de les reunions que ha assistit per haver defensat el valencianisme, més aviat m'inclino a creure que hi hauran possibilitats d'entesa. Però n'hi hagin o no, quan farem una confrontació seriosa de les nostres respectives posicions, pel sol fet de ser amic teu, l'atendré en tot allò que estigui al meu abast [...].

Del de Munic no crec que en surti res bo per nosaltres. Tarradellas ha publicat un document en contra. La CNT diu que ella no hi estava representada i que no hi vol saber res. R.O. al marge i més aviat en contra. El POUM en contra. Seria molt llarg de parlar-ne amb detall, que és com s'han de parlar aquestes coses, i potser poc profitós. La representació catalana de l'interior —amb el respecte degut a les persones que el mereixin— de fet no representava res. I tampoc res la de l'exterior. S'hi ha fet molt rebombori, moltes declaracions, però feina efectiva, cap; ni crec que se'n faci gaire. Per alguna organització emigrada ha estat una albada: ha omplert copiosament les arques [...].

M'hauries d'aclarir una cosa: en Reglà és viu o mort. T'ho pregunto car en algun lloc vaig llegir —ja fa temps— que havia mort. Però com que després no ho he vist escrit enlloc més —i les males notícies la premsa catalana d'Amèrica les reporta immancablement, em queda el dubte de si, per sort, no serà veritat [...].

82

JORDI ARQUER A JOAN FUSTER

París, 20-VIII-1962

Estimat Fuster:

[...] En la teva tarja del 23 de juliol em dius que havies d'anar a Palafrugell a dinar amb en Pla i que t'agradarà parlar-me'n un dia d'aquest important redactor de *Destino*. Ja me'n vares dir un mot en una carta però molt de passada:

que era l'escriptor més d'esquerra que hi havia actualment a Catalunya... si bé afegies que et passés la paradoxa. Ben passada està i espero el compliment de la promesa. Jo he llegit molt Pla —articles i llibres— i àdhuc l'he conegut personalment, per bé que ell ni deu recordar-se'n. De vista me l'havien ensenyat un capvespre a can Parés del carrer de Petritxol. Un cop dintre la primera sala davant la porta d'entrada, a la dreta al fons hi havia la Llibreria Italiana que n'era el propietari un amic meu —encara en vida— i que els atzars de la política el portaren a raure al Penal de Sant Miquel dels Reis (que jo també he conegut per unes hores, però això, com diuen els francesos, «est un autre pair de manches»). La llibreria en qüestió feia també (o les administrava, no ho recordo bé) les Edicions Diana, en les quals en Pla publicà el seu primer llibre: *Coses vistes*. Va fer una gran impressió. Car al contrari de la literatura ensucrada d'un catalanisme poltro, Pla tenia un estil directe, popular i saborós en el qual darrera de cada mot hi havia una cosa i era, en relació amb la gran massa d'escriptors, avar d'adjectius. Jo, a l'època, ja havia conegut en Pla periodista, la trencadissa que havien fet la parella Pla-Xammar (aquest amic meu) en els seus articles i els articles sobre l'URSS d'ambdós foren una cosa totalment inhabitual en el nostre món periodístic. El fenomen Pla m'interessà molt i àdhuc vaig escriure un llarg assaig sobre la seva literatura, que com tantes coses meves quedà inèdit i es perdé definitivament quan a la meva biblioteca i arxius hi posaren les seves mans pecadores els brètols i lladres de la policia comunista i després els que els succeïren. Breus vint anys de treballs i d'acumulació de materials s'han perdut inútilment i m'han partit a mi de mig a mig. Després no sé qui ja va presentar-me Pla. Vaig tenir la impressió que no em prengué seriosament. Bo me n'enfadí ni llavors ni ara. Jo he tingut sempre l'exacta sensació de les mesures en les relacions entre els homes. Ell era un nom conegut i afalagat i jo un jove minyó que ningú no coneixia a l'època i que feia gargarismes literaris. La política i el moviment obrer se m'emportaren i d'allavors ençà escriure no ha estat altra cosa, sense pretensions literàries, que un altre mitjà de me-

nar el combat. Posteriorment, he parlat dues o tres vegades amb Pla. De la que em queda un record més precís, va ser a França, pel setembre o octubre del 1928. Ens trobàrem a l'estació de Tolosa, entre dos trens. Ell em sembla que em va dir anava a Catalunya i jo me n'anava, portat per les meves dèries, cap a París on tenia *rendez-vous* amb certs emigrats catalans. Recordo que parlàrem de l'assumpte de Prats de Molló. Ell feia l'enterat quant a la coneixença dels homes i deia que havent-los conegut no hi podia creure. Els aconteixements no li donaren la raó. Gràcies en gran part a Prats de Molló, Macià s'mortà [sic] les eleccions del 12 d'Abril. Que després els triomfadors de llavors no administrassin bé la victòria, és una altra història. A l'època de la qual et parlo Pla s'havia donat en cos i ànima a la Lliga; és el 1928 quan publicà els seus tres volums sobre Cambó. Tot el greixet que donà a la Lliga i els seus homes no serví de res. Pla s'havia equivocat altra vegada. És d'aquests anys que Pla guanyà la fama de bandarra. Diuen que ho digué o escrigué, però no ho he llegit ni li he sentit i per tant em malfio «del que diuen» quan es tracta de fer tiretes de la pell d'algú. Hi estem massa habituats a Catalunya, potser per compensar la mania de proclamar «genis» o poc menys escriptors mediocres. A l'època de la dictadura de Primo de Rivera l'atmosfera «catalanista» era asfixiant. Tot era bo per «fer pàtria»: des dels elàstics amb les quatre barres fins als llibres (en prosa i en vers) i les peces de teatre. Es publicaren veritables aberracions i als diaris, uns senyors que es deien crítics (?), en lloc de fer abaixar els fums dels lletraferits els hi prodigaven elogis. Com conseqüència d'aquesta atmosfera fètida, sorgí un catalanisme de cant i de crit, amb ballades de sardanes i aplecs i fontades, però tan inconsistent que encara en patim les conseqüències. En vaig veure encara el producte a l'Alguer. Breu: salvant excepcions, molt d'alabar car havien tingut el coratge de sostreure's a les facilitats de l'ambient i a mantenir enmig de l'eufòria delirant el sentit crític, a Catalunya sols hi havia una classe fonamentalment sana: la classe obrera i el seu moviment d'emancipació social i, per bé que no es deia catalanista era i és, àdhuc quan per rutina i altres coses

que ara seria llarg d'analitzar s'expressa en castellà, d'una catalanitat profunda. Pla és massa intel·ligent per no haver comprès tot això i quan sortí de *La Publicitat* podia haver anat cap a la nova esquerra que ja es perfilava o cap al moviment obrer. Quant al seu bandarrisme, definit segons es digué per ell mateix: jo sóc periodista bon periodista i conec tots els arguments en pro i en contra de la dreta i de l'esquerra per defensar o atacar no qualsevol partit, moviment, doctrina o ideologia; i de la mateixa manera que un obrer metal·lúrgic anirà a treballar a la fàbrica o taller que millor paguin la seva capacitat i habilitat tècnica i a ningú no se li ocorrerà de dir-li que s'ha venut al burgès per al qual treballi jo puc anar a fer de periodista a la publicació que millor em pagui i deixar-la quan en trobi una altra que encara em pagui millor sense haver de tenir per a res en compte que en la nova hagi de defensar tot el contrari del que defensava en la precedent. Si això ho digué o no Pla, té naturalment importància i en tot cas vol dir que era d'un cinisme enorme, però el realment important és que de fet així ha procedit... Comprendràs doncs que no és sant de la meva devoció, sense que això em privi de reconèixer que ell ha estat junt amb Xammar els dos millors periodistes dels nostres temps. Continuaré quan sigui de dia. Bona nit.

Endemà del mateix dia: sis hores de la tarda

Un dia Pla, que diu que no coneixia un borrall d'alemany, anà junt amb Xammar a una conferència de premsa o cosa per l'estil que donà a Berlín el mariscal Hindenburg amb motiu de la pressa de possessió del càrrec de canceller del III Reich. En un article que publicà comentant-ho, feia grans elogis del generalot i es permetia portar judicis sobre la futura obra del nou canceller: amb ell, deia més o menys, queda estabilitzada la República alemanya i els aventurers no hi tenen d'ara endavant res a fer. Uns mesos més tard Hindenburg passava els poders a Hitler. Pla, una vegada més, s'havia equivocat completament. Com s'havia equivocat de fet quan a l'escriure en tant que cronista «de càmera» l'apologia de Cambó en tres volums, car ell devia creure que era Cambó l'home de la Catalunya futura al sortir de la Dictadura. Els crits del catalanisme verbal de:

Mori Cambó i visca Macià! li haurien pogut fer comprendre que si l'havien peixat bé això no era motiu per no creure que l'hora de la Lliga havia ja passat a la història i que noves forces irrompien en la nostra política. Volgué després prendre venjança de tots els seus errors a l'escriure la seva «monumental» història de la segona república espanyola? En tot cas ell no ignorava que amb ella feia la gara-gara als amos de la nova situació. No és gens elegant de part seva. Tot això és menys excusable, ja que ni la seva situació personal ni els seus dots de periodista el salvaven de menjar la «vache enragé». En qualsevolga situació i en qualsevolga país en Pla s'hauria guanyat bé la vida. Altres refugiats, periodistes com ell i amb menys talent i coneixences que ell, n'han fet la prova. I no s'han hagut de vendre, etc. Diràs que sóc massa sever? No ho crec. Crec ser objectiu. La prova la tens amb el fet que mai m'ha passat pel magí d'atacar-lo en les publicacions de l'exili en les quals he col·laborat, com ho han fet d'altres... car són casos tristos i no em plau parlar-ne públicament, car no ens honoren. I no tot ha estat condemnable en ell. Ha escrit molts llibres en català de bon llegir i no ha tingut —quant menys que jo ho sàpiga— càrrecs. I quan en un dels seus llibres, *Homemots*, escrigué sobre l'Andreu Nin i m'invitaren a fer-ho m'hi vaig negar, car tanmateix el que escrigué sobre Nin no era res denigrant per la víctima de la GPU i ho hauria pogut escriure en qualsevolga situació. L'article virulent que li engegà *La Batalla*, de París, em va semblar desproporcionat. A més moltes coses que deia sobre Nin i sobre la situació de l'URSS de l'època que en Pla va anar-hi són justes. El seu llibre *Rússia* quan sortí el 1925 em va agradar molt. Ara l'hauria de rellegir per dir-ne la meva opinió després del que ha passat. Però jo que tinc una memòria extraordinària em recordo de la seva profecia del darrer capítol sobre Trotski i els revolucionaris russos. Deia que no li passaria res pel fet de fer l'oposició, etc. Encara una equivocació de talla! Jo suposo que va creure massa Nin, que és qui l'acompanyà i guià i qui li forní la documentació per escriure el seu llibre... redactat, segons males llengües, a París. Repeteixo el que m'han dit sense trobar denigrant

escriure un llibre sobre l'URSS des d'una taula de cafè de Saint Germain-des-Pres. Altres els han redactat a l'URSS i han dit coses més inversemblants que Pla. Periodísticament, la cosa que més m'empipa d'en Pla és aquesta seguretat d'ell mateix —potser és una reacció personal pel fet que jo no m'atreveixi mai a escriure res que no ho pugui provar— que ha fet que massa sovint prengui per idiotes els lectors i les engegui sense engaltar, com quan en uns articles que escrigué amb motiu d'un viatge pels països de l'Europa del Nord, parlava d'una «pineda d'avets». A més d'articles a *Destino* i els llibres de la *Selecta* he tingut de tant en tant notícies de la seva vida, aquests darrers anys, per en Just Cabot, que era el català de París que mantenia més contactes amb el món literari de casa nostra. Després de la seva mort ara fa un parell d'anys, mai més ningú no me n'havia parlat fins ara tu.

En el teu «Serrallonga» cites llibres del meu amic Joan Amades. És que series capaç de donar-me tota la seva bibliografia dels seus llibres —vocabularis? dels pastors, vells oficis, arts i oficis, paraules i modismes, calendari de refranys, transport, navegació, els pagesos, la terra, etc.; és a dir tot el que fa referència al treball. Tinc de consultar-ho per un treball que vaig fent a empentes i batzegades: un diccionari del llenguatge del món obrer i dels militants. Contesta'm si o no m'ho enviaràs. Noto que sovint no em contestes res de les coses que et pregunto [...].

És bo que hague desidealitzat el bandolerisme, car en certs medis analfabets del moviment obrer hi ha perdurat a casa nostra una certa ombra enverinada com si haguessin estat no uns assassins sinó una mena de rebels, víctimes de la injustícia de la societat en la qual els tocà viure; això en la seva mentalitat rudimentària ho enllaçaven i transposaven a la seva època amb el miserable pistolerisme i atraquisme en els quals s'enllotà lamentablement una part del nostre moviment obrer. És una pàgina dramàtica, trista, vergonyosa i repugnant, que alguns pretengueren també idealitzar sense donar-se compte que havien caigut en una grossera provocació. El terrorisme anarquista que tingué la seva doctrina i els seus teòrics n'és en certa manera, en al-

guns dels seus aspectes més vulgars —Ravachol, els bandits tràgics de la banda Bonnot, etc.— una continuació en la nostra època. Sortosament tot això s'ha esvaït però recordo que encara no fa masses anys, una publicació àcrata italiana publicà una sèrie d'articles contra una certa tendència del moviment anarquista italià a idealitzar i àdhuc a defensar el bandolerisme sicilià, presentant-los com valerosos justícies al servei del poble i contra els explotadors i les autoritats. La figura del bandit generós que roba el ric per ajudar els pobres i es bat per la justícia es veu que encara persistia. En la nostra literatura diem-ne social aquesta reacció d'honestetat encara no s'ha produït. Una crosta d'ignorància —de moltes ignoràncies— fa que encara hi hagi qui cregui en la llegenda d'un Serrallonga defensor de la llibertat i per això t'expliques que tota una exministre com la Montseny digui les tonteries que et vaig dir que havia escrit [...].

Si abans o després de *Nosaltres, el valencians* no haguessis escrit res més, per aquest sol llibre quedaries definitivament incorporat —i amb elogi— a la història de la nostra literatura política nacional. Amb el temps el teu llibre, quan s'hagi superat l'actual falla regionalista de la nostra història i s'hagin acabat a partir d'un determinat moment d'escriure com històries separades (com si fossin compartiments estancs els nostres països) del Principat, del país valencià, de les Balears i àdhuc n'hi han dels Comtats de la vessant nord del Pirineu i se n'escriguin de nacionals, *Nosaltres, el valencians* serà citat al costat de *Lo catalanisme* de l'Almirall, *Las nacionalidades* de Pi i Margall, *La nacionalitat catalana* de Prat de la Riba, etc. Ara ja és massa tard perquè te'n parli, però ho faré en una altra ocasió si la meva opinió t'interessa [...].

83

JOAN FUSTER A JORDI ARQUER

Sueca, 28-VIII-1962

Benvolgut Arquer:

[...] Joan Reglà no és mort —si no s'ha mort en els últims

mesos... Ara deu ser al seu poble, a l'Empordà. Però des de fa uns dos o tres anys resideix a València, on té la càtedra d'Història Moderna a la Universitat. Reglà era l'«ainé» dels deixebles de Vicens Vives. I com Vicens Vives, és un home devastat pel treball editorial més mediocre. Has llegit l'«Homenot» de Vicens, del Pla? Pla conta que Vicens hagué de passar uns anys terribles, en què es guanyava la vida confeccionant manuals escolars i llibres del tipus de *Mil homes célebres*, que de més a més li pagaven vergonyosament. Fa pena pensar que un home com aquell —i més ara, quan l'hem perdut— hagi hagut d'esmerçar tantes hores de la seva vida fabricant papers bèsties, que podia haver escrit qualsevol «negre» a preu fet. A Reglà li ha passat una mica això, també. Fins que ha guanyat la càtedra de València, les ha passades magres. Malgrat tot, la seva contribució a l'estudi del XVI i del XVII al Principat, i a la qüestió valenciana dels moriscos, és sòlida i molt estimada. Amb ell he fet dos llibres: el «Serrallonga», que ja coneixes, i un altre que es titula *El bandolerisme català*. Aquest últim té —o tindrà— dos volums. Ara acaba d'aparèixer el primer, firmat per Reglà, en edició de bibliòfil (paper fil, tiratge limitat i totes les punyetes pròpies del cas). Més endavant es publicarà el meu, en idèntiques condicions. *El bandolerisme català* és, més o menys, com el «Serrallonga»: una història dels «vostres» lladres, que fa Reglà, i un assaig sobre les repercussions literàries d'aquestes figures, a càrrec meu. També en aquesta nova obra ens limitem al «Barroc». El terme «Barroc», inicialment exclusiu de la història de l'art, és ara d'ús bastant generalitzat per a qualificar totes les facetes de la vida històrica de la mateixa època, facetes en les quals hom creu distingir uns trets comuns d'excitació (per dir-ho d'alguna manera). En un altre llibre —sempre hi ha un altre llibre per venir— meu, del qual ja t'he parlat, sembla, en una altra ocasió, *Poetes, moriscos i capellans*, hi trobaràs algunes precisions incidentals sobre tot això. (Confio que a l'octubre els meus «Poetes etc.» seran en llibreria: només falta relligar-los). En dir «els bandolers catalans del Barroc», doncs, no he volgut dir sinó «els b.c. del XVI-XVII» (aproximadament). De bandolers, és clar,

n'hi ha hagut i n'hi ha, a tot arreu i en tots els temps, probablement. Però sembla que hi ha moments —en aquest o en l'altre país— en què les condicions socials afavoreixen l'eclosió d'un bandidatge particularment esplèndid. Braudel ha estudiat el bandolerisme mediterrani del Barroc, del qual el cas català no és sinó un episodi. Característiques diferencials? Sens dubte hi ha molta distància entre Serrallonga i José M^a el Tempranillo, entre un bandoler del Principat o del País Valencià —també en teníem— del XVI-XVII i un trabucaire o un «roder» del XIX. Com a individus, no ho sé. Sí, tanmateix, com a fenomen històric: cada època té el seu bandoler, el bandoler que es mereix. Pel que fa a la llegenda, potser ja la cosa és més uniforme. «El que a los ricos robaba y a los pobre socorría»: això que deien els andalusos de Diego Corrientes o els madrilenys de Luis Candelas, segurament ho deien els anglesos de Robin Hood, molts segles abans. En fi... El teu escoli a la diferència de tractament, per Maragall, entre el Comte Arnau i Serrallonga, és molt suggestiu. Insistir-hi, seria tant com endinsar-se en el laberint literàrio-sentimental del senyor Maragall. Personalment no hi goso. El final del Comte Arnau maragallià m'ha semblat sempre una mica absurd: què vol dir això que el mític destí del comte estigui a la mercè d'una cançó? Però hi ha una cosa evident: el senyor Maragall, del *Brusi*, sentia un «feble» per Serrallonga: una simpatia més «greu» que la que pogués sentir don Víctor o el poble analfabet... [...].

I ara, parlem d'en Pla. He estat uns dies a casa seva, al mas. Des del mas Pla com a centre d'operacions, he recorregut una mica l'Empordà: Roses, Vilabertran, Figueres, Empúries, l'Escala, Sant Feliu de Guíxols (a veure Gaziel), etc. Jo havia conegut Pla a Sueca, fa uns tres o quatre anys. Va venir a veure'm un dia, de retorn d'un dels seus viatges periodístics per l'estranger. Havia desembarcat a Alacant, i d'Alacant vingué a casa. Després ens hem vist diverses vegades a Barcelona. Crec que em té en bona consideració, i m'ha ajudat a aconseguir col·laboracions a *Destino* i al *Correo Catalán* (imagina't!), que constitueixen una part dels meus mediocres ingressos regulars. També ha escrit

alguns papers sobre mi, bastant afectuosos. Però tot això és anècdota personal. Com a home, ja és un tipus complex, en Pla! Per exemple, darrera la seva pinta mig bohemí, és un dels treballadors —literaris— més incansables del país. El fet d'haver publicat molt en castellà últimament —ell, si no recordo malament, sempre havia col·laborat, amb més o menys assiduïtat, a la premsa de Madrid— ha provocat, per part dels puritans de la pàtria, una certa aversió a la seva figura. Sobre el problema en general dels catalans que han —hem— d'escriure en castellà per guanyar-nos la vida, ja vaig dir alguna cosa a *Pont Blau*, en una polèmica a propòsit de «feu» Ors. Conec molts patriotes *enragés*, que no es gasten ni un cèntim a comprar llibres en català, i que, en canvi, es permeten el luxe d'esquinçar-se virtuosament els vestits —uns vestits metafòrics, no cal dir-ho— davant el pobre home de lletres que es veu obligat a escriure en castellà: sense comptar, d'altra banda, que el mateix animal patriotard redacta en català la correspondència del seu negociet! Bé. Doncs Pla, malgrat això, és sens dubte, l'escriptor català que més ha escrit en català en aquests darrers anys. La pila de llibres que ha publicat no és res al costat de la quantitat fabulosa de material que té inèdit. Quant al valor específicament literari de la seva obra, pot dir-se, d'entrada, que és molt desigual. Però hi ha un altre fet innegable: és un autor llegit. La gent compra i llegeix llibres d'en Pla. Estic convençut que ell aguanta, personalment, una enorme porció de la «lectura» catalana actual. Si prescindíem de la seva obra, ens trobaríem ja només amb «obretes», minses en volum, i d'escassa demanda per part del públic. Aquest mèrit, no l'hi negarà ningú. Em fa la impressió que si sumàvem els exemplars de Pla editats i consumits en els darrers vint anys, ens donaria una xifra aproximada a la suma dels exemplars de tots els altres escriptors catalans vivents de la mateixa etapa. Ho trobo significatiu. Aquest fet, és clar, es podrà discutir des de molts angles, a l'hora d'interpretar-lo. Però abans d'entrar en qualsevol objecció literària o ideològica, caldrà considerar el fenomen Pla des del punt de vista dels interessos de l'idioma. I des d'aquest punt de vista, Pla és l'autor que més s'ha fet llegir a la nostra època: vol dir-

se, doncs, l'autor que més ha fet llegir el català. Perquè, no sé si ho saps, els catalans no llegeixen en català... Merda!

La frase que dius que li atribueixen, de vendre's al millor postor, no crec que sigui inexacta. Entra molt bé dins la psicologia de Pla. No sé si saps que, en els últims temps, *El Correu Català* ha deixat de ser propietat exclusiva dels carlins i que hi ha interessos de determinats grups de la indústria cotonera. Aquesta participació cotonaire ha commogut bastant l'estructura interna del vell òrgan ultra, de manera que al costat d'escrits folklòricament carlins hi trobes col·laboracions d'un marcat caràcter liberal —en matèria d'economia, sobretot, i en d'altres matèries. Pla entrà a formar part de la plantilla de col·laboradors de la casa. I conten que, a l'endemà, ja anava dient: «Ara m'he venut a la Comunió Tradicionalista-Cotonera». En el fons de tot això, no hi ha, però, sinó sarcasme. Més que cinisme, sarcasme. Ve a expressar, en definitiva, l'amargor del literat davant la servitud a què la migradesa de l'estructura social de Catalunya el condemnen. La major part dels lletraferrits de casa nostra són bons homes que escriuen els diumenges a la tarda o algun vespre havent sopat: són sacrificis meritoris que donen per resultat magnífics llibres de versos i alguna novel·la escadussera. Com que «treballen» fora hores, només marginalment pensen en la retribució de la seva feina literària. I «así nos luce el pelo», que diuen els castellans. Vull dir que una bona part de la nostra gent de lletres no rendeix, al llarg de la seva vida, en una mesura proporcionada a les seves capacitats. Pla ha volgut guanyar-se la vida escrivint —i jo també—: la conseqüència immediata és que ha hagut de dissipar-se en una tasca periodística no sempre neta. Potser s'equivocà en voler ser un professional de la ploma en un país on aquesta professió no és possible. Bé. Però el fet és aquest. Gràcies a la professionalització, Pla ha pogut —o s'ha vist obligat— a escriure com un descosit. No ens en podem queixar.

Tanmateix, seria equivocat de creure que, en «vendre's», Pla hagi fet trampa. No! Si ha estat a sou del senyor Cambó és, sens dubte, perquè el senyor Cambó li pagava: però ell creia sincerament en el senyor Cambó. Ignoro si el senyor

Cambó arribà a fer-se càrrec del valor d'En Pla: sospito que no. I no vull dir que En Pla fos un incondicional de Cambó. Però és evident que En Pla és l'intel·lectual burgès més burgès —en l'acceptació que un socialista donaria al mot— que hi ha hagut per ací. Totes les seves giragonses ideològiques, totes les «Historias de la II República», tots els «Cambó» i tantes coses més que se li poden reprotxar —fins i tot l'haver estat «espia de Franco» (!)—, són trets que responen als moviments paral·lels del catalanisme burgès dels darrers 50 anys. O no? Les idees d'En Pla són les idees del burgès indígena; les peripècies de la seva «evolució» són les que ha passat la burgesia autòctona. Avui, en part, Pla té sobre el lector burgès català gairebé tanta autoritat moral com en el seu temps en tenia don Joan Maragall. I si dic «gairebé» és perquè, en la mida que és un escriptor a sou —fotut—, Pla té, de tant en tant, reaccions virulentes, i es burla dels burgesos com no ho hauria fet mai don Joan. La burgesia li ho perdona, al capdavant —«són coses d'En Pla!»—, però se'n ressent. Analitzar la mentalitat d'En Pla equivaldria a fer una ameníssima dissecció de la mentalitat burgesa catalana. Ara: malgrat aquest substrat ideològic, ell és un escriptor «objectiu»: en tant que els seus llibres reflecteixen el paisatge «humà» i «social» del país, i deixant de banda algunes arbitrarietats de judici, són, evidentment, un bon testimoni de la vida catalana. En aquest sentit, els ignorats fabricants d'*Horitzons* han dedicat en el seu últim número un estudi als *Homenots*, que respon a aquesta convicció. Crec que tenen raó. Potser ara et preguntaràs com jo, després de reconèixer tot això, sóc capaç d'afirmar que En Pla és l'intel·lectual «més d'esquerres» que tenim. Com que l'afirmació és d'un obvi relativisme, basta fer la comparança: la meva conclusió es pot provar amb textos en la mà. I és que, En Pla és fonamentalment un gran materialista. Un materialista burgès, naturalment: però materialista. Que és la cosa més d'esquerres que es pot ser en aquest país —i en qualsevol altre [...].

Sueca, 5-IV-1963

Benvolgut Arquer:

[...] Però hi ha hagut més coses. Precisament en l'origen d'aquests episodis hi ha la figura d'aqueix Diego Sevilla Andrés pel qual s'interessa el teu amic. Diego Sevilla, de més a més de ser prof. de Dret Polític a la Facultat de Dret de València, és vicepresident de la Diputació Provincial i alguna altra cosa més d'aquesta mena. La seva ideologia ja la deus conèixer, o n'hauràs sentit parlar al teu amic: és, simplement, un reaccionarisme sistemàtic i monolític, més ultra que les pròpies posicions oficials. Bé. Doncs aquest senyor, vigílies de Nadal, va publicar al diari *Levante* de València un article titulat «Burguesía y separatismo». Si en tinguéssis un retall te l'enviaria: era un paper demencial i còmic. Venia a dir: «Això no pot ser; a València, els catalanistes ens tenen dominats, a la pobra gent que parlem en castellà; ens fan 'lavados de cerebro' i 'discriminaciones'; i qui són aquesta gent?; 1) uns servidors de la plutocràcia barcelonina, 2) uns nazis, perquè propugnen un racisme català a València, 3) separatistes, és clar, i 4) comunistoides». L'article em va fer riure i res més. Al cap de tres o quatre dies, el mateix Sevilla hi insistí, i anuncià la publicació d'una sèrie d'articles sobre el tema «Centralización y satelización» o una cosa semblant. És clar que això ja era una mica perillós. I vaig decidir sortir-li al pas. Vaig escriure un article convençut que no me'l voldrien publicar, però amb la intenció d'enviar-lo directament, en còpia, a Sevilla a fi de fer-li veure quina era la meva opinió, no sobre el fons de la qüestió (que prou que la sap), sinó sobre l'honestetat intel·lectual de la seva actuació periodística. Això era una ingenuïtat, però calia fer-ho per raons tàctiques. Jo coneixia Sevilla perquè n'havia estat deixeble a la Universitat i perquè ens havíem tractat una mica, en encontres fortuïts, a la redacció del periòdic. Suposava que el director de *Levante* no em voldria publicar l'article, i en tenia bons motius: aquest fulano —

sinistrament sagristanesc — és també diputat provincial, coreligionari de Sevilla i tan anticatalanista com ell. Però, amb gran sorpresa meva, el tal director volgué publicar el meu paper. Me'l va fer rectificar en algun punt, massa insolent d'expressió, però volgué publicar-lo. L'home aspirava a marcar-se un farol de liberal i de passada donar una mica d'amenitat polèmica al diari. En principi, jo vaig negar-me a fer les rectificacions que m'indicava, i era jo qui es resistia a la publicació. «Le harás un favor al periódico», m'assegurà el director. Com et deia, vaig accedir. El director, però, abans de donar-lo a la impremta, va passar l'article a Sevilla, el qual se'l mirà, i despectivament digué: «A ese le trituro yo en veinte líneas». Tots contents, doncs: jo contestava; el diari feia polèmica presentant-se com un camp neutral, i Sevilla em retrucava victoriosament. I el meu article aparegué. El que Sevilla no s'esperava, però, era la repercussió que havia de tenir. Perquè ell és un home atrabiliari, violent i fanàtic, i compta amb una prodigiosa quantitat d'enemics o almenys de gent que li té mania. Tot aquest públic va acollir la meva rèplica amb l'alegria que pots suposar. El contingut del meu article es reduïa a dir: 1) que la caracterització del catalanista valencià a base de servidor de la plutocràcia barcelonina-nazi-separatista-comunista era ridícula i falsa; 2) que qui té la paella pel mànec i fa «lavados de cerebro» i «discriminaciones» no érem pas, ai!, nosaltres; 3) que qualsevol discussió sobre el tema, per ser fonamentalment política, era impossible en les circumstàncies actuals. Però això era el de menys. Els lectors —des del professorat de la Facultat de Dret fins a l'últim bidell de la Diputació— van divertir-se amb el simple fet que algú li les cantés clares, al Sevilla. I això, el Sevilla, ja no s'ho va poder empassar. No ho havia previst. I no contestà. Se n'anà al governador civil a queixar-se: el diari, un diari de la premsa del Movimiento!, publicava articles com el meu, que eren veritables atacs, no a ell, sinó al règim. El governador cridà el director de *Levante* i li va fer un sermó: allò no era un atac a Sevilla, era un atac al règim. I el director sentí que sota el seu cul vacil·lava la cadira directorial.

Fins aquí el primer acte de la comèdia. Per aquells matei-

xos dies apareixia a les llibreries una nova obra meva, en castellà, *El País Valenciano*, de la sèrie «Guías de España» de Ediciones Destino. És un llibre descriptiu, sense gaire interès, però proveït d'una densa il·lustració (400 fotos, estupendes) i una presentació bastant aparatosa. Un llibre de 450 pts., per a rics. Està escrit, com és lògic, a la meua manera i des dels meus punts de vista. He atacat molts tòpics afectuosament cultivats pel bestiar localista, i he puntualitzat la mitja dotzena de veritats històriques i econòmiques que els valencians de ciutat no volem acceptar. Al costat de *Nosaltres, els valencians*, és un text inofensiu i tímid. Però el país és com és, la meua «Guía» ha causat més impressió, en general, ací, que *Nosaltres, els valencians*. No que aquest últim llibre no s'hagués venut: uns 1.500 exemplars és bona xifra, entre Morella i Elx —vull dir en la sola regió valenciana—, per a un volum escrit en català. Ara: *El País Valenciano* ha anat a parar a mans de gent incapaç de llegir el vernacle, castellanistes o castellanitzats, i aquests individus no han sabut encaixar el cop. Immediatament se'n parlà a tot arreu. Les opinions van dividir-se. Els «altres» m'acusaren tot d'una d'atemptar contra les més sagrades essències locals: que si deia que St. Vicenç Ferrer era un personatge «histriónico y vocinglero», que si posava en dubte l'autenticitat de tal o qual relíquia, que si deia que la cuina valenciana és cuina de país pobre (paella a part), que si hi mostrava desdeny per l'escultura de don Mariano Benlliure, que si... Sobretot: que si afirmava que els valencians érem catalans. Aquesta expectació excitada va començar a esplaiar-se en una enquesta al diari de la tarda *Jornada*, on els uns em denunciaven com a mal valencià i els altres m'exaltaven com a definidor del país. I de sobte, un dia, *Levante* es despenjà amb un article sense firma, que ocupava una pàgina sencera, en el qual, amb l'aparença d'una crítica literària, va esclatar tota la fúria i tot el pus polític de l'aliança regimental-localista. L'article havia estat escrit pel senyor Almela i Vives, poeta vernacle, cronista oficial de València, exautor de llibres per a la Barcino, excol·laborador de la *Revista de Catalunya*, de *Mirador*, de *La paraula cristiana*, i actualment anticatalanista rabiós. El

procediment «crític» va consistir a extreure del llibre unes quantes frases xocants, que havien de sorprendre infal·liblement la bona fe del lector mitjà. Algunes d'aquestes frases, fora del seu context, prenen un aire absurd. D'altres, van ser amablement mutilades, a fi de presentar-les com a més odioses: per ex., una que, fent referència a l'habilitat de les dones locals per confeccionar plats d'arròs, subratlla la varietat d'ingredients posats a contribució: «fins i tot rates de marjal, com deia Blasco Ibàñez en tal novel·la». Doncs bé: l'al·lusió a Blasco és eliminada, i hom s'ha indignat moltíssim perquè vaig propalant que els valencians mengem rates —com uns vulgars xinesos... Tot això és ridícul. Però el director de *Levante* (li diuen Adolfo Cámara) havia trobat la manera de «compensar» la seva rellescada en publicar el meu article —de rèplica a Sevilla: la compensava amb aquesta emfàtica diatriba contra mi i, de passada, contra el sector catalanista. Perquè en la «crítica» en qüestió, un dels apartats més inamistosos es centra en el tema de la catalanitat del País Valencià. El problema, com és natural, no l'enfronten netament: es limiten a recórrer al truc demagògic d'insinuar que tracto de negar la «personalitat» del país.

Vint-i-quatre hores després de publicar *Levante* això, l'altre diari del matí, *Las Provincias*, reproduí íntegrament l'anònim paper d'Almela i Vives. El director d'aquest altre diari, un tal José Ombuena, típic escriptor amb vocació de «glòria municipal», havia fet gestions en Ediciones Destino per fer ell la «guía» de la regió valenciana. Com que els de Destino me l'encarregaren a mi, l'home n'ha quedat molt ressentit. I aprofità l'ocasió per desfogar-se. *Las Provincias* no s'acontentà de reproduir la «crítica» de *Levante*, cosa que va fer diumenge, a tot honor (una altra pàgina sencera), sinó que en el número següent, de dimarts, em dedicà tres columnes més. I aleshores, oberta la vàlvula, va entrar en el joc tota la púrria anticatalana de la localitat. Un grupet de senyors (Adlert, X. Casp, un parell de clergues, i dos o tres més individus desconeguts) van publicar una carta oberta: «como católicos i valencianos», deien, «y para evitar confusiones», feien constar que no tenien res a veure amb «la ideología que Joan Fuster representa

en València» (!). L'endemà, un altre poeta vernacle, Josep M. Bayarri, autor —l'any 33— d'un llibre que es titulava *El perill català*, m'acusava d'«heterovalenciano» (a Sanchis Guarner, de «subfilòlogo»), demanava que les autoritats en matèria de turisme confisquessin el llibre i altres coses per l'estil. La campanya durà una setmana sencera, en *Las Provincias*. *Levante* no tornà a dir res més, fins que uns dies més tard publicà una nota dient que: «hemos recibido varias cartas de lectores», unes contra mi, i d'altres a favor (aquestes «poniendo también un fervor arrebatado y hasta delirante»); però, seguia, «no vamos a realizar el escrutinio de los pros i de los contras»; afirma que l'article de crítica, si es publicà sense firma, és perquè «expresaba totalmente la opinión del periódico» i tenia el caràcter d'editorial; es nega a obrir polèmica sobre el llibre, «que ya sabemos sería de buenos rendimientos publicitarios», etc. Com a perla d'aquesta nota, te'n copio el passatge final: «Por lo demás, no deja de ser curioso que alguno de los que nos escriben y que con tanto apasionamiento se desmelenan por la llamada libertad de opinión, se encrespen airados y amenazantes cuando la que se ha expuesto no coincide con la suya» (!). Durant la setmana de falles, per instigació del «concejal» president de la Junta Central Fallera, una pobra comissió de falla va treure, en la «cabalgata del ninot», una comparsa al·lusiva al llibre, i em van cremar en efígie davant l'Ajuntament de València. Imagina't! No cal dir que durant més de quinze dies, jo i el meu llibre érem el tema de conversa inevitable a tot València i pobles adjacents: a les barberies, a les escoles, als bars, a tot arreu. M'han fet famós en un obrir i tancar d'ulls. Gairebé quinze anys de publicar llibres no m'havien servit de res: ara, amb un de sol, em trobo més famós que la Chelito.

Per a mi, l'incident ha tingut un alt valor de «test» sociològic. Personalment, no m'hi he sentit gaire commogut. Sóc liberal per temperament, i trobo correcte que qui no pensi com jo es despatxi a gust, si pot, des del seu punt de vista. Només em fotia el fet de no tenir possibilitat de contestar. Era *tota* la premsa de València que m'atacava: el tercer diari, *Jornada*, en restà al marge, i d'altra banda,

és un periòdic d'escassa circulació. Inerme, sense tribuna, m'he limitat a veure venir, que sol dir-se. Els meus amics, en canvi, ho han pres a la valenta, i els dos directors dels diaris han rebut cartes d'una virulència i d'una mala llet «delirantes». D'altra banda, com que es van negar a publicar ni una ratlla a favor meu, de les moltes cartes de lectors que van rebre, la impressió que la cosa ha fet és la de ser una maniobra oficial. No ho era, però ho semblava. Conseqüència: el sector liberal del país ha vist en mi una «víctima». Les adhesions rebudes de gent fins ara desconeguda per a mi, de les més diverses ideologies no regimentals, han estat considerables. Els nois de la Universitat ha reaccionat com era d'esperar. Van fabricar-se també una carta oberta, i amb 160 firmes «de joves obrers i estudiants valencians» van anar als diaris amb la pretensió que la publiquessin. Fou inútil però hi ha- gué la seva mica d'altercat i tot. Des d'unes emissores de ràdio de pobles del voltant de la capital, on els xicots fan emissions en català, han contraatacat amb gràcia i intenció. I el llibre s'ha venut bastant bé, mentrestant. Si en comptes de valer 450 pts., n'hagués valgut només 100, l'edició s'escotaria. El balanç final ha estat positiu, crec jo. En primer lloc, aquesta explosió anticatalana ha servit per airejar el problema en termes polèmics intensos, com potser mai no s'havia produït a València. En segon lloc, ens han concedit públicament bel·ligerància. Després: ha predisposat el sector liberal a favor del problema (sense, però, que jo em faci massa il·lusions sobre el particular). Finalment: han provocat un aclariment de posicions entre els «valencianistes», del qual ha resultat que alguns han ensenyat l'orella, una orella sospitosa, precisament per vincular-se a una confabulació d'origen regimental. Tot això ho trobo satisfactori. Per contra, hi ha un aspecte negatiu: l'home del carrer, despolititzat i despersonalitzat (nacionalment, vull dir), ha quedat desconcertat, perquè no ha pogut tenir accés sinó a una sola versió de la disputa, la dels nostres contrincants. Això ha fet que en molts casos hagi reaccionat instintivament sobre la base de l'amor propi localista, que sentia ferit per les meves paraules. Ha quedat demostrat, si és que ho havíem oblidat, que la manca d'un

mitjà periodístic d'influència sobre l'opinió pública és una situació d'inferioritat política notòriament perillosa. De moment, no hi ha res a fer en aquest terreny. Però el dia de demà no podem seguir en el pla dels valencianistes de la preguerra, que es limitaven a fer uns setmanaris irrisoris, de vuit pàgines, avorridíssims i absurds. Si volem fer res, si volem actuar seriosament, haurem de proveir-nos d'un diari, o almenys d'un setmanari d'abast popular. La idea d'un setmanari —en castellà ara— d'aquesta mena no és improbable actualment: només ens caldrien diners. Ho haurem d'intentar, per poc que puguem, sense esperar a temps millors [...].

85

JAUME BALIUS³⁴ A JORDI ARQUER

21-XII-1963

[...] Em parles de què faig jo a la CNT. Pràcticament no faig altra cosa que mantenir contactes amb una colla de companys i amics personals que són molt bona gent. Amb qui em lliga una amistat fraternal és amb el Manent. És un vell amic. És un home bo i generós i bon català.

Jo accepto dintre de la CNT les Aliances Obreres i les enteses amb tots els sectors democràtics [...].

Jo crec, o almenys penso, que lo de Catalunya també està molt oblidat. No creus tu que seria convenient la constitució a París d'un Comitè Pro-Llibertat de Catalunya, sota la presidència d'un Ventura Gassol o d'un Pau Casals encara que sigui amb caràcter honorífic i manejat el comitè per un home dinàmic com tu, i respaldat per molts cenetistes catalans que accepten i senten la causa de Catalunya [...].

34 Balius i Mir, Jaume (Barcelona, 1904-Hyères, França, 1980): anarquista faïsta; durant la guerra, va ser afí a Los Amigos de Durruti.

19-IV-1964

Estimat amic Balius:

[...] jo he estat expulsat de la CNT per polític, per haver-me presentat per diputat. En canvi la CNT per sota mà sempre ha recolzat certes candidatures i ningú no ignora que Barriobero, Pavón, etc., eren elegits gràcies als vots cenetistes. I mentre jo trobava tancades les pàgines dels periòdics de la CNT el diputat Samblancat hi col·laborava i ara a l'exili àdhuc han col·laborat a la premsa cenetista membres del govern republicà a l'exili com Fernando Valera i Juli Just etc. Cal també que tingui un programa clar quant a l'acció municipalista, car és absurd acceptar com ho fan alguns que es pot participar a l'elecció dels petits ajuntaments —allí precisament on no hi han obrers, car la gran majoria de la població està composta de propietaris pobres— i no en les de les grans ciutats en les quals hi han les grans concentracions obreres. En fi, no és ara ni amb una carta que puc exposar tots els problemes que la CNT cal que es pronuncii clarament i un cop adoptada una resolució cal que s'hi mantingui i no deixar en nom d'una llibertat mal entesa que facin el que vulguin els que no hi estiguin conformes. Li cal a la CNT un mínim de cohesió, d'acció constant per aplicar les resolucions adoptades regularment i democràtica.

5) —Tu em parles del problema català. És un dels quals la CNT cal que prengui una posició clara en favor o en contra. Fora embuts! I no se li deixarà bivaquejar com un nòmada errant pel camp del dubte permanent, de la irresolució i de fumoses preteses concepcions pseudo internacionalistes. Car la CNT s'ha pronunciat clarament en favor de la independència d'altres nacions, però quan es tracta de les nacions peninsulars sotmeses per l'Estat espanyol, llavors s'escuda en el federalisme, les autonomies de llengua i cultura —encara que a Catalunya, a Euzkadi i Galícia fa les seves publicacions en castellà i la seva aportació a les respectives

cultures és nul·la— i no planteja clarament que es tracta de nacions sotmeses a un poder estatal estranger. Jo ho vaig dir l'estiu passat a la Montseny i li vaig fer remarcar que amb la força que la CNT té a Catalunya podria aspirar a fer de Catalunya la primera república llibertària del món. Ningú del camp socialista no s'oposaria a un règim llibertari que proclamés la independència dels països de llengua catalana. I jo espero aquesta aportació decidida de la CNT car al contrari sorgirà un sindicalisme català al marge d'ella [...].

Jo he estat clandestinament a Catalunya i hi he parlat aquest llenguatge clar i resolt. Va produir estupor pel fet que no hi estaven acostumats. Tinc la sensació que si aquest llenguatge i aquestes idees hi haguessin estat predicades existiria un potent moviment nacional independentista. La prova la donen uns quants xicots valencians que en un ambient molt menys propici que el de Catalunya han creat un cert estat d'opinió entre les joventuts estudiantines, obreres i pageses les quals no volen saber res d'un valencianisme provincialista i es proclamen nacionals catalans. Amic Badius: són orbs els que no comprenen que actualment i en potència la força més revolucionària que amenaça l'estat unitari i centralista espanyol són els moviments d'alliberació nacionals. Si a n'aquesta força potencial formidable hi poguéssim ajuntar el potencial revolucionari obrer podríem fer alhora les revolucions nacional i social. És una llàstima que els anarcosindicalistes i els sindicalistes revolucionaris no ho comprenguin encara. Però en política com en física el buit no existeix i el que no faci la CNT ho faran altres forces. És solament, una qüestió de temps [...].

I tu hauries d'aprofitar les condicions excepcionals de vida en les quals ara et trobes per escriure una mena de monografia sobre «Els amics de Durruti», els seus orígens, la seva acció, els seus propòsits, els seus objectius. En la vida cal no perdre inútilment quan hom gaudeix de la possibilitat de treballar tranquil·lament.

21-4-1964

Estimat Jordi Arquer:

Acabo de rebre la teva del 19 d'Abril. No puc escriure't a màquina doncs em veié obligat de vendre-la per manca de recursos.

Jo estic completament identificat amb tot quant em dius.

Jo crec que els problemes nacionals són l'arma més poderosa per canviar la fesomia de la Península Ibèrica. Crec com tu que s'ha de parlar d'independència de Catalunya.

Però la manera de poder atraure la militància cenetista cal buscar una plataforma que com et deia en la meva lletra anterior pot ésser un «Front Nacional Català» del que han d'ésser marginats els moscovites. Hi han cenetistes com el Manent i el [***] i altres que a ben segur acceptarien figurar i actuar en un Front Nacional Català.

Tu ja coneixes Manent. Posa't d'acord amb ell i jo cooperaré [...].

15-VII-1964

Estimat Balius:

Després de les 2 cartes que m'has enviat des que estàs a Hyères, propugnant per la independència de Catalunya, m'ha sorprès el teu recent article de *Le Combat Syndicaliste* «Por el triunfo de la Revolución Social» en el qual traces un programa en 8 punts per l'endemà de la caiguda del franquisme i no fas la més petita al·lusió a la destrucció de l'Estat centralista espanyol i al recobriment de la independència de les nacionalitats que oprimeix.

És que el que m'has escrit a mi en privat, no ho vols dir

públicament a la premsa cenetista, per no topar amb els companys sindicalistes i anarcosindicalistes?

Jo crec que actualment, el primer punt d'un programa veritablement revolucionari, és que la classe obrera propugni per la independència de Galícia, Euzkadi i Catalunya. Destruir i no substituir l'Estat espanyol és la tasca més urgent.

89

ANDRÉS SABORIT³⁵ A JORDI ARQUER

Ginebra, 19-VIII-1964

Estimado amigo y compañero Jordi Arquer:

Acaba de llegar su extensa e interesante carta, a la que contesto con el gusto de siempre.

Muy agradecido a Claude Harmel por los ejemplares que me remitió, que he leído con atención. Se lo agradezco de veras.

Conocía algunas andanzas de los comunistas españoles de las dos ramas, pero no tantas como usted me refiere. Desde luego, supe hace tiempo por persona que no podía equivocarse que Álvarez del Vayo estaba con los chinos y frente a los rusos. Esto era cierto cuando quien me lo dijo me lo garantizaba por razones que le aseguro son serias. Hoy, no sé.

Tengo los libros de Enrique Castro, pero *no recuerdo nada especial referente a Vayo*. No los he vuelto a releer. Desde luego, Fraga hará bien —desde su punto de vista— reproduciendo todo lo que le pueda servir para mantener al público español en tensión contra todos nosotros. *Enrique Castro me han dicho que vive hace tiempo en España*. No sé si también habrá regresado *Jesús Hernández*. Con ninguno de los dos sostengo relaciones ni las sostuve. No he leído ninguna publicación de los españoles achinados. Naturalmente, *esa desautorización contra La Pasionaria y Carrillón les tendrá sin cuidado*. Lo triste es que la prolongación de

35 Saborit, Andrés (Astúries, 1889-València, 1980): dirigent del PSOE.

la dictadura favorece, aunque parezca mentira, a los comunistas. No obstante, creo que se exagera mucho acerca de la fuerza que tienen en España.

Conocía a Marcelino Magdalena. Era de mi etapa. Cuando le conocí era socialista en Mieres.

Me han ofrecido el libro de Dolores de que me habla. Lo leeré. *Estoy en relaciones con Bollothen, a quien advertí algunos errores graves en su libro.* El tono general es de hombre bien intencionado, pero los de siempre, como facilitones que son, *le han metido informes exagerados o desfigurados, en algunos casos.* Confieso que me negué a darle datos cuando me los pidió, al principio. No tenía ninguna garantía para fiarme.

No he leído el libro de Santillán.

[...] Amaro pudo haber hecho un buen libro. En grabados y papel —¿de dónde *habrá salido ese dineral?*— está a gran altura. En datos serios, no vale nada. Le conocí en su juventud. Usted le refleja bien [...].

90

[JORDI ARQUER] A [PAVEL ET CLAIRE THALMANN]

2-VI-1966

Mes chers amis Pavel et Claire,

[...] Je peux même vous faciliter, si je le peux, ce que vous me demandez, malgré que ce soit pour l'Espagne et non pour la Catalogne, malgré que l'Espagne est le pays que domine ma Catalogne natale... Entendus?

Si je ne vous ai envoyé le livre d'Henry Rabassaire (Henry Pachter, c'est parce que je ne pouvais pas, mais je n'oublie pas que je vous ai promis un exemplaire de l'édition castillane que doit paraître prochainement à Buenos Aires et je le ferai ainsi qu'il m'arrivera).

Je savais —vous mêmes me l'avais écrit— que vous aviez parlé à la Télévision de Cologne sur la guerre d'Espagne et je vous en félicite. J'ai trouvé des échos de votre émission dans la presse de l'émigration espagnole et si ceci vous

intéresse, lors que les coupures que j'ai fait me tomberont aux mains je vous les enverrais [...].

Il existe bien une douzaine longue de livres de poesies sur la guerre faits par des espagnols, même des chansons, mais elles n'ont jamais été à ma connaissance chantés par les miliciens. Son des chançons sans musique. Il n'y a même de ces livres (je n'ai quelques una) écrits par perssonnes qui n'ont été jamais au front.

Bien sur les miliciens bascs chantaient leur himne national le *Guernicako Arbola*, les républicains espagnols l'*Himno de Riego*, les catalans *Els Segadors*, j'ai entendu à notre front l'International chantée par des catalans, castillans, italiens, polonais et allemands, chacun dans sa langue et l'ensemble m'aparut magniphique... mais n'oubliez pas que j'étais en pleine euphorie révolutionnaire et prompt à saisir le cel avec les dents.

Pour ce qui fait les chançons communistes, je ne'n sais rien. Les socialistes espagnols son des gens tristes que ne chantent jamais. Quan à la furie anarchiste, c'est autre chose: Il y a quelques annés ils ont gravé un disque avec ces chants magniphiques. Vous pouvez écrire au camarade Roc Llop, 24 rue Ste. Marthe, Paris (10è) de ma part pour s'il n'a encore et expliquez-lui pour quoi vous voulez ce disque et à tout hasard demandez-lui s'il connaît des livres avec de la musique sur les chansons des miliciens aux fronts. Il est chargé de la librairie de la CNT à Paris et peut-être il peut savoir quelque chose à ce sujet.

91

JORDI ARQUER A JOAN FUSTER

27-IV-1967

Estimat Fuster:

[...] Era per dir-te el següent: el Casal de Catalunya de París ha organitzat per als dies 5, 6 i 7 de Maig la Festa del Llibre Català. Els organitzadors em vingueren a visitar per demanar-me la meva ajuda econòmica i sobretot que els hi

deixés llibres per exposar, especialment velles edicions, etc. Els ho vaig prometre i encara fa poc, la nit que celebrarem el sopar d'homenatge al simpàtic Raimon, un dels principals organitzadors em va dir que vindria de Bèlgica el gran Josep Carner i de Catalunya diversos intel·lectuals joves i em cità l'Espriu, Joan Triadú i algun altre que ara no em ve el nom a la memòria. I em digué que la setmana propera vindria a casa per emportar-se'n els llibres que els hi deixaria... però m'amagà que en el comitè d'honor hi havien posat gent que mai no han sabut que és l'honor, com el miserable Louis Aragon. D'això me n'he enterat després i naturalment com que jo crec que la cultura catalana no té res a veure amb els partidaris d'un règim de dictadura i que llibertat i comunisme urssià són dues coses incompatibles, jo he decidit no donar-los-hi ni cinc cèntims ni deixar-los-hi cap llibre.

A més Louis Aragon va ser director del diari comunista *Ce Soir* fundat i mantingut amb diners donats sense cap autorització pel «cèlebre» Dr. Negrín. És a dir que amb diners de la República, és a dir de tots, es sostingué un òrgan periòdic partidista que atacava de manera vil els que lluitàvem sense voler-nos deixar embriagar per l'estalinisme. No tothom ha perdut la memòria ni ha oblidat els articles d'Aragon.

Jo no sé com es pot lluitar contra una dictadura anant de bracet amb els partidaris d'una altra dictadura més sagnant i vil. En tot cas, el meu socialisme no admet res que vagi contra la cultura, la llibertat i la dignitat de l'home.

I si t'explico tot això és perquè no estic segur que els intel·lectuals catalans que han de venir estiguin enterats que es trobaran barrejats amb aquesta gentussa. Si ho saben és que n'accepten la responsabilitat i podrem atacar-los. Però si no ho saben, cal prevenir-los. Ja he previngut Carner. Però jo no conec les adreces de l'Espriu i en Triadú. I com que seré dels darrers o potser ni me l'enviaran el programa en el qual figuraran els noms de tots els que han de venir, t'escric a tu que formes part de la gran família dels intel·lectuals catalans, perquè facis córrer la veu i els que hagin de venir s'enterin del que passa i no es trobin davant del fet consumat.

Ara fa molt de temps que no sé res de tu, a part natural-

ment que l'altre dia en Raimon em va dir que havies passat mals moments, malalties dels teus pares. Si et queda un moment de lleure fes-me uns mots. T'ho agrairé. Per cert que en Raimon em va dir que et preguntés, car ell sols en tenia notícies vagues, del que ha passat amb l'Álvarez, que sembla que fa aigües [...].

92

JOSÉ BULLEJOS A JORDI ARQUER

18-V-1967

Querido amigo:

Los datos que me pide en su carta, sin fecha, sobre Macià, puede encontrarlos en uno de los capítulos de mi libro: *Europa entre dos guerras*, donde relato en líneas generales lo que sucedió. No es cierto que la Unión Soviética ayudara financieramente a dicho señor en ninguna de sus actividades, ni tampoco en el intento de Prats de Molló. Más aún, la dirección del Partido comunista no tuvo conocimiento de este proyecto, hacía meses que se habían roto las relaciones con Estat Català. Por casualidad tuve noticias de lo que había sucedido, debido a que aquel mismo día pasé por París, vía Moscú, y quise visitar, con carácter exclusivamente particular, a Macià. Cuando llegué a su casa no pude entrar, porque acababa de ser ocupada por la policía francesa. Fue de esta manera, y al siguiente día por la prensa, que tuvimos conocimiento de la intentona fracasada.

Los dirigentes soviéticos, Zinoviev, Stalin y Bujarin consideraron a Macià como un buen hombre, pequeño burgués y revolucionario romántico. Con tono humorístico me dijo Bujarin que le parecía un don quijote resucitado. En cuanto a mí, creí a Macià un honrado revolucionario, idealista, muy del siglo pasado, y de formación política muy escasa.

De Andrés Nin, poco puedo decirle que usted no conozca. En Moscú era muy considerado antes de declararse públicamente trotskista, pues en realidad llevaba la dirección de la Internacional Sindical roja, a cuyo secretariado

pertenecía. En mayo de 1924 debía trasladarse conmigo a París, pero, debido a que interceptaron una carta de Rosmer, no pudo hacerlo, tachándole de pertenecer a la oposición. Sólo merced a una amplia entrevista que tuvo con Zinoviev, en la que explicó sus relaciones con los opositores, pudo evitar ser expulsado entonces del partido ruso. Al año siguiente fue enviado a París, a las órdenes nuestras, o sea de Bureau político del Partido español. A los pocos días de su llegada lo detuvo la policía francesa y fue expulsado a la Unión Soviética.

93

JORDI ARQUER A JOSEP TERMES³⁶

13-X-1968

Amic Termes.

Suposo que vau rebre la postal que us vaig enviar des d'Engordany.

No sé si heu fet alguna gestió referent a la biblioteca de l'amic Puig de Tolosa. Jo no he tingut lleure d'ocupar-me'n, car després de prop de sis setmanes d'absència, al tornar a casa hi vaig trobar tal quantitat de feina endarrerida i de cartes per contestar, que m'ha estat impossible d'escriure a Tolosa; a més tampoc sabia que dir a l'amic Puig, doncs no era jo que podia resoldre l'afer i de Barcelona, sols he rebut dues cartes, de persones diferents, dient-me que ja havien escrit al propietari de la biblioteca, però no em deien que haguessin arribat a un acord ni com es trobaven les negociacions.

Potser vaig fer mal fet de parlar d'aquest assumpte a diverses persones, però què voleu, estàvem a l'època de les vacances i quan parlava d'aquest assumpte, tenia la impressió que m'escoltaven amb l'orella distreta. I com

³⁶ Termes i Ardèvol, Josep (Barcelona, 1936): historiador.

que el que jo volia era que la biblioteca en qüestió (essencialment politicosocial) no s'esquitllés cap Amèrica, vaig pensar que parlant-ne amb diverses persones hi haurien més probabilitats que algú se n'ocupés. En veritat, mentre vagi a parar a Catalunya, el fet que enriqueixi una o altra biblioteca, pública o privada, per a mi és cosa secundària, doncs estic segur que àdhuc en el cas que de moment passés a ser propietat d'una persona a la curta o a la llarga passarà a ser del domini públic.

No recordo si vàreu ser vós o l'amic Josep Benet el que va dir-me que abans de fi d'any passaria per París. Jo us espero, l'un o l'altre —suposo que sou bons amics— i millor que passéssiu tots dos. Veuríeu la meva biblioteca i en parlariem per mirar de trobar una solució concreta. Estic ple de papers i ni la vida ni la mort no depenen de la meva voluntat i si m'interessa trobar una solució és per evitar que qualsevolga atzar independent de la meva voluntat, fos dispersada, car si no ho preveiés, abans de veure destruïdes les meves esperances que fos el fons de l'I.H.M.E.N.S. i al servei dels obrers de Catalunya i dels estudiosos de les lluites sindicals i socials, em veuria obligat a vendre-la a una institució estrangera. Ara encara hi seríem a temps completar les colleccions de publicacions de l'exili i de les publicacions d'altres països. I és ja urgent de les que siguin completes i de les que hi hagin anys complerts de fer-les relligar. Del contrari la tasca de recerca serà més costosa i difícil i a més corren el risc de deteriorar-se. Ja en tinc tantes coses que aviat no sabré on posar-les i no goso ni demanar més ni comprar res més, si no veig en perspectiva una solució adient. Jo he fet, amb els meus migrats mitjans tot el que he pogut pensant amb Catalunya i la seva classe obrera. Però ja he passat la seixantena, l'exili ha durat massa i pot encara en una forma o altra durar la situació present i urgeix trobar una solució per als anys que encara tot el que he arreplegat sigui guardat, cuidat, catalogat, enriquit. Creieu que el que ha passat amb la biblioteca de Mr. Southworth, per raons diferents de les seves, passés amb la meva.

Amb l'amic Cuito ja deu fer un bon parell d'anys que tenim converses, però amb els tràmits del que ell en diu

la institucionalització d'un Institut que se'n faci càrrec, de la meua biblioteca i arxius i altres aportacions (segurament també els llibres que ell recollí en nom d'un altre organisme que creà i que no ha anat endavant per manca de col·laboracions, segons m'explicà ell mateix), no hem arribat a cap acord concret [...].

Si la memòria no em falla de la meua biblioteca i de l'I.H.M.E.N.S. i possiblement de la biblioteca de Tolosa, n'he parlat també als amics Jordi Pujol i Coll i Alentorn.

Si vinguéssiu als Jocs Florals, tindríem ocasió de parlar de tot, sobretot si passada la festa us quedéssiu, com han promès de fer-ho altres que vindran de Catalunya i d'altres països, el dilluns i dimarts següents, que tindrem un ampli canvi de punts de vista i de confrontació de posicions per veure si podem arribar a un acord per establir un programa de realitzacions en favor de la nostra cultura [...].

Fa molts mesos, potser anys que vós sostinguéreu una polèmica entorn del llibre d'Enric Jardí *La ciutat de les bombes*. Sé que a l'època vaig fer una nota per parlar-vos-en, però ara no sé on la tinc entaforada. La qüestió és que voldria llegir els textos de Jardí i els vostres. Suposo que l'Enric Jardí és el fill d'en Jordi Jardí (no estic segur del nom) que a la col·lecció de *La Revista* d'en López Picó va publicar-hi dues plaquetes: una sobre les idees de Georges Sorel i l'altra sobre les de Proudhon. Ara veig que a la Selecta ha publicat *Tres, diguem-ne desarrelats*. Si l'heu llegit doneu-me la vostra opinió, doncs per les referències que tinc d'un article que ha publicat sobre el llibre un tal Joaquín Marco (els de l'exili ens és difícil conèixer les fonts directes) sembla que Jardí qualifica també l'Ors de «subversivo», «colectivista», «revolucionari» i «sindicalista». I jo dic: subversiu de què? Doncs em costa creure que quan hagué d'abandonar la Mancomunitat pels motius que fossin, tenia molt poc de subversiu anar-se'n a radicar a Madrid i escriure en publicacions reaccionàries i monàrquiques. El subversiu hauria estat quedar-se a Barcelona i combatre per les idees que li atribueix en Marco... si és que les tenia, que jo més dubtar-ne m'inclino a negar-ho. «Col·lectivista»... no conec cap escrit d'ell que defensi aquesta concepció i

els escrits que publicà quan una vaga cèlebre, era situar-se sense comprometre's per si les coses canviessin i la prova que devia ser així és que mai més no es recordà de defensar tals idees ni els homes per les quals combatien i amb el temps ja sabeu quin uniforme utilitzà de disfressa (no crec que tampoc hi cregués) i retornà quan sabé que no li passaria res i segurament ja sabia el càrrec que li tenien destinat. «Revolucionari», de què, pregunto jo i quant a «sindicalista», val més no fer broma. Les converses que hi hagueren a l'Escola de Treball invitats per Rafael Campalans, no tingueren cap transcendència. Ors doncs es deia Eugeni Ors i la d se l'afegí ell mateix quan tornà d'Alemanya, doncs el vanitós es creia que això vestia, ha estat sempre un presumptuós, inflat de vanitat, un narcisista enamorat d'ell mateix. Una anècdota el retrata qui era: un grup d'obriers de l'Escola de Treball un dia l'anaren a visitar ja no recordo per quin motiu (qui em contà l'anècdota va ser Joan Fronjosa, el socialista de la USC que més tard va ser diputat al Parlament Català) i els rebé la serventa i quan li manifestaren que volien parlar amb el Sr. Ors, aquesta els hi respongué sense vacil·lar: «Impossible, ara el mestre està pensant». Una resposta així sols li podia haver estat dictada pel Pantarca. Ara crec que s'ha reeditat, sembla que traduït al català *El nou prometeu encadenat* (aquesta sèrie d'articles, no figuren en les seves obres completes, que fa uns anys publicà La Selecta) amb un pròleg d'Enric Jardí. M'agradaria saber que diu aquest pròleg doncs temo que el jove Jardí no agafi el rave per les fulles.

També voldria saber què és aquest llibre o opuscle que Antoni Jutglar ha publicat: *Les classes socials a Catalunya* i a quina editorial ha estat publicat.

Quins són actualment els escriptors o investigadors catalans sobre els moviments obrers català i espanyol, els problemes socials i polítics, etc., i quines obres principals ha publicat cada un d'ells?

També m'han dit que la Banca Catalana ha publicat llibres sobre problemes econòmics; en Carner i Suñol va dir que me'ls enviaria, però mai no ho ha fet i quan darrerament vaig parlar amb Jordi Pujol vaig oblidar de preguntar-li.

Perdoneu de tantes preguntes i demandes d'informació. A desgrat que faig el que puc per estar al corrent d'aquestes coses, la llunyania fa que no pugui estar assabentat ni al dia ni exactament del nostre món intel·lectual en l'aspecte que a mi m'interessa essencialment. Per això em preparo per tornar i no haver d'estar sempre escrivint a l'un i a l'altre perquè m'assabentin del que es publica, passa, es diu i es fa.

Records als amics Peguero, a Casimir Martí si el veieu —dieu-li que vaig anar a casa seva i no hi era. A n'en Benet i les altres persones que en aquesta carta faig esment per haver-li parlat recentment.

I per vós, junt amb les meves més sinceres gràcies una cordial estreta de mà del vostre amic que us desitja molta salut i llarga vida per treballar amb l'encert que fins ara ho heu fet en la investigació de la història del nostre moviment obrer.

94

JORDI ARQUER A JOSEP TERMES

2-XI-1968

Amic Termes:

A primeres hores de la tarda d'avui ha vingut a visitar-me el vostre amic que està fent un llibre sobre el BOC des de la seva creació fins a finals de l'any 1933. Espero que sigui una bona cosa pels nostres militants que sàpiguen que hi ha hagut un partit de militants valerosos i clarividents que saberen resistir l'anarcosindicalisme confusionista, el reformisme socialdemòcrata i molt clodoalitzat (a Catalunya), la demagògia poca-solta i irresponsable de l'esquerra burgesa i enfrontar-se amb un pretès comunisme fet religió d'Estat i enverinant el moviment obrer en nom d'un internacionalisme falsejat que no era altra cosa que la cinquena columna de l'Estat urssià, agressiu i imperialista. Hi ha encara molt, molt a dir, a investigar i a escriure sobre el comportament dels comunistes espanyols (i el seu miserable apèndix pseu-

docatalà PSUC) quan la guerra d'Espanya al servei d'una potència estrangera. Espero que ben aviat estaré alliberat de traves personals que m'imposen el treball professional quotidià, per emprendre l'estudi d'aquest tema... [...].

He rebut carta de Puig Arnaus, de Tolosa, el qual m'escrivi que ha rebut cartes del Sr. Cuito al qual li ha enviat la llista complerta del que conté la seva biblioteca i que finalment li diu d'esperar, car les persones que han de finançar l'operació no són a Barcelona, etc., i una altra del Sr. Josep Maria Figueres (és un nét del Figueres que va ser president de la República) de RES, s.a. societat de la qual em sembla que ja us vaig parlar al qual també ha enviat el catàleg de la biblioteca en venda. I a ambdós ha enviat fotocòpies de la carta dels americans que li volen comprar la biblioteca, no per fer xantatge (conec prou bé Puig i Arnaus, per saber-lo incapaç de cap baixesa) per tal que no s'adormin, car altrament la vendrà a no-catalans. La carta d'en Puig Arnaus porta data del 16 d'Octubre i no sé si d'allavors fins avui les tractacions han evolucionat favorablement. Sóc un xic pessimista, car ni Cuito ni Figueres m'han escrit més. I serà una llàstima! No sé si vàreu ser vós que diguéreu que Dant va ser injust de parlar de l'«avara povertà dei catalani», però... Jo faria atracaments perquè aquests tresors bibliogràfics anessin a parar a Catalunya. Parleu amb en Benet, amb Jordi Pujol, que també n'hi vaig parlar, i amb en Cuito per veure tots plegats què pensen fer. Voldria que es fes l'operació car un cop començada segurament es voldria continuar i l'amic Puig Arnaus m'ha assabentat que si vull comprar llibres sobre la guerra d'Espanya, coneix molts nius tant a París com pel Migdia de França... i jo, personalment, no puc gastar-m'hi desenes de milers de francs; cal trobar els diners. Jo ja he fet prou. M'he dedicat a despullar catàlegs de llibreries, hi he anat comprant segons les meves possibilitats econòmiques. Però Puig Arnaus s'hi ha pogut dedicar d'altra manera. Ha venut quantitat de llibres als anglesos. Jo que he tingut de treballar cada dia matí i tarda, no hi he pogut dedicar més que una part de les nits a fer cartes a entitats, particulars i llibreries i biblioteques públiques per saber que hi havia per comprar, canviar. Ara

mateix fa pocs dies que he estat, venint de Zuric, a Ginebra per consultar els fitxers de la biblioteca de l'ONU que ha pres la successió de la de la SDN, la de la Universitat, la Municipal i no he pogut consultar la BIT car feia massa dies que ja estava absent del meu treball professional. He trobat i anotat les fitxes bibliogràfiques que interessen al nostre moviment obrer i a Catalunya. Així he descobert un cert nombre d'opuscles sobre el problema català que no coneixia. Tinc també totes les fitxes que fan referència a Espanya i Catalunya de la Feltrinelli, de Milan.

Als Jocs Florals, entre la gent que vingué de Catalunya, no hi vaig trobar ningú que s'ocupés d'aquestes coses, els que m'havien dit que probablement hi assistirien, no vingué ningú. Compreneu la meva inquietud? [...]

A n'aquesta reunió hi assistí un tal Faulí, Josep, que es presentà com redactor d'*El Correo Catalán* i col·laborador de *Tele-Express* i *Serra d'Or* i que començà per afirmar que a Catalunya no es pot fer res sense els comunistes. Quina és la situació a Catalunya que permeti fer una afirmació semblant? Això no pot dir-ho ningú que conegui el nostre món obrer. Això només pot venir d'aquesta fauna dita «intel·lectual» que creuen que el catolicisme progressiu (Faulí digué que ell era catòlic) i el comunisme despòtic i vil poden marxar junts. Haurà après el comunisme sota el mestratge (?) de l'excomunista Miravittles que com Faulí ara és també catòlic i també com ell redactor a *El Correo Catalán*? Tinc la sensació que hi ha a Barcelona dintre d'aquesta podridura de periodistes, petits intel·lectuals, gent de tertúlia, de club, de redaccions i salons, de cases editorials, lectors i consellers, etc., una gangrena que juga a fer de comunistes creient potser de vegades de bona fe, que dir-se comunista, comunitzant, amic dels comunistes, és adoptar una posició revolucionària. Res més allunyat de la veritable revolució socialista, que els comunistes de l'aparell dels P.C. que són en fet de veritables contrarevolucionaris. Vegeu a Espanya mateix que el PCE després de la terrible experiència de la guerra civil fa anys que predica una absurda «concòrdia nacional» i vol marxar del bracet dels catòlics, dels militars, dels falangistes d'«esquerra» i que

té al seu programa el restabliment del pressupost de culte i clerecia, que és un insult a la societat laica i un insult als veritables catòlics els quals refusen viure de l'Estat com si en fossin funcionaris. Bé, escric a raig i potser sóc un xic esquemàtic i incoherent [...].

«Mot de la fin»: hi ha un llibre que m'interessaria molt tenir: el del Padre Martín Torrent (1942), capellà de la presó de Barcelona, en el qual diu que del 1939 al 1942 foren trets d'aquesta presó 35.000 homes i dones, per ser afusellats [...].

95

JORDI ARQUER A BORIS SOUVARINE

14-VIII-1969

Mon cher Boris,

J'ai bien reçu votre lettre dernière. Je vous écris ces brefs mots en hate, car je parts ce soir de vacances vers Barcelona, où j'ai beaucoup à faire contre les communistes lesquels ont reussi par la première fois depuis la fin de la guerre civile a entre dans une forte de front unique démocrate catalaniste [...].

96

JOAN FUSTER A JORDI ARQUER

Sueca, 19-XII-1969

Benvolgut amic Arquer:

[...] Dels valencians que tu coneixes, no puc donar-te sinó informacions afables. En Ventura treballa força, a tots els nivells; està ple de salut i de quilos de carn; el Tribunal d'Ordre Públic acaba de sobreseure el seu processament. L'Alfons Cucó ha enllestit finalment la seva tesi doctoral sobre història del valencianisme, que serà un llibre molt important per a entendre la política valenciana dels darrers cent anys. Cucó s'ha casat i té una nena; fa de professor

d'Història contemporània a la Universitat de València. Vicent Álvarez ha quedat una mica al marge dels nostres cercles, per una sèrie de circumstàncies estranyes. Encara hi tinc relació, però, i confio que algun dia, d'una manera o altra, el «recuperarem». En Raimon és, aquests dies, a València: després de cinc o sis anys de prohibició, ara l'han autoritzat a donar recitals a ciutat. Començà dilluns i acabarà dissabte, amb una o dues actuacions per dia, i amb un gran èxit de públic. Ha passat una mala temporada, d'ençà de l'«estat d'excepció»; però el desconcert actual de la gent que mana —fan la impressió que encara no saben ben bé què fan o què han de fer— li resulta una mica favorable. Ja veurem com continua la ratxa, si continua.

La situació general, al País Valencià, és bastant plàcida. Les característiques fonamentals d'aquesta societat —agrària i mesocràtica, sense indústria, amb una mica de turisme— no semblen propícies a fomentar-hi la revolta, ni tan sols la més tènue «pressa de consciència». Tot i que les condicions econòmiques no són gens optimistes —hi ha molta emigració a Europa, l'arròs va molt malament, els cítrics troben dificultats al Mercat Comú, la falta d'industrialització revela els seus efectes alarmants, etc.—, el clima és d'apatia. La burgesia local sembla que s'inquieta una mica, però molt poc. Els joves universitaris es belluguen, però tampoc no arriben a crear problemes grossos. Malgrat tot, els símptomes positius tampoc no hi falten. A la ciutat i a les comarques, es multipliquen els nuclis més o menys almogàvers i de caràcter innocentment esquerrà. S'hi publiquen alguns llibres; surten nois i noies amb guitarretes, i exhalen cançons de protesta; tres o quatre capellans gosen dir missa en vernacle; la guàrdia civil interromp els aplecs catalanescos; anem introduint una mica l'ensenyament del català als Instituts de Segona Ensenyança; commemorem centenaris il·lustres amb conferències acadèmiques, etc., etc. Dins de les tristes possibilitats locals, tot això és una gran cosa. En proporció a les necessitats, però, és una temptativa ben magra. No sóc pessimista, i cada dia tinc menys motius per ser-ho. Ara: hi ha tant de camí per fer! [...]

24-XI-1970

[...] Sobre las 37 cajas de la CNT-FAI en efecto, están en Amsterdam y no podrán abrirse hasta que uno de los depositarios esté presente o por lo menos alguien habilitado, en nombre de los Comités Nacional de la CNT y Peninsular de la FAI, para autorizar su apertura. Y esto probablemente durará hasta el retorno a España, ya que no reconocerán personalidad a los Comités del Exilio. Por otra parte, temiendo la dispersión, los interesados hemos creído era mejor que las cosas continuaran como hasta ahora. Lo malo es que ya se ha muerto uno de los dipositarios: Pedro Herrera. En fin, es este asunto vasto. De todas formas, no te asustes: al cabo de cincuenta años, todos los archivos son finalmente liberados. Espero que aún vivirás para esa fecha. No faltan ya más de veiente añitos [...].

29-XI-1970

Benvolguda amiga:

Ahir vaig rebre la teva carta i com que has estat gentil de respondre'm tan de pressa, jo també ho faig així. Gràcies doncs per la carta, gràcies per les informacions que em dónes, gràcies per la teva novel·leta (ara tinc ja dues novelletes teves dedicades i aquesta d'ara té per a mi més valor doncs em fas la dedicatòria en català i aprecio la teva finesa) i gràcies encara per haver-me dedicat una carta que tu em dius que és de les més llargues que has escrit. Prou que ho sé que tens més treball que temps per fer-lo. Ja et vaig dir una vegada, que jo mai no hauria acceptat el teu càrrec, que és pitjor que dependre d'un patró amb la mena

de caràcter que tenen molts cenetistes, sobretot quan tracten amb el director d'una publicació oficial de l'organització que tots pensen que el director ha d'estar contínuament al seu servei i publicar-los-hi totes les «pensades» que se'ls hi ocorren. No t'ho agrairan pas, la teva paciència, el «devouement», l'enorme treball que els hi fas, sovint, per salaris misèrrims. En fi, tot és a honor teu, per bé que un militant no necessita honors.

Sí, he anat diverses vegades a Barcelona i ja que no m'has condemnat, no tinc cap inconvenient a parlar-te'n. Els primers els vaig fer clandestinament, no pas atravesant a peu la frontera per les muntanyes doncs la meua salut i l'edat ja no em permeten un tal esforç físic, sinó amb paper falsificats. Així i tot, Creix se n'enterà a desgrat de totes les precaucions preses. No crec en cap denúncia doncs tota la gent que vaig visitar eren persones d'honor. Però tu ja saps que hi ha gent que no es poden aguantar els pets i potser en penyes de cafè —jo no concorreguí en cap i vaig refusar d'assistir a les reunions que se m'invità, ja que la meua «feina» no era d'anar a fer reunions— es va dir que jo era a Barcelona, per gent que sempre els hi agrada que es sàpiga que estan al corrent de tot. Creix convocà una trentena de persones per preguntar-los-hi si m'havien vist i saber que havia anat a fer a Barcelona alhora que donà ordre a la frontera que en detinguessin. Però com que no viatjava amb el meu nom era difícil que la nova policia en coneixés personalment. A més tinc la bona sensació que els vells fixers policíacs han estat destruïts. I encara jugar a favor meu el fet que quan Creix donà l'ordre de detenció jo ja tornava a ser a França i vaig sortir per una frontera diferent de la que havia entrat per evitar tota casualitat d'identificació. Als cridats a «Jefatura» el miserable del Creix els hi digué: però si l'Arquer pot venir quan vulgui doncs té passaport en regla. Era fals. Mai no he tingut passaport franquista i ni tan sols no he posat els peus, des del meu retorn de Mèxic, a cap consolat franquista. No critico els que ho han fet, que no han tingut les «facilitats» meves i a més el passaport és i ha estat sempre un document administratiu que no pressuposa mai conformitat ni amb un règim ni

amb un govern. Jo n'he tingut en temps de la monarquia i en temps de Primo de Rivera i no crec que ningú que tingui dos dits de seny pugui pensar que estava d'acord amb aquests règims que sempre els vaig combatre [...].

Després del meu primer viatge l'any 1959 va córrer a l'interior —rumor que devia llençar la policia per justificar, si calia, el meu empresonament, etc.— que havia participat a certs actes terroristes. Sembla que es donà el cas que mentre jo hi era a Barcelona esclataren tres petits artefactes. Jo no hi tenia res a veure, doncs no sóc partidari del terror si aquest no és una acció permanent —com la que practicaren a Algèria contra la dominació francesa— fins a devenir més fort que el governamental i sempre lligat a una determinada acció política col·lectiva [...].

99

JOSEP PEIRATS³⁷ A JORDI ARQUER

21-III-1972

Estimat Jordi:

Vaig ben bé rebre la teva carta del 7 de març i fins uns pocs dies més tard no vaig tindre resposta de Juan Gómez Casas. Li vaig tornar a escriure tot seguit amb les aclaracions que em vas encarregar.

Amb la seva em deia: «No he vuelto a saber nada de Jordi Arquer. No sé si se habrá molestado porqué debido a la brevedad del espacio de que yo disponía le dije que me bastaría con uno o dos folios con los datos esenciales, sobre las fechas, puesto que el resto ya lo abitaría yo. Acaso esperaba poder entregarme un mayor volumen de documentos. Por cierto el libro no ha salido aún y ya veremos cuando saldrá. Es el inconveniente de los libros colectivos. Te dije que de éste yo iba a hacer —ya lo he hecho— la parte política y militar...»

Al contestar-li li vaig copiar traduït ço que em deies amb

37 Peirats i Valls, Josep (Vall d'Uixó, la Plana Baixa, 1908-1989): dirigent anarquista, autor de *La CNT en la revolución española* (1952-1953).

la teva que li trametés. No vaig oblidar de traduir la teva esmena a la meva versió sobre el teu nacionalisme: «Yo no evoluciono hacia el nacionalismo, pues nunca he sido nacionalista. Por lo que me afecta, si puedes hacerle rectificar te lo agradecería, pues yo que me he considerado siempre un catalán nacional nunca me he tildado nacionalista que es cosa confusa y vaga. Soy un socialista revolucionario, y es en tanto que tal que tengo un concepto del problema de los movimientos de reivindicación nacional y por lo tanto del problema nacional catalán... En cuanto a lo que dijiste de Maurín es justo...», etc.

Per la meva part li vaig afegir: «si puedes y no es ya tarde para la enmienda lo dejo a tu consideración».

He llegit amb atenció ço que li escrius a n'en Padrós i si t'hagués d'interpretar al peu de la lletra no tindria motius per a modificar la interpretació que vaig avançar a n'en Gómez Casas. A nosaltres, els anarquistes, no ens podràs fer comprendre mai que una Catalunya independent de l'Estat espanyol, pel sol fet de la seva independència, fóra una garantia revolucionària. Més aviat entenem que els Estats de nou encuny solen ésser més reaccionaris que els vells. Prou ens ho va demostrar la Generalitat dels anys 30 amb els seus Dencàs, Badias, Angueras de Sojo i companyia per si no n'hi hagués prou amb la història moderna europea i els seus nacionalismes rabiosos. El tòpic de la dominació castellana ja l'havem discutit una altra vegada. Front el teu petit feudalisme nacionalista nosaltres hi oposem l'autonomia sempre que no s'aturi a Catalunya com a regió sinó que fins a les seves comarques, les seves municipalitats, els seus barris. La independència com sia que va a contrapèl del bon sentit de l'evolució social dels pobles, puix que no hi pot haver separació enmig d'un món que forma un tot de cada vegada més, la considero una idea reaccionària. L'autonomia dintre del tot nacional i internacional si pot ser, que arranqui de l'individu fins al tot és lo que deu defensar tot home no enlluernat pels vells prejudicis. I com que aquesta autonomia no es podrà mai aconseguir deixant amb peus els privilegis econòmics que els nacionalismes no volen tocar, tota aquesta fraseologia d'un catalanisme revolucionari que

deixa la nivellació econòmica a segon terme ens resulta fum de canyes. Per arribar en petit (és un dir) a ço que ja tenim en gran no necessitem empenys.

Lo que hem de fer és abolir les fronteres, no crear-ne de noves. Destruir Estats burocràtics i no fomentar-ne. La reacció nacionalista contra el nacionalisme clàssic és un pas enrere per la seva proliferació burocràtica, policíaca i fins religiosa (hi ha també un nacionalisme clerical que proclama *l'església de casa nostra* que es donaria la mà amb el protestantisme que fou la revolució nacionalista dels capellans amb els resultats que es coneixen). El fet que la dictadura sigui o es digui proletària no canvia la dictadura. Jo diria que l'agreuja.

Els anarquistes a Catalunya han comès errors molt greus tirant a matar contra el catalanisme ferits i sense discriminació; ferits pels atacs de «murcianisme» dels catalanistes de cap quadrat. Ens hem deixat emportar per la passió i en lloc d'una propaganda contra el feudalisme nacionalista dels pixatinters i dels intel·lectuals cursis (i dels imitadors de Madrid en petit) renunciàrem a la propaganda en català (que no en tenia cap culpa) i hem esglaiat els pagesos amb atacs a la petita propietat, resultat del qual va ser fer el llit a l'Esquerra, als rabassaires, a la Lligueta i fins a la Lligacama. No cal dir que fins beneficiàrem el POUM i els altres co-munistes. Tot això i moltes coses més foren un greu error no sols tàctic sinó que també de principi. Però en lo fonamental, la propaganda contra els morts de fam (de poder) casolans queda en peu. I tu en pau hasta que vulguis tornar a escriure.

Una abraçada del teu amic on hi va comprès el de la noia per a la teva.

16-IV-1972

Estimat amic Josep Termes:

[...] Figura't quina no va ser la meva sorpresa i alegria i satisfacció quan, fa unes setmanes, un vell militant àcrata, em féu part de l'existència a França, d'unes enormes memòries escrites de la mà del pare de Palmiro Marbà! Jo el pare l'he conegut personalment i hem discutit. Ja era molt vell i el vaig trobar molt aferrat i tancat a la seva, segur com tots els vells de tenir la veritat i tota la veritat, obtús intel·lectualment, enecat ideològicament, d'un anticlericalisme absurd a desgrat que en pogués comprendre les raons, guardant una devoció angelical per l'Escola Moderna i la creença quasi miraculosa en científisme que tenia més de dogma que sistema experimental. Déu el tingui en la seva glòria, ja que ha tingut la virtut, abans de morir, de no deixar-se atuir per la mandra i ha tingut el bon encert i el coratge d'escriure la seva vida. El que les ha llegit, que pels molts anys d'actuació que porta ha conegut en la seva joventesa vells militants del seu temps i quan el trobo el faig parlar de Prat, d'Anselm Lorenzo, etc., diu que contenen coses molt interessants.

18-XII-1974

Estimat Gorkin:

[...] En tot cas ja ningú no parla de la celebració d'aquesta Conferència (ningú no hi ha cregut mai gaire) i altre signe de la crisi interna —sobretot a la direcció— és que no surt *La Batalla* tot i tenir els diners perquè es publiqui. Però com que aquests diners els hi han estat donats a condició

de publicar tots els textos que rebés l'Executiu sobre el POUM, el seu passat i el futur així com les cartes que han circulat entorn de la conferència —recorda que nosaltres n'hi vàrem adreçar una en nom teu, de l'Iglesias i meu— i altres temes convergents. Tot aquest comportament inadequat deu ser per preservar la direcció, la pau precària que hi regna. I per això han preferit que no surti el periòdic.

I entretant cometeren l'error enorme d'adherir-se a l'Assemblea de Catalunya, aquest concubinatge heteròclit de burgesia catalanista més o menys liberal, trotskistes de no sé quina tendència, separatistes que no gosen proclamar-se'n, carlins moguts pel despit i que ara fan (sobre el paper) de tremendistes revolucionaris, els comunistes carrillistes, etc. (els moistes ja se n'havien separat quan ingressà el POUM).

I després s'han trobat amb el contuberni Carrillo-Calvo Serer i la pau signada a Moscuà entre els dirigents del PCE i els del PCUS. No sé com els poumistes parlaran de la «traïció» comunista doncs no crec que Calvo Serer (que no representa absolutament res ni ningú) sigui més a la dreta dels carlins. Però jo no crec que hi hagi hagut traïció. Uns i altres tenen els seus mestres polítics. Carrillo és deixeble de Stalin i Calvo Serer ho és de Hitler, els quals s'entengueren perfectament. Ara han pactat els deixebles. És la continuïtat històrica i política d'una mateixa línia de conducta. Ambdós dirigents segueixen les petjades dels seus respectius mestres. El que és trist i revoltant és que hagin barrejat el nom del POUM amb tota aquesta porqueria. El POUM aliat amb els stalinistes i carlins! Aberració més gran no podria produir-se. Val més no parlar-ne més que em cabrejo! [...]

102

ANTONIO TÉLLEZ³⁸ A JORDI ARQUER

París, 19-III-1975

³⁸ TÉLLEZ, ANTONIO: ANARQUISTA, AUTOR DE LES BIOGRAFIES DELS GUERRILLERS CENETISTES SABATÉ (1972) I FACERIAS (1974).

Estimado amigo Arquer:

[...] Ahora vamos a ver lo que me preguntas en tu carta del mes de diciembre. A Massana, naturalmente, lo conozco bien, así como a su compañera María. A través de los años he tenido varias entrevistas con él, pero siempre de carácter negativo, es decir que no quiere saber nada de nada, y menos rememorar su actividad en Cataluña. Parece ser una actitud definitiva.

[...] Yo pensaba que ya habías recibido el libro sobre Facerías, pues figurabas en la lista que entregué al editor para que hiciera la expedición directamente. Por lo visto, sin avisarme, borró bastantes nombres de la lista. Hoy mismo te mando un ejemplar, junto con una edición inglesa de Sabaté, más completa que la española, y otra edición en alemán publicada en Munich.

[...] Ahora estoy preparando un libro sobre los guerrilleros del frente aragonés durante la guerra, que luego se convirtieron en Batallón de Ametralladoras C y que siguieron luchando de manera bastante independiente del Ejército detrás de las filas enemigas. Su título provisional es «Los guerrilleros del batallón Remiro», pero, como siempre, encuentro grandes dificultades para seguir adelante. Es muy poca la ayuda que encuentro para realizar mis ideas. Pero como que soy un testarudo... [...]

103

JORDI ARQUER A ANTONIO TÉLLEZ

24-III-1975

Estimat amic:

[...] Quant a Manuel Bravo Montero el qual era fill de Manuel Bravo Portillo, va deixar l'exèrcit (sembla que el van separar després d'haver-lo fet comparèixer per indelicadesa davant un Tribunal d'Honor, és a dir que va ser jutjat pels seus pares).

El teu Bravo Montero, que vivia amb una dona americana a Andorra on hi arribà amb un camió de contraban que els

aduaners vestit amb l'uniforme de coronel, allí es dedicà sobretot a jugar. Separat de l'exèrcit no se li va retirar, però, la paga. Va marxar-ne amb l'americana, doncs vivia separat de la seva muller. A Andorra (o ja abans) va escriure les seves memòries rabiosament antifrancuistes i personalment anti-Franco. Un amic que resideix a Andorra va deixar-me treure fotocòpia d'un capítol que tenia i em sembla que vaig enviar-lo o bé una fotocòpia a l'amic Manent el qual s'interessà pel personatge per ser dels que Franco envià a Barcelona finida la guerra civil (que Bravo Montero l'havia fet al costat franquista) per dirigir la repressió antiobrera, considerant-lo com expert en la qüestió social (sic)! Una còpia quant menys d'aquestes memòries les té (si ja no se les ha venudes) un company seu de joc que és una pinta. Vaig intentar obtenir-les però potser en una ocasió anterior que un amic em posà en contacte amb ell hi vaig cometre un error, no hi vaig reeixir. Va fer-me respondre que aquestes memòries valien molts diners. No vaig insistir perquè jo no en tinc precisament molts i a més tampoc considero que siguin d'un valor massa important per la nostra història. Quan tornaré a Andorra si aquest subjecte encara és viu, doncs com és vell i viciós pot haver mort, miraré de contactar-lo per mitjà d'altri, i fer-li dir quan en vol i quan en voldria per deixar-me treure, sota el seu control, una fotocòpia. L'home en qüestió viu de «sablazos» i dels diners que li envia la seva família el qual el té confinat a Andorra perquè no la comprometi, però com que és viciós i jugador es veu que no en té prou per viure amb els diners que li passa la família, que he sentit dir que és molt rica. A Andorra molts el coneixem simplement com a poeta, doncs s'ha fet imprimir diversos llibrets de poesia i és ell mateix que els du de l'un a l'altre i així molts no li podem refusar de comprar-los. Però jo sé que en una ocasió, en una sola nit, perdé al joc un milió de pessetes i quedà tan tranquil! Es veu que el paio no ha hagut de treballar mai per guanyar-se les mongetes. Si el personatge t'interessa vés a veure a n'en Manent i no oblidis que potser si ha arribat a coronel és perquè va ser de petit un protegit d'Alfons XIII, el qual el féu ingressar a no sé quina escola i després

a una acadèmia militar en pago de les gestes del seu pare, mort per la «causa» d'espia al servei de l'espionatge alemany durant la guerra 1914-18 i per assassinar obrers pels carrers de Barcelona [...].

104

JORDI ARQUER A FRANCESC I ANNA BONAMUSA³⁹

Perpinyà, 3-II-1976

Als esposos Francesc i Anna Bonamusa

Estimats amics:

[...] El diumenge 25 de Gener vaig donar en una aula de la Universitat de Perpinyà —l'auditori suposo que era en major part compost d'estudiants, algun professor, però tot, xicots i noies, gent jove i el que els hi vaig explicar sobre la revolució espanyola (sobretot a Catalunya) els hi devia plaure, doncs m'han demanat de donar-ne dues més— la que vaig pronunciar va durar, tenint en compte la segona part feta de preguntes i respostes, 4 hores.

Potser també perquè sabien que havia de venir a parlar a l'Ateneu, que tal com ho heu fet vós, he estat invitat a prendre part en un col·loqui sobre «Ateneus i Cultura Popular» que dirigirà l'amic Josep Termes. Quan ens vegérem l'estiu passat li vaig dir que m'havia dolgut que no m'haguessin invitat els que organitzaren el Col·loqui d'historiadors, no pas per considerar-me'n sinó per haver estat testimoni de molts fets, de molts militants de disciplines diverses i també actor en certs moviments i que sempre que s'hagués de celebrar un acte sobre el moviment obrer, la guerra civil espanyola i les seves repercussions a Catalunya, de la qüestió catalana en ella mateixa o en relació amb els moviments socials, si hi fos invitat, vindria. Aquesta vegada doncs constato amb plaer que s'ha recordat d'aquesta conversa i de fet és suposo en nom d'ell que la nostra amiga Elena Posa m'ha escrit, m'ha invitat i em diu que aquest col·loqui forma part del II Cicle de Conferències de Cultura Popular Catalana que

³⁹ Bonamusa Gaspa, Francesc (Barcelona, 1947): historiador.

organitza el Col·legi de Doctor i Llicenciats de Barcelona (aquesta és la primera vegada que sento parlar d'una tal associació i us agrairia que em diguéssiu de quina mena de doctors i llicenciats es compona aquest Col·legi). L'amiga Posa deu pensar que ja sé de què va, quan no en sé res, però el sol fet que en Termes en formi part ja és per a mi una garantia que no es tractarà d'escoltar xerrameca inútil. I em dóna els noms de conferenciants que alguns els conec personalment i em són també una garantia com en Bricall, l'Emili Giralt i altres que no sé qui són però que d'algun d'ells n'he sentit parlar i si tinc temps els aniré a escoltar i àdhuc hi parlarà una vella coneixença com en Josep Andreu Abelló que segons el que digui li faré alguna pregunta. I entre els conferenciants hi figureu vós que parlareu de la Generalitat i el moviment obrer. Diu encara l'Elena que al col·loqui al qual he estat invitat hi participaran també velles coneixences companys o amics tals com Simó Piera (ara em sap greu no haver comprat el llibre que sobre ell ha publicat l'amic Joaquim Ferrer), Josep Clara (i no Clarà, com escriu l'Elena i la majoria de gent que posa un accent obert al seu cognom i per aquests petits detalls els vells ens donem compte que no estan familiaritzats en la que en podríem dir la història microscòpica del nostre moviment obrer) i els vells amics Joaquim Ventalló i l'Albert Pérez Baró, tots de bon record. Em diu que l'acte es celebrarà als locals de l'ESADE i no sé el significat d'aquestes lletres ni on es troba. Un d'aquests dies li respondré agraint-li a ella i demés organitzadors d'haver-me invitat i acceptant la invitació. Però si entretant la veieu o bé parreu amb l'amic Termes, ja els hi podeu anunciar que accepto graït.

[...] No tinc la Gran Enciclopèdia i no penso comprar-la fins que no estigui definitivament establert a Barcelona. Ací no dispo de l'espai ni per tenir a mà els meus llibres i documentació que he anat adquirint des de relativament poc temps ençà, que em vaig veure obligat per raons estrictament personals (i en part també per un error de càlcul cronològic de quan estarien restablertes les llibertats en els nostres països i en els altres de la península), a desfer-me'n.

[...] Doncs m'interessarà molt saber com tracteu el tren-

cament entre el vell Estat Català i l'ERC (molt em temo que l'amic Jaume Aiguader, va assistir a la reunió de la qual en sortí el Pacte de Sant Sebastià, sense estar-hi autoritzat per E.C. i sense que Macià ho sabés; que la recent creada ERC no plagué o hi estaven contra que hi participés E.C. i que dintre aquesta organització hi existien diferències molt profundes, car altrament no s'explica el trencament que va haver-hi entre E.C. i ERC i que l'ERC per aprofitar-ho tot i no haver de desautoritzar ningú volgué aprofitar el nom —llavors prestigiós— d'E.C. (i la llegenda) i de l'Avi i en lloc de crear una organització juvenil pròpia portant el nom de l'ERC com hauria estat lògic que ho fes així, adoptessin el títol confusionista de «Joventuts d'Esquerra Estat Català». Poc després de creada l'ERC hi hagué un congrés, conferència o el que fos, i Macià, Gassol, Aiguader i segurament altres noms dels quals ara no recordo van ser expulsats de l'E.C. autèntic i comentant tot això i la posició de Macià és el que va fer escriure a Marcel·lí Perelló (home de caràcter molt independent i que tenia judici propi) que Macià l'apòstol s'havia convertit en Macià l'apòstata. Aquesta confusió que ha creat el nom d'E.C. adoptat indistintament per la continuació d'E.C. anterior a la creació de l'ERC i les joventuts de l'ERC i el no conèixer el que va passar internament és el que ha fet que molts cenetistes, amb tota bona fe, han confós, per personificar-ho amb nom, el del grup d'en Compte i l'acabdillat per Miquel Badia-Josep Dencàs i àdhuc jo ho he hagut d'aclarar al bon amic historiador anarcosindicalista Josep Peirats i fa poques setmanes al vell Andreu Capdevila que va ser, si la memòria no em falla, cap del Consell d'Economia de Catalunya i, més tard, conseller d'Economia.

L'E.C. d'en Compte no tingué res a veure amb la xurma dels nous adherents de l'E.C. que eren les joventuts de l'Esquerra, dirigides per irresponsables com Miquel Badia (al que no sé si el seu germà Josep que va ser executat per causes que serien llargues d'explicar, junt amb en Miquel, va tenir o no (jo m'inclino a creure que no, però segur no ho estic) cap càrrec dintre els que a l'època anomenaven (amb un xic entre riota i menyspreu) «els policies de la

Generalitat»). Miquel Badia era un egòlatra com el Dr. Dencàs (que cap dels dos no els he cregut mai feixistes com s'ha dit i repetit, perquè això era més fàcil de classificar-los en forma acusadora i injuriosa) i el darrer, massa pagat d'ell mateix, emprengué una acció superior a la seva capacitat i al seu temperament.

I si heu escrit (publicat o no) l'evolució d'E.C. d'en Compte en les seves successives metamorfosis veureu que en poc temps el nom del partit passa del d'E.C. a seques a nomenar-se «Estat Català Partit Proletari», poc després al d'E. P.C. Proletari (ja en aquesta etapa estava quasi controlat pels comunistes oficials) i finalment, renegant tota la seva història, va fusionar-se amb la USC (una escissió del PSOE), la Federació Catalana del PSOE i el P.C. de Catalunya per formar, sota l'ègida dels stalinistes, el PSUC el qual des de la seva fundació el 23 o 24 de juliol (els pseudohistoriadors sortits de les files stalinistes no estan d'acord amb la data exacta) que de pressa i corrents i com un acte de por va adherir a la III Internacional, a proposta, segons m'ha explicat una persona que crec m'afirmà que assistí a la reunió, de Rafael Vidiella... i que si va ser així, és que prèviament ja s'havia posat d'acord amb els comunistes!

[...] Vaig conèixer Companys quan encara no era una celebritat i quan de Macià els conservadors de la Lliga i els pretensiosos d'Acció Catalana no en volien saber res i si veig que sé coses d'ells que no les dieu, us ho escriuria per si creguéssiu que val la pena de publicar-ho...

[...] Sí, vaig llegir així que va ser imprès, el llibre de Víctor Alba sobre Maurín. No oblideu mai, Bonamusa, que aquest bon amic meu que ha escrit el llibre que us ha desagradat (i esteu en el vostre dret d'opinar diferent de V.A.) és un periodista de ploma fàcil (és el seu gran defecte!), però no un historiador. La meua opinió potser no és ben bé objectiva pel fet de conèixer i estimar el biògraf i d'haver conegut molt i estimat el biografiat i haver actuat molt amb ell, al costat l'un de l'altre i sense estar a vegades en desacord profund i a vegades els fets han donat raó a ell i en altres me l'han donat a mi. Ara no és el moment de parlar de les interioritats del partit, sense que ni ell ni jo ni el partit ens

haguem d'avergonyir de res, car en tot moment les actituds adoptades ho han estat creient sincerament que servíem millor la causa que inspirava la nostra acció. Estic d'acord amb vós que la veritable biografia de Maurín no l'ha escrita V.A. i que Maurín necessita un altre biògraf, però tampoc és culpa de V.A. que l'hagi escrita com ho ha fet. Ningú no pot negar-li el dret —jo no el nego a ningú— d'escriure una biografia de Maurín o de qui sigui i si ningú abans que ell no ho ha fet (i aquest retret me l'ha tirat en cara a mi mateix), jo li agraeixo que ho hagi fet i per tant mereix la meva aprovació a desgrat de tots els errors comesos ja que altres (i entre ells, jo) que hem tractat íntimament Maurín, no ho hem fet.

La manera de treballar de V.A. és molt especial. Jo li he dit personalment (i ho he repetit a amics comuns) que faria molt millor d'escriure un llibre cada tres o quatre anys i no pas escriure'n tres o quatre cada any. V.A. em va respondre que jo tenia raó, que ja ho sabia que l'observació que li feia era justa, però que no hi podia fer res, que quan veu fulls de paper blanc li agafa com una mena de febre (o frisança o malestar) que sols pot calmar, posant-se a omplir els papers blancs i escriure, escriure...

No sigueu doncs massa sever amb ell. Cada un és com és i no s'hi pot fer res. I jo que no he sabut publicar encara cap llibre seriós i original no tinc dret a criticar-lo. A més és un bon company a desgrat de certs salts d'humor i d'alguna «boutada» innecessària. És honest, fidel a l'amistat. Com a militant no oblidaré mai que ha sabut aguantar amb dignitat els anys de presó sota el franquisme, que han estat els que hi hem passat altres en èpoques més clementes. Ha estat conseqüent amb les idees que per idealisme el portaren al BOC. A l'exili s'ha comportat amb dignitat. No us ofusqueu pel fet que citi poc el vostre llibre. No és home d'erudició, no consulta pas masses llibres, forma de pressa les opinions, els seus llibres no porten un veritable aparell crític [...].

[...] En l'aspecte nacional català el PCC aportà enormement els companys que al crear el BOC provenien (no eren gaires) de la FCCB i en poc temps, àdhuc adherents castellans (ara em ve al pensament un funcionari de correus,

parent de Bullejos, el qual en un congrés del BOC en el qual vaig combatre en favor de la independència de Catalunya com primer pas per anar més tard a la creació d'una veritable federació de repúbliques ibèriques, vingué a felicitar-me i dir-me paraules d'encoratjament; si la memòria no em falla, el parent de Bullejos es deia Sánchez i Rodríguez) i si tingués més temps (aquesta carta ja comença a semblar l'obra de la Seu, que deia la meva àvia paternal) us explicaria un altre cas, que passà a Lleida (allí els adherents d'origen no català hi abundaven) en un míting que trencant els acords i les consignes del Partit (el BOC) vaig combatre l'Estatut que s'havia acordat votar i advocar per la República Catalana. Jo crec que àdhuc l'adopció del nom per part dels stalinistes de Partit Comunista de Catalunya, va ser influenciat per la nostra actuació i que va ser també aquesta actuació que vinguessin al BOC quantitat de xicots que havien participat a l'expedició frustrada de Prats de Molló i altres d'antics adherents del primer Estat Català: Miquel Ferrer, Abelard Tona, Juli Figueres, Francesc Oliver, l'Arqués de Lleida, en Pla, en Manonelles, Miravittles (jo crec que hi hauria vingut Martí Vilanova, el qual es deia comunista i em guià quan pel setembre del 1928 vaig anar a París per parlar amb Maurín i tant a l'un com a l'altre els hi vaig dir que anàvem a crear el PCC enfront del PCE i Martí Vilanova ho aprovà i Maurín estigué en contra), i va ser M.V. qui em preparà una entrevista amb el que a l'època era el secretari general del PCF. Per a mi va ser una entrevista decevant [sic]... pel fet que jo no estava acostumat als formulismes burocràtics que eren moneda corrent en els P.C. de la I.C. També provenien d'E.C. el formidable Josep Rovira, el que va ser cap de la 29 Divisió, en Piera... i altres que veig les cares i ara no em vénen els seus noms a la memòria. I després, quasi tots han estat conseqüents amb les idees del BOC, car hi vingueren no per treure'n cap profit, doncs el nostre partit era una escola de sacrifici donada la situació política general de Catalunya i que inauguràvem una nova era en el moviment obrer català, sinó que hi vingueren per idealisme i després d'haver lluitat com a homes quan la guerra a l'exili s'han comportat amb dignitat.

[...] Aiguadé al qual, quan vaig sortir de la presó de València el vaig anar a trobar al seu despatx del Ministeri del Treball i sobre la desaparició de Nin (que ja es deia per tot que havia estat assassinat) sols estava preocupat de si l'escàndol que estava promovent la desaparició, potser el Govern hauria de dimitir! Sobre com va anar que Companys enviés a València en Miravittles no va anar com ell ho explica recolzant-se amb el que ha escrit Miravittles el qual tampoc no diu la veritat (vull ser indulgent i que Companys no digué a Miravittles el nom de la persona que l'havia anat a trobar. F. era un vell amic del president i es tutejaven i havien conspirat junts a l'època de Primo de Rivera, el que li va aconsellar que fes fer per Miravittles la gestió per mirar de salvar Nin; com no ha parlat tampoc (no n'ha parlat ningú i ara hauria de fer un exercici de memòria per saber si en queda algun viu) de com anà en el Consell de la Generalitat, quan Companys posà sobre la taula el que creia ja (oficialment encara no s'havia dit) que Nin havia estat assassinat [...].

Índex de cartes

1	Jordi Arquer a Josep Tarradellas (París, 25-IV-1939).....	22
2	Jordi Arquer a Pere Bosch Gimpera (París, 8-V-1939).....	23
3	Jordi Arquer a Tomàs Tussó Temprado (París, 12-VII-1939).....	24
4	Jordi Arquer a Tomàs Tussó Temprado (París, 25-VII-1939).....	25
5	Tomàs Tussó Temprado a Jordi Arquer ([30-VII-1939]).....	26
6	Jordi Arquer a Tomàs Tussó Temprado (Lió, 14-X-1939).....	27
7	Jordi Arquer a Jaume Miravittles (Lió, 23-II-1940).....	28
8	Jordi Arquer a Pere Bosch Gimpera (7-III-1940)	29
9	Antoni M. Sbert a Jordi Arquer (6-IV-1940) ..	29
10	Jordi Arquer a Carreres (Lió, 5-IX-1940)	30
11	Jordi Arquer a Josep Rovira (Lió, 13-X-1940)	31
12	Jordi Arquer a Antoni M. Sbert (Lió, 31-X-1940).....	33
13	Jordi Arquer a Jaume Miravittles (Lió, 31-VI-1941).....	34
14	Henry Paechter a Jordi Arquer (18-X-1942)...	34
15	Jordi Arquer a Carles Pi i Sunyer (Mèxic DF, 1-IX-1942)	35

16	Dr. Salvador Armendares a Jordi Arquer (18-XII-1942)	37
17	D. A. Santillán a Jordi Arquer (1-I-1943)	38
18	(H. Nadal Mallol a Jordi Arquer 17-II-1943) .	39
19	Pere Bosch Gimpera a Jordi Arquer (17-III-1943).....	40
20	Carles Pi Sunyer a Jordi Arquer (Londres, 19-IV-1943)	41
21	M. Serra i Moret a Jordi Arquer (Buenos Aires, 15-VI-1943).....	42
22	Miquel Serra Pàmies a Jordi Arquer (9-I-1944)	43
23	Jordi Arquer a Manuel Serra i Moret (1-II-1944)	44
24	Jordi Arquer a Enric Adroher i Pascual (Ciutat de Mèxic, 3-III-1944)	48
25	Miquel Serra Pàmies a Jordi Arquer (12-III-1944).....	49
26	Jordi Arquer a Enric Adroher i Pascual (22-IV-1944)	49
27	J. Carner Ribalta a Jordi Arquer (6-III-1945) .	50
28	Jordi Arquer a Josep Carner Ribalta (15-III-1945).....	51
29	Josep Carner Ribalta a Jordi Arquer (23-IV-1945).....	52
30	Jordi Arquer a Josep Carner Ribalta (24-IV-1945).....	53
31	J. Maurín a Jordi Arquer (Nova York, 17-II-1948).....	54
32	Miquel Serra Pàmies a Jordi Arquer (Guadalajara, Jal., 3-V-1948)	55
33	Jordi Arquer a Frederica Montseny (18-V-1948).	58
34	Jordi Arquer a Juan López (18-V-1948).....	59
35	Jordi Arquer a Miquel Serra Pàmies (19-V-1948)	61
36	Jordi Arquer a Jaume Miravittles (23-VI-1948)	62
37	Joan Ferrer a Jordi Arquer (R, 27-VI-1948) ..	65
38	Juan López a Jordi Arquer (14-VII-1948).....	66
39	Jordi Arquer a Joaquim Maurín (15-VIII-1948)	67
40	Jaume Miravittles a Jordi Arquer (25-VIII-1948)	72
41	Jordi Arquer a Miquel Serra Pàmies (26-VIII-1948).....	73

42	Jordi Arquer a Jaume Ros (3-IV-1949)	75
43	George Orwell a Jordi Arquer (22-VI-1949) ..	76
44	John C. Smith a Jordi Arquer (27-VI-1949) ...	77
45	Jordi Arquer a George Orwell (24-VII-1949).	77
46	¿? a Jordi Arquer (Gower Street, W.C.L., 14-IX-1949)	79
47	(Jaume Miravittles a Jordi Arquer (R, 13-X-1949)	79
48	Jordi Arquer a Jaume Miravittles (París, 27-XI-1949)	81
49	Jordi Arquer a Josep del Barrio (25-XII-1949)	83
50	Jordi Arquer a Jaume Miravittles (20-I-1950) .	84
51	Joaquim Maurín a Jordi Arquer (Nova York, 18-II-1950)	86
52	Jaume Miravittles a Jordi Arquer (15-III-1950) ..	87
53	Jordi Arquer a Joaquim Maurín (París, 10-V-1950)	89
54	Jordi Arquer a Joaquim Maurín (2-VII-1950) .	90
55	Jordi Arquer a Rodolf Llopis (24-III-1951)	91
56	Jordi Arquer a José Bullejos (26-V-1951)	92
57	José Bullejos a Jordi Arquer (R, 30-VI-1951) .	94
58	Eudocio Ravines a Jordi Arquer (Mèxic, DF, 12-VI-1952)	96
59	Jordi Arquer a Rodolf Llopis (París, 31-VIII-1952)	98
60	P. Pagés (Víctor Alba) a Jordi Arquer (Mèxic, 16-I-1953)	99
61	Jordi Arquer a Mrs. Boenninger (París, 1-III-1953)	100
62	P. Pagés (Víctor Alba) a Jordi Arquer (Mèxic, 31-I-1954)	101
63	Jordi Arquer a Josep Rovira (París, 25-VIII-1954)	102
64	Jordi Arquer a Jaume Miravittles ([1955])	103
65	Jordi Arquer a Josep Tarradellas (14-X-1956) .	105
66	Adolf Bueso a Jordi Arquer (3-III-1957)	106
67	Joan Ferrer a Jordi Arquer (París, 4-III-1957)	107
68	Miquel Ferrer a Jordi Arquer (Ciutat de Mèxic, 24-III-1957)	109

69	Josep Soler Vidala Jordi Arquer /Mèxic, 29-V-1957).....	111
70	Jordi Arquer a Josep Tarradellas (6-IV-1958)..	112
71	Jordi Arquer a Josep Tarradellas ([Probable esbós de la carta anterior dirigida a Josep Tarradellas]).....	116
72	Jordi Arquer a Julià Gorkin (20-X-1959)	119
73	Gaston Leval a Jordi Arquer (23-X-1959)	120
74	Jordi Arquer a J. Carner (11-VI-1961)	123
75	Jordi Arquer a Josep M. Batista i Roca (París, 1-XI-1961)	124
76	Jordi Arquer a Boris Souvarine (14-II-1962) ..	125
77	Jordi Arquer a Julià Gorkin (Diumenge, 25-II-1962)	126
78	Jordi Arquer a Joan Fuster (7-VI-1962)	128
79	Jordi Arquer a Josep Rovira (14-VI-1962)	128
80	Joan Fuster a Jordi Arquer (Sueca, 5-VII-1962)	129
81	Jordi Arquer a Joan Fuster (París, 14-VII-1962)	131
82	Jordi Arquer a Joan Fuster (París, 20-VIII-1962)	132
83	Joan Fuster a Jordi Arquer (Sueca, 28-VIII-1962)	138
84	Joan Fuster a Jordi Arquer (Sueca, 5-IV-1963)	144
85	Jaume Balius a Jordi Arquer (21-XII-1963)	150
86	Jordi Arquer a Jaume Balius (19-IV-1964)	151
87	Jaume Balius a Jordi Arquer (21-4-1964)	153
88	Jordi Arquer a Jaume Balius (15-VII-1964).....	153
89	Andrés Saborit a Jordi Arquer (Ginebra, 19-VIII-1964).....	154
90	[Jordi Arquer] a [Pavel et Claire Thalmann] (2-VI-1966)	155
91	Jordi Arquer a Joan Fuster (27-IV-1967).....	156
	José Bullejos a Jordi Arquer (18-V-1967)	158
93	Jordi Arquer a Josep Termes (13-X-1968)	159
94	Jordi Arquer a Josep Termes (2-XI-1968)	163
95	Jordi Arquer a Boris Souvarine (14-VIII-1969)	166
96	Joan Fuster a Jordi Arquer (Sueca, 19-XII-1969)	166
97	Frederica Montseny a Jordi Arquer (24-XI-1970)	168
98	Jordi Arquer a Frederica Montseny (29-XI-1970)	168
99	Josep Peirats a Jordi Arquer (21-III-1972).....	170
100	Jordi Arquer a Josep Termes (16-IV-1972).....	172

101	Jordi Arquer a Julià Gorkin (18-XII-1974)	173
102	Antonio Téllez a Jordi Arquer (París, 19-III- (París, 19-III-1975)	174
103	Jordi Arquer a Antonio Téllez (24-III-1975)..	175
104	Jordi Arquer a Francesc i Anna Bonamusa (Perpinyà, 3-II-1976)	177

Índex onomàstic

- ABRÀMOVITX: 74.
ADAME, Víctor: 94, 95.
ADLERT I NOGUEROL, Miquel: 147.
ADROHER I PASCUAL, Enric: 48, 49,
75, 89, 102.
AGUILAR, Màrius: 83.
AGUIRRE Y LECUBE, José Antonio:
31, 53, 88, 110.
AIGUADER I MIRÓ, Jaume: 178,
179, 182.
ALFONS XIII: 176.
ALMELA I VIVES, Francesc: 146, 147.
ALMENARA, Roc d': 55.
ALMENDROS, Joaquim: 56.
ALMIRALL I LLOCER, Valentí: 55, 138.
ALBA, Víctor: vegeu PAGÉS, Pere.
ÁLVAREZ, Vicent: 158, 166.
ÁLVAREZ DEL VAYO OLLOQUI, Julio:
56, 58, 60, 66, 94, 154.
AMADES I GELAT, Joan: 137.
AMARO GÓMEZ: 155.
ANNA (esposa de Francesc Bona-
mussa): 177.
ANDRÉS, Enric: 95.
ANDREU, Manuel: 108.
ANDREU ABELLÓ, Josep: 178.
ANGUERA DE SOJO, Oriol: 171
ANTÓN, Francisco: 84.
ANTONOV OVSEJENKO, Vladimir
Aleksandrovitx: 63, 74, 85.
ARACIL I MARTÍ, Rafael: 10.
ARAGON, Louis: 157.
ARAQUISTAIN Y QUEVEDO, Luis:
25, 98.
ARLANDIS, Hilari: 25, 56.
ARMENDARES I TORRENT, Salvador:
37.
ARQUER, Jaume: 14.
ARQUÉS, Ramon: 182.
ARRARAZ: 95.
ARROYO, Vicente: 62.
ARTÍS I BALAGUER, Avel·lí: 101.
ASENSIO: 80.
ÁVILA: 106.
AYMERICH, Joan: 26.
AZAÑA Y DÍAZ, Manuel: 67.
BADIA I CAPELL, Josep: 179.
BADIA I CAPELL, Miquel: 75, 171,
179.
BALAGUER I CIRERA, Víctor: 140.
BALIUS I MIR, Jaume: 150, 151, 153.
BARESTA: 32.
BARRIO NAVARRO, Josep del: 83, 90.
BARRIOBERO HERRÁN, Eduardo: 151.
BARTOLÍ I GUIU, Josep: 99.
BATISTA I ROCA, Josep M.: 124.
BATISTA Y ZALDÍVAR, Fulgencio: 64.
BAYARRI, Josep M.: 148.
BEIMBLER: 99.

- BENET I MORELL, Josep: 160, 163, 164.
 BENLLIURE I GIL, Marià: 146.
 BERENGUER Y FUSTÉ, Dámaso: 95.
 BERGAMÍN, José: 119.
 BERNARDÓ, Amadeu: 63, 82, 103.
 BESSEDOWSKI: 85.
 BLASCO IBÁÑEZ, Vicent: 147.
 BLUM, Léon: 120, 121, 122.
 BOENNINGEN (Mrs.): 100.
 BOLLOTEN, Burnett: 55, 75, 91, 155.
 BOLLOTEN, Gladys: 75, 100.
 BONAMUSA GASPÀ, Francesc: 177, 180.
 BONIFACI I MORA, Josep (doctor): 84.
 BONNOT, Jules: 137.
 BORODIN, Mikhail Markovitch: 93, 94.
 BOSCH I GIMPERA, Pere: 23, 29, 40.
 BOURDET, Claude: 99.
 BRAUDEL, Fernand: 140.
 BRAVO MONTERO, Manuel: 175.
 BRAVO PORTILLO, Manuel: 175.
 BRICALL I MASIP, Josep M.: 178.
 BROZ, Josef (Tito): 85, 86, 86, 88.
 BRUFAU, Enric: 84.
 BUESO GARCÍA, Adolf: 106.
 BUESO GARCÍA, Joaquim: 106, 107.
 BUKHARIN, Nicolai Ivànovitch: 15, 97, 158.
 BULLEJOS, José: 92, 94, 95, 158, 181, 182.
 CABALLERO: 25.
 CABANES: 49.
 CABOT, Just: 137.
 CACHIN, Marcel: 94.
 CALVET I PASCUAL, Agustí (Gaziel): 25, 140.
 CALVO SERER, Rafael: 174.
 CÁMARA, Adolfo: 147.
 CAMBÓ I BATLLE, Francesc: 134, 135, 142, 143.
 CAMPALANS I PUIG, Rafael: 162.
 CAMPS, Jordi: 100.
 CANDELAS, Luis: 140.
 CANUDES: 123.
 CANYAMERAS, Ferran: 103.
 CAPDEVILA I PUIG, Andreu: 179.
 CARNER I PUIG-ORIOI, Josep: 157.
 CARNER RIBALTA, Josep: 50, 51, 52, 53, 123.
 CARNER I SUNYOL, Jaume: 162.
 CARRERES: 30.
 CARRILLO, Wenceslao: 27, 91.
 CARRILLO Solares, Santiago: 155, 174.
 CARRION I JUAN, Ambrosi: 111.
 CASALS I DEFILLÓ, Pau: 150.
 CASANELLAS, Ramon: 96.
 CASP I VERGER, Xavier: 147.
 CASSOU, Jean: 126, 127.
 CASTRO DELGADO, Enrique: 57, 62, 84, 154.
 CHAZOFF, Jules: 120, 121.
 CILIGA, Ante (Anton): 84, 85.
 CIRERA, Pau: 56.
 CLARA I AYATS, Josep: 178.
 COLOMER, Víctor: 56, 61.
 COLOMINES, Josep: 24.
 COLL, Josep: 55, 70, 111.
 COLL I ALENTORN, Miquel: 161.
 COMORERA I SOLER, Joan: 56, 57, 62, 74, 75, 81, 83, 84, 90, 103.
 COMPANYYS I JOVER, Josep: 65.
 COMPANYYS I JOVER, Lluís: 31, 32, 65, 72, 73, 81, 85, 87, 104, 105, 112, 180, 183.
 CORDÓN, Antonio: 84.
 CORDOVILA, Víctor: 96.
 CORRIENTES, Diego: 140.
 CORTINES, Andreu: 70, 71, 114.
 COSTA, Artur: 15.
 CREIX: 169.
 CROZIER, Michel: 99.
 CUADROS, Andreu: 108.
 CUCÓ I GINER, Alfons: 166.
 CUITO, Amadeu: 160, 164.
 CUSSÒ, Artur: 56.
 DALÍ I DOMÈNECH, Salvador: 55, 71, 73.
 DANTE ALIGHIERI: 164.

- DENCÀS I PUIGDOLLERS, Josep: 171, 179.
DENOËL: 127.
DÍAZ RAMOS, José: 57, 62, 94, 96.
DORIOT, Jacques: 87, 95.
DOUBINSKI, David: 72.
DROTZ, Jules Humbert: 94, 95, 97.
DUCLOS, Jacques (Benito): 95.
DURAN: 126.
DUTIUEIL: 56.
- ESPRIU I CASTELLÓ, Salvador: 157.
ESTARTÚS i Vilas, Llibert: 128.
ESTER I BORRÀS, Josep: 66.
ESTEVE: 124.
- FABREGAT I ARRUFAT, Ramon: 88.
FACERIAS: 174.
FASI, Al-lal al: 27.
FAULÍ I OLIVELLA, Josep: 165.
FELIPE: 96.
FERNÁNDEZ JURADO, Ramon: 25.
FERRER, Francesc: 109.
FERRER, Vicent (sant): 146.
FERRER FARRIOL, Joan: 65, 107.
FERRER I ROCA, Joaquim: 178.
FERRER I SANCHIS, Miquel: 86, 88, 101, 109, 182.
FERRILLADE: 128.
FIGUERES, Josep M.: 164.
FIGUERES, Juli: 182.
FIGUERES I DE MORAGAS, Estanislau: 164.
FLORES MAGÓN, Ricardo: 100.
FONTANALS: 53.
FRAGA IRIBARNE, Manuel: 154.
FRANCO BAHAMONDE, Francisco: 15, 26, 30, 43, 64, 80, 104, 117, 120, 126, 143, 175.
FRONJOSA I SALOMÓ, Joan: 162.
FUSTER I ORTELLS, Joan: 128, 129, 131, 132, 138, 144, 148, 156, 166.
- GALARZA Y GAGO, Ángel: 60.
GALÍNDEZ SUÁREZ, Jesús: 88.
GARCÍA, Felipe: vegeu MATAS.
GARCÍA, Tomás: 62.
- GARCÍA FERNÁNDEZ, Sinesio: 38, 66, 155.
GARCÍA TREVIÑO: 99.
GASSOLI ROVIRA, Ventura: 150, 179.
GÊRO, Erno (Pedro): 55, 57, 61, 62, 74, 84.
GIL-ROBLES I QUIÑONES, José María: 128.
GILABERT, Joan: 55.
GINER DE LOS RÍOS, Bernardo: 60.
GIRAL, José: 60, 72, 79, 80.
GIRALT I RAVENTÓS, Emili: 178.
GIRAULT, Susane: 95.
GIRONELLA: vegeu ADROHER I PAS-CUAL, Enric.
GÓMEZ CASAS, Juan: 170, 171.
GÓMEZ GARCÍA-RIBERA, Julià: vegeu GORKIN, Julià.
GORDÓN ORDÁS, FÉLIX: 110.
GORKIN, Julià: 49, 75, 85, 89, 119, 126, 173.
GRACIA, Anastasio de: 60.
GRANIER BARRERA, Emili: 63, 103.
GRASSET, Bernard: 78.
GRIMAU, Julián: 17.
GUARBER: 101.
GUASCH: 125.
GUERIN Y RUZE, Daniel: 27.
- HARMEL, Claude: 154.
HERNÁNDEZ, Jesús: 60, 90, 96, 99, 154.
HERRERA, Pedro: 168.
HERREROS MIQUEL, Tomàs: 106, 107.
HINDENBURG, Paul: 135.
HITLER, Adolf: 135.
- IBÁRRURI GÓMEZ, Dolores (Pasio-naria): 57, 62, 84, 96, 154, 155.
IGLESIAS AMBROSIO, Emiliano: 109, 173.
IRLA Bosch, Josep: 53.
IRUJO OLLO, Manuel de: 60, 127.
- JARDÍ, Jordi: 161.
JARDÍ I CASANY, Enric: 161, 162.
JUST I GIMENO, Juli: 151.
JUTGLAR I BERNAUS, Antoni: 162.

- KIROV, Sergei: 97.
 KLEIN: 95.
 KOENIGSTEIN, François: 137.
 KOESTLER, Arthur: 80.
 KRETINSKI: 97.
 KUN, Bela: 97.
- LACANDRO, P.: 106.
 LAMONEDA, Ramon: 25.
 LANDABURU: 110.
 LARGO CABALLERO, Francisco: 60, 94.
 LARGO CABALLERO, Francisco (fills): 126.
 LAYRET I FOIX, Francesc: 16.
 LECOIN, Louis: 121.
 LEDESMA RAMOS, Ramiro: 128.
 LENIN, Vladimir Ilitx Ulianov: 15, 18.
 LEQUERICA, José Félix de: 30.
 LERROUX GARCÍA, Alejandro: 107, 109.
 LEVAL, Gaston: 120.
 LÍSTER FORJÁN, Enrique (el Campesino): 84, 86.
 LLOP I CONVALIA, Roc: 156.
 LLOPIS I FERRANDIS, Rodolf: 80, 91, 98.
 LLUÍS I FACERIAS, Josep: vegeu FACERIAS.
 LOEB, James: 88.
 LOMBARDO TOLEDANO, Vicente: 49.
 LÓPEZ-PICÓ, Josep M.: 161.
 LÓPEZ SÁNCHEZ, Juan: 59, 60, 66.
 LORENZO ASPERILLA, Anselm: 108, 173.
 LOWESTONE, Jay: 72.
- MACIÀ I LLUSSÀ, Francesc: 14, 43, 81, 104, 112, 123, 134, 135, 158, 178, 179, 180.
 MAGDALENA, Marcelino: 155.
 MAGYAR: 97.
 MANENT I PESAS, Joan: 153.
 MANENT I SEGIMON, Albert: 175, 176.
 MANONELLES I RIERA, MARIA: 129, 182.
- MANOUILSKI: 93.
 MAO ZEDONG: 97.
 MARAGALL I GORINA, Joan: 90, 140, 143.
 MARBÀ, Palmiro: 173.
 MARCEAU, Alexandre: 35.
 MARCO, Joaquín: 161.
 MARIA (companya de Marcel·lí Massana i Bancells): 174.
 MARTÍ I FECED, Carles: 24.
 MARTÍ I JULIÀ, Domènec: 46.
 MARTÍ I MARTÍ, Casimir: 163.
 MARTÍN: 64, 87.
 MARTÍNEZ BARRIO, Diego: 46, 72.
 MARX, Karl: 15.
 MAS I PERERA, Pere: 123.
 MASARYK, Tomás Garrigue: 121.
 MASOT I RODAMILANS, Joan: 110.
 MASSANA I BANCELLS, Marcel·lí: 174.
 MASSIP, Josep M.: 103, 104.
 MATAS: 56.
 MAURÍN JULIÀ, Joaquim (Quim): 28, 49, 54, 56, 67, 73, 75, 76, 81, 85, 86, 88, 89, 90, 103, 125, 171, 180, 181, 182.
 MAYOWSKI: 95.
 MENÉNDEZ, Francisco: 31.
 MENÉNDEZ, Teodomiro: 98.
 MERLEAU-PONTY, Maurice: 85.
 MESHALI: 27.
 MIRALLES, Rafael: 64, 65, 87, 128.
 MIRAVITLLES I NAVARRA, Jaume (Met): 28, 34, 53, 62, 72, 76, 79, 81, 82, 84, 85, 87, 101, 103, 104, 165, 182, 183.
 MODESTO, Juan: 84.
 MOIX I REGÀS, Josep: 84.
 MOLINS I FÀBREGA, Narcís: 100.
 MONTAIGNE, Michel Eyquem de: 128.
 MONTES, Eugenio: 130.
 MONTFORT, Justo: 67, 69, 70, 71.
 MONTIEL: 90, 92.
 MONTILLA, Carlos: 31.
 MONTSENY I MAÑÉ, Frederica: 58, 60, 138, 152, 168.

- NADAL MALLOL, Hipòlit: 39.
 NEGRE, Josep: 106, 107, 108, 109.
 NEGRÍN LÓPEZ, Juan: 25, 53, 60, 65, 84, 157.
 NELKEN, Margarita: 31.
 NEUMAN, Hains: 92, 96.
 NIN I PÉREZ, Andreu: 14, 38, 65, 72, 73, 126, 127, 136, 158, 182, 183.
 NOGUERES, Henri: 127.
 NOGUÉS I BISET, Ramon: 102.
- OLASO, Joaquim: 74.
 OLIVER, Francesc: 182.
 OLMOS I TAMARIT, Vicent: 10.
 OMBUENA ANTIÑOLO, José: 147.
 ORGAZ YOLDI, Luis: 31.
 ORS I ROVIRA, Eugeni d': 104, 141, 161, 162.
 ORTEGA, Francisco: 37, 38.
 ORWELL, Georges: 13, 76, 77, 79.
- PADRÓS, Sebastià: 171.
 PAECHTER, Henry: 34, 155.
 PAGÉS I ELIES, Pere: 99, 101, 125, 180, 181.
 PALLACH I CAROLÀ, Josep: 102, 110.
 PÀMIES, Tomàs: 56.
 PARDELLANS, Humbert: 110.
 PAVÓN, Miquel: 151.
 PEERS, Edgar Allison: 35.
 PEGUERO: 163.
 PEIPOC: 101.
 PEIRATS I VALLS, Josep: 170, 179.
 PEIRÓ I BELIS, Joan: 59, 108.
 PELEJERO, Ramon: vegei RAIMON.
 PEMÁN PEMARTÍN, José María: 130.
 PERE IV (el Cerimoniós): 104.
 PERELLÓ I DOMINGO, Marcel·lí: 49, 53, 179.
 PÉREZ BARÓ, Albert: 178.
 PÉREZ SOLÍS, Óscar: 19.
 PERMAÑER: 106.
 PERUCHO I BADIA, Artur: 99.
 PI I MARGALL, Francesc: 138.
 PI I SUNYER, Carles: 35, 41, 43, 53.
 PIATNISKI: 97.
 PIERA I PAGÈS, Simó: 178, 182.
- PILLER, Pierre: vegeu LEVAL, Gaston.
 PIVERT, Marceau: 69.
 PLA I CASADEVALL, Josep: 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 182.
 PLANAS, Romà: 125.
 POSA, Elena: 177, 178.
 PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, Enric: 138, 173.
 PRIETO TUERO, Indalecio: 25, 60, 79, 98, 110.
 PRIMO DE RIVERA, Miguel: 17, 93, 95, 104, 134, 170, 183.
 PROUDHOM, Pierre Joseph: 161.
 PUIG, Gentil: 125, 159.
 PUIG ARNAUS: 164.
 PUJOL I SOLEY, Jordi: 161, 162, 164.
- QUEMADES, Salvador: 108.
- RABASSEIRE, Henri: vegeu PAECHTER, Henry.
 RABATÉ (Eduardo): 95, 96.
 RABELAIS, François: 128.
 RAIMON: 157, 158, 167.
 RAKOWSKI: 97.
 RAVACHOL: vegeu KOENIGSTEIN, François.
 RAVINES, Eudocio: 96.
 REBULL I CABRÉ, Daniel: 126.
 REGLÀ I CAMPISTOL, Joan: 132, 138, 139.
 REIN, Marc: 74.
 REISCHOFEN (Federico): 95.
 REY, David: vegeu REBULL I CABRÉ, Daniel.
 RIBA I BRACONS, Carles: 112.
 RIDRUEJO JIMÉNEZ, Dionisio: 129.
 RIEGER, Max: 120, 126, 127.
 RIERA LLORCA, Vicenç: 101.
 RIVAS CHERIF, Cipriano: 31.
 ROCA: 126.
 ROCA I ROCA, Josep: 25.
 ROMUALDI, Serafino: 88.
 ROS, Jaume: 75, 100.
 ROSENBERG, Marcel: 126.
 ROSMER, Alfred: 159.

- ROSS, Michael: 88.
 ROUSSET, David: 85.
 ROVIRA I CANALS, Josep: 31, 70, 71,
 78, 89, 102, 111, 128, 182.
 RÚA FERNÁNDEZ, José Manuel: 21.
 RUBIÓ TUDURÍ, Nicolau M.: 34.
 RUIZ FUNES, Mariano: 60.
- SABATÉ I LLOPART, Francesc (Qui-
 co): 174, 175.
 SABORIT COLOMER, Andrés: 154.
 SALUD: 108.
 SALVADOR: 31.
 SALVATELLA I GILBERT, Joaquim: 104.
 SAMBLANCAT SALANOVA, Àngel:
 151.
 SÁNCHEZ ALBORNOZ, Claudio: 76,
 80, 81.
 SÁNCHEZ GUERRA, José: 72.
 SÁNCHEZ MAZAS, Rafael: 31.
 SÁNCHEZ I RODRÍGUEZ: 182.
 SANCHIS GUARNER, Manuel: 148.
 SANTALÓ I PARVORELL, Miquel: 46.
 SANTILLÁN, Diego Abad de: vegeu
 GARCÍA FERNÁNDEZ, Sinesio.
 SANSANEDAS I VIVES, Jordi: 112.
 SARTRE, Jean-Paul: 85.
 SAURET I GARCIA, Joan: 65, 103,
 105, 110.
 SBERT I MASSANET, Antoni M.: 29,
 32, 33.
 SEGURA I MAS, Antoni: 10.
 SEMARD, Pierre: 95.
 SENTÍS I ANFRUNS, Carles: 82.
 SERRA I MORET, Manuel: 42, 44,
 56, 76, 103.
 SERRA PÀMIES, Miquel: 43, 49, 55,
 61, 73, 84, 87.
 SERRA RÀFOLS, Josep de C.: 24.
 SERRALLONGA, Joan de: 138, 139,
 140.
 SEVILLA ANDRÉS, Diego: 144, 145,
 147.
 SIEBERER, Anton: 15.
 SINANI: 97.
 SITJÀ NAVARRA, Artur: 34.
 SMITH, John C.: 77.
- SOLANO ALONSO, Wilewaldo: 90.
 SOLÉ I PLA: 45.
 SOLER I VIDAL, Josep: 14, 111.
 SOREL, Georges: 161.
 SOTO, Luis: 89.
 SOUCHY, Augustin: 35.
 SOUTHWORTH, Herbert R.: 160.
 SOUVARINE, Boris (Lifschitz): 125,
 166.
 SOUVARINE, Jeanne: 125.
 STALIN, Josif: 15, 19, 27, 95, 97,
 126, 158, 174.
 STOEKER: 95.
 SUNYOL I GARRIGA, Josep: 33.
 SUPERVIA: 88.
 SWORAKOVSKI: 100.
- TARRADELLAS I JOAN, Josep: 22, 32,
 53, 105, 112, 116, 132.
 TASIS I MARCA, Rafael: 112, 128.
 TÉLLEZ, Antonio: 174, 175.
 TEMPRANILLO, José María el: 140.
 TERMES I ARDEVOL, Josep: 19, 21,
 159, 163, 172, 177, 178.
 THALMANN, Claire: 155.
 THALMANN, Pavel: 155.
 THOMAS, Norman: 80.
 TOGLIATTI, Palmiro (Ercoli): 96.
 TOLEDO: 75.
 TOMANEK: vegeu BROZ, Josef
 (Tito).
 TOMÀS I PIERA, Josep: 60.
 TONA I NADALMAI, Aberlard: 182.
 TORRENT, Martín: 166.
 TORRES, Henri: 127.
 TRABAL i Sans; Josep Antoni: 87.
 TREINT, Albert: 95.
 TRIADÚ I FONT, Joan: 157.
 TRIFÓN GÓMEZ: 80, 88, 98.
 TRILLA, Gabriel León: 94, 95.
 TROTSKI, Lev Davidovitch: 37, 136.
 TUSSÓ TEMPRADO, Tomàs: 24, 25,
 26, 27.
- URALES, Federico: 58.
 URIBE, Vicente: 60, 96.

- VALDÉS, Miquel: 56, 61.
VALERA, Fernando: 151.
VALESKI: 95.
VARGAS: 99.
VEGA: 94.
VENTALLÓ I VERGÉS, Joaquim: 178.
VENTURA BELTRAN, Vicent: 130,
131, 166.
VICENS I VIVES, Jaume: 9, 139.
VIDAL I GUARDIOLA, Miquel: 81.
VIDIELLA I FRANCH, RAFAEL: 56, 57,
61, 74, 84, 180.
VILA, Lorenzo: 26.
VILANOVA, Martí: 182.
VIVES I TOMÀS, Antoni: 10.
VLADY (pintor): 99.
VOLTÓ, Pere: 78.
XAMMAR I PUIGVENTÓS, Eugeni:
133, 135.
XIRAU I PALAU, Antoni: 46.
XIRAU I PALAU, Josep: 31.
XURIGUERA I PARRAMONA, Ramon:
111.
ZINOVIEV, Grigori Ievseievitx: 97,
158, 159.
ZUGAZAGOITIA MENDIETA, Julián:
31, 125.

S'acabà d'imprimir
a la Ribera del Xúquer
el 9 d'octubre
del 2004

els papers del pavelló de la república

1. CENTRE D'ESTUDIS HISTÒRICS INTERNACIONALS: *Fons Jordi Arquer. Correspondència (1939-1985)*. Edició, introducció i notes de Josep Termes, 194 pp.

els llibres del contemporani

1. Rosa MONTORIOL I SABATÉ: *Ferran Soldevila (1894-1971). Una aproximació biobibliogràfica*. Pròleg d'Emili Giralt i Raventós, 148 pp.
2. Norberto BOBBIO: *Dreta i esquerra. Raons i significats d'una distinció política*. Pròleg de Joan Subirats, 152 pp.
3. Jaume COMELLAS I COLLDEFORNS: *Aquí hi ha gana! Debat sobre la marginació social a Barcelona*. Pròleg de Manuel Vázquez Montalbán. Epíleg de Jaume Lorés, 184 pp.
4. Francesc ROCA: *El miracle europeu i la via asiàtica. Viatges entorn de la modernitat*, 206 pp.
5. Ricard PÉREZ CASADO: *Conflicte, tolerància i mediació. Onze conferències de l'Administrador europeu a Mostar*. Presentació de Javier Solana Madariaga, 86 pp.
6. Isaiah BERLIN: *Entre la filosofia i la història de les idees. Una conversa amb Steven Lukes*. Introducció de S. Lukes: «El singular i el plural», 104 pp.
7. J. GARCÉS, F. RÓDENAS, S. SÁNCHEZ i I. VERDEGUER: *Política social, exclusió i pobresa a Rússia*, 130 pp.
8. Pere MAYOR: *Un país amb futur. Converses amb Víctor G. Labrado*. Pròleg de Ramon Lapiedra, 2a ed., 124 pp.
9. Norbert BILBENY: *Política noucentista. De Maragall a d'Ors*, 160 pp.
10. Carles SANTACANA I TORRES: *El franquisme i els cata-lans. Els informes del Consejo Nacional del Movimiento*, 148 pp.
11. Agustí COLOMINES I COMPANYYS: *Testimoni públic. Política, cultura i nacionalisme*. Pròleg de Francesc-Marc Álvaro, 286 pp.
12. Andreu MAYAYO I ARTAL: *La ruptura catalana. Les eleccions del 15-J del 1977*, 286 pp.

13. Joan FUSTER: *De viva veu. Entrevistes (1952-1992)*. Edició a cura d'Isidre Crespo. Pròleg d'Enric Sòria, 456 pp.
14. Pilar PARCERISAS: *Art & Co. La màquina de l'art*. Pròleg de Manuel Guerrero, 208 pp.
15. Josep L. BLASCO: *La nau del coneixement*. Edició a cura de Jesús Alcolea i Xavier Sierra. Pròleg d'Enric Casaban i Tobies Grimaltos, 406 pp.
16. Jordi SEBASTIÀ: *El parany cosmopolita. Una mirada a les arrels ideològiques de la globalització*, 180 pp.

el món de les nacions

1. François THUAL: *Els conflictes identitaris*, 184 pp.
2. Alfons CUCÓ: *Els confins d'Europa. Nacionalisme, geopolítica i drets humans a la Mediterrània oriental*, 190 pp.
3. Ernest GELLNER: *Nacionalisme*, 112 pp.
4. Liah GREENFELD: *Nacionalisme i modernitat*, 196 pp.
5. Daniele CONVERSI: *La desintegració de Iugoslàvia*, 212 pp.
6. Miroslav HROCH: *La naturalesa de la nació*, 182 pp.
7. Anthony D. SMITH: *La nació en la història*, 134 pp.
8. Gérard BOUCHARD: *La nació quebequesa: futur i passat*, 204 pp.
9. Josep R. LLOBERA: *La teoria del nacionalisme a França*, 162 pp.

personatges

1. Enric PUJOL: *Ferran Soldevila i els fonaments de la historiografia catalana contemporània*. Pròleg d'Antoni Simon i Tarrés, 370 pp.
2. Albert FORMENT: *Josep Renau. Història d'un fotomuntador*. Pròleg d'F. J. Yvars, 388 pp.
3. Joaquim FERRER: *Francesc Layret (1880-1920)*. Pròleg de Josep M. Álvarez, 224 pp.
4. Felip CID: *Memòries inútils*, 340 pp.
5. Santiago IZQUIERDO BALLESTER: *Pere Coromines (1870-1939)*. Pròleg de Josep Termes i Ardèvol, 262 pp.

6. Josep Pous i Pagès: *Dietaris i memòries de l'exili*. Edició a cura de M. Àngels Bosch, 286 pp.

textos clàssics

1. Jaume I: *Llibre dels fets*. Introducció i versió modernitzada a cura d'Antoni Ferrando i Vicent Josep Escartí, 334 pp.

recerca i pensament

1. Andreu Mayayo i Artal: *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya (1894-1994)*. Pròleg de Josep M. Riera, 320 pp.
2. Josep Guia i Marín: *De Martorell a Corella. Descobrint l'autor del Tirant lo Blanc*. Pròleg de Curt Wittlin, 304 pp.
3. Gil-Manuel Hernández i Martí: *Falles i franquisme a València*. Pròleg d'Alfons Cucó, 416 pp.
4. Lluís Duran: *Pàtria i escola. L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*. Presentació de Josep Termes, 422 pp.
5. Antoni Quintana i Torres: *La Festa de l'Estendard. Cultura i cerimonial a Mallorca (segles XIV-XX)*. Presentació de Joan F. Mira, 308 pp.
6. Jill R. Webster: *Per Déu o per diners. Els mendicants i el cler-gat al País Valencià*. Pròleg de Robert I. Burns, S. J., 204 pp.
7. José R. Modesto Alapont: *A ús i costum de bon llaurador. L'arrendament de terres a l'Horta de València, 1780-1860*. Pròleg de Jesús Millan, 332 pp.
8. Agustí Colomines & Vicent S. Olmos (eds.): *Les raons del passat. Tendències historiogràfiques actuals*, 308 pp.
9. José Alberto Gómez Roda: *Política i poder local. Catarroja: un municipi valencià durant el primer franquisme*. Pròleg d'Ismael Saz Campos, 224 pp.
10. Alfons Cucó: *El valencianisme polític, 1874-1939*. Segona edició ampliada i revisada. Pròleg d'Emili Giralt i Raventós, 320 pp.

11. Dolores PLA BRUGAT: *Els exiliats catalans a Mèxic. Un estudi de la immigració republicana*. Proemi de Josep M. Solé i Sabaté. Pròleg d'Avel·lí Artís-Gener, 404 pp.
12. Pau VICIANO: *Els cofres del rei. Rendes i gestors de la batllia de Castelló (1366-1500)*. Pròleg de Guy Bois, 204 pp.
13. Ernest LLUCH: *La via valenciana*. 3a edició revisada. Pròleg, epíleg i bibliografia de Vicent Soler, 408 pp.
14. Núria Sales: *De Tuïr a Catarroja. Estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVII)*, 232 pp.
15. JOSEP PICH I MITJANA: *El Centre Català. La primera associació política catalanista (1882-1894)*. Pròleg d'Agustí Colomines i Companys, 298 pp.
16. Albert BALCELLS & Enric PUJOL: *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Vol. I (1907-1942)*, 396 pp.
17. Immaculada DOMÈNECH SUBIRANAS & Federico VÁZQUEZ OSUNA: *La repressió franquista a l'àmbit local. Manlleu (1939-1945)*. Pròleg d'Antoni Segura i Mas, 302 pp.
18. Enric PUJOL: *Història i reconstrucció nacional. La historiografia catalana a l'època de Ferran Soldevila (1894-1971)*, 370 pp.
19. Manuel ARDIT: *Creixement econòmic i conflicte social. La foia de Llombai entre els segles XIII-XIX*, 650 pp.
20. Miquel PÉREZ LATRE: *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II. Política, administració i territori*. Pròleg d'Ernest Belenguier, 332 pp.

revistes de l'editorial afers

Afers. Fulls de recerca i pensament (quadrimestral).
El Contemporani. Arts Història Societat (semestral).
Arxius de Ciències Socials (semestral).
Fonaments. Prehistòria i món antics als Països Catalans (anual).

